

NATIONALØKONOMISK TIDSSKRIFT

FOR SAMFUNDSSPØRGSMÅL
ØKONOMI OG HANDEL

1947

UDGIVET AF NATIONALØKONOMISK FORENING

REDAKTIONSUDVALG

C. V. BRAMSNÆS · ARNE LUND · H. WINDING PEDERSEN

REDAKTØR:

S. GAMMELGAARD JACOBSEN

FEM OG FIR SINDSTYVENDE BIND

GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK FORLAG
KØBENHAVN 1947

FO

BOS
CHR
GEI
GEL
GRO
Grü
HIC
JOH
LAU
NIE
NØR
TIN
ZEU

OV

Pri
Nat
Tra
Tid
Afta
Den
Nat

BO

Do

Elk
Fis
—
Gå

Gr

NIELSEN & LYDICHE (M. SIMMELKJÆR)
KØBENHAVN

IN DHOLD

FORFATTERLISTE:

	Side
BOSERUP, ESTER: Dansk Importregulering gennem 15 Aar	37
CHRISTENSEN, H. P.: Industrien og Rationalisering	18
GEIGER, THEODOR: Demokratiet under Debat	132
GELTING, JØRGEN: Om det danske Genopbygningsproblem	186
GROES, EBBE: Staten, Erhvervslivet og Forbrugerne	1
GRÜNBAAUM, HENRY: Aftalen om Samarbejdsudvalg	205
HICKS, J. R.: »Full employment« in a period of reconstruction	165
JOHANSEN, PAUL: Hans Cl. Nybølle, Nekrolog	92
LAURSEN, SVEND: Amerikanske Konjunkturproblemer	105
NIELSEN, AXEL: Kort Statsgæld og Pengepolitik	120
NØRREGAARD RASMUSSEN, P: Træk af Overvæltningsslæren	174
TINBERGEN, J.: Problems of central economic planning in the Netherlands	96
ZEUTHEN, F.: Hans Cl. Nybølle, Nekrolog	89

OVERSIGTER OG MEDDELELSER:

Prisopgaver	68
Nationaløkonomisk Forenings 75 Aars Jubilæum	151
Træk af Nationaløkonomisk Forenings Historie	153
Tidsskriftets nye Udseende	156
Aftalen om Samarbejdsudvalg	205
Den internationale Bank og Valutafonden	208
Nationaløkonomisk Forenings Generalforsamling 1947	209

BOGANMELDELSER:

Dobb, Maurice: Sovjets Planøkonomi i Krig og Fred (S. GAMMELGAARD JACOBSEN)	159
Elkær Hansen, N.: Bedriftsøkonomi (MADS THOMSEN)	83
Fischer, A. G. B.: Economic progress and social security (JØRGEN PEDERSEN) — International implications of full employment in Great Britain (JØRGEN PEDERSEN)	73
Gårdlund, Torsten: Svensk industrifinansiering under genombrottsskendet 1830—1913 (EVEN MARSTRAND)	212
Grünbaum, I.: Kapitalismens Økonomi (BENT HANSEN)	219

1303449

	Side
Hicks, Ursula: Public finance (KJELD PHILIP)	86
Kallestrup, L. R.: Arbejdsanvisning og Arbejdsløshedsforsikring (POUL WINDING)	210
Kjær Hansen, Max: Afsætningsøkonomi (MADS THOMSEN)	81
Klein, L. R.: The Keynesian revolution (P. NØRREGAARD RASMUSSEN)	216
KYKLOS — International review for social sciences (F. ZEUTHEN)	70
Lurie, Samuel: Private investment in a controlled economy (BENT HANSEN)	70
Maxwell, J. A.: The fiscal impact of federalism in the United States (KJELD PHILIP)	163
Pedersen, Axel H.: Byggeriets retslige og økonomiske Organisation (POUL DAHLGAARD)	158
Petersen, Erling: Pengene våre (NIELS BANKE)	157
Robinson, Joan: An essay on marxian economy (BENT HANSEN)	219
Sweezy, P. M.: The theory of capitalist development; — Principles of marxian political economy (BENT HANSEN)	219
Vogt, Johan: Pengerkelighet og rentepolitik (NIELS BANKE)	157
Walker, E. R.: From economic theory to policy (P. NØRREGAARD RASMUSSEN)	214

NATIONALØKONOMISK FORENING:

Statsmagten, Erhvervslivet og Forbrugerne.	
Foredrag den 20. Januar 1947 af EBBE GROES	1
Industrien og Rationalisering.	
Foredrag den 17. Februar 1947 af H. P. CHRISTENSEN	18
Problems of central economic planning in the Netherlands.	
Foredrag den 18. April 1947 af J. TINBERGEN	96
Amerikanske Konjunkturproblemer.	
Foredrag den 10. September 1947 af SVEND LAURSEN	105
Kort Statsgæld og Pengepolitik.	
Foredrag den 18. November 1947 af AXEL NIELSEN	120
»Full employment« in a period of reconstruction.	
Foredrag den 12. December 1947 af J. R. HICKS	165
75 Aars Jubilæet, 18. November 1947	151
Generalforsamling, 10. September 1947	209
Medlemsliste pr. 31. December 1947	225

Side
86
210
81
216
70
70
163
158
157
219
f
219
157
0 214

NATIONALØKONOMISK TIDSSKRIFT

UDGIVET AF NATIONALØKONOMISKE FORENING

REDAKTIONSUDVALG:

C. V. BRAMSNÆS . ARNE LUND . H. WINDING PEDERSEN

REDAKTØR: S. GAMMELGAARD JACOBSEN

*

1947

85. BIND · 1.—2. HEFTET

*

INDHOLD:

Side

STATEN, ERHVERVSLIVET OG FORBRUGERNE.

Af Ebbe Groes 1

INDUSTRIEN OG RATIONALISERING.

Af H. P. Christensen 18

DANSK IMPORTREGULERING GENNEM 15 AAR.

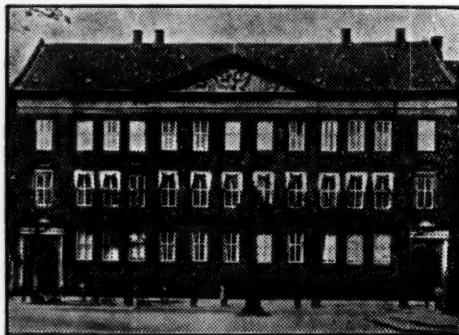
Af Ester Boserup 37

PRISOPGAVER 68

BOGANMELDELSER (se Omslagets 3. Side) 70

GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK FORLAG
KØBENHAVN · MCMXLVII

DEN DANSKE LANDMANDSBANK

**Hovedkontor: Holmens Kanal 12
København K.**

44 Filialer i København og Omegn - 53 Filialer i Provinser

KAPITAL-FORVALTNING

Frie og baandlagte Kapitaler modtages til Forvaltning. Reglement tilsendes paa Forlangende. (Telf. 6500, Lokal 343).

VÆRDIPAPIRER modtages i Opbevaringsdepot. (Gebyr 50 Øre aarligt af 1000 Kr. nom. Beløb. Min. 2 Kr.).

AKTIER og OBLIGATIONER
købes og sælges.

BOXER udlejes

Alle Forespørgsler besvares omgaaende af vore Afdelinger og af vort Hovedkontor
Central 6500 Lokal 65.

Telegram-Adresse: LANDMANDSBANK

STATSMAGTEN, ERHVERVSLIVET OG FORBRUGERNE¹⁾)

Af EBBE GROES

I disse Dage kan Importrestriktionerne fejre 15 Aars Jubilæum. Selve Begivenheden vil nok gaa stille af uden Blomster eller andre Ovationer, men Stilhed har der ellers ikke været meget af omkring disse Indgreb fra Statsmagten overfor Erhvervslivet. Og intet Under; thi for Erhvervslivet har Restriktionerne afsat Grænserne for Omfanget, Retningen og Udbyttet af den økonomiske Aktivitet, og for Forbrugerne har Restriktionerne afgrænset Behovsdækningens Omfang og Art.

Naar Debatten om Restriktionerne som Hovedregel mere føres ved lidenskabelig Appel til Følelserne end ved fornuftsbestemt Argumentation, skyldes det imidlertid ikke alene de øjeblikkelige økonomiske Fordeler eller Ulemper, som Restriktionerne medfører for Stridens Parter, men nok saa meget, at Spørgsmaalet om Statsmagtens Forhold til Erhvervslivet indtager en lignende central Plads i Dagens partipolitiske Kamp, som Striden om Folketingssparlamentarismen gjorde i Slutningen af forrige Aarhundrede.

De rollehavende i denne Strid er Liberalismen og Socialismen.

Gammelliberalismen, hvis Ideal er Natvægterstaten, der afholder sig fra ethvert direkte Indgreb overfor Erhvervslivet, og som alene kender Told- og Diskontopolitik som Midler i den økonomiske Politik, er ved at blive en Museumsgenstand. Rene Natvægtersynspunkter vil man idag kun finde hos visse Grossistsammenslutninger og hos Erhvervenes Oplysningsraad. Selv i vore mest yderligaaende liberalistiske Dagblade er den gammelliberalistiske Tone ikke ren. Man vil saaledes forgæves have søgt i disse Blades Spalter efter den Opfattelse, at den nuværende Valutapukkel bør søges afviklet alene ved diskontopolitiske Midler.

¹⁾ Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 20. Januar 1947.

Den moderne Liberalisme — ogsaa kaldet Ny-Liberalismen — afviser ikke Statens Magtudøvelse over for Erhvervslivet, ja, giver endog Statsmagten et Hovedansvar for den økonomiske Udvikling. Ny-Liberalismen ønsker imidlertid i videst muligt Omfang at undgaa direkte Statsindgreb overfor den enkelte Erhvervsdrivende og søger i Stedet at lægge de ydre Forhold saaledes til Rette, at den enkelte af egen fri Vilje gør det, Staten ønsker, han skal gøre, eller udtrykt med de Ord, »Economist« anvender i sin Nekrolog over Lord Keynes: Han ønskede, at Staten vel skulde regulere det økonomiske Vejrlig, men ikke at den i Detailler skulde bestemme hvem, der skulde have Paraplyer.

Socialismen tilsigter en Statsplanlægning, der omfatter Samfunds økonomiske Aktivitet under eet, saaledes at hver enkelt Virksomheds økonomiske Dispositioner indgaar som et Led i den totale Plan. Socialismen maa derfor tilstræbe et saadant Mindstemaal af Statsindgreb, at Staten direkte behersker en saa stor og væsentlig Del af Produktionslivets Funktioner, at de tiloversblevne private Dispositioner ikke paa noget Tidspunkt vil have tilstrækkelig Indflydelse til at bringe Forstyrrelser i Statsplanernes Gen nemførelse.

Hvordeles var nu de politiske Partiers og deres Presses Stilling til Krigstidens Restriktioner? Stort set var Stillingen den, at Erhvervslivets Presse angreb Restriktionerne og deres Udøvelse, medens den socialistiske Presse i nogen Grad følte sig kaldet til at være Forsvarer. Hos begge Parter maatte man faa Indtrykket af, at Striden foruden Dagen og Vejen gjaldt Kampen om Planøkonomien.

Men er denne Problemstilling nu rigtig? I den senere Tid har socialistiske Skribenter været ivrige for at lægge Luft mellem den socialistiske Planøkonomi og Krigstidens Restriktioner. Og det er da ogsaa efter min Mening rigtigt, at der ikke er mange Ligheds punkter mellem disse to Former for reguleret Økonomi. Med Hensyn til Maalet da har den socialistiske Planøkonomi en Maalsætning, der i Korthed kan udtrykkes som Ønsket om en Maximering af Produktionen og en Indtægtsudjævning til særlig Fordel for Arbejderklassen. Restriktionerne kan siges at have haft mange Formaal: Opretholdelse af den danske Valuta, Straekning og For deling af knappe Forsyninger, Forbud mod at Krigskonjunkturerne profitmaessigt udnyttedes o.s.v., men i en enkelt politisk Hovedtese kan disse Formaal ikke samles. Priskontrolraadets Formand har engang i et Foredrag uttalt, at Restriktionsmyndig

hedernes Arbejde var som Snekastning: hver Dag maatte man kaste Sneen, der hvor den nu tilfældig var faldet, for at søge at holde Vejene fri. En kraftigere Afstandtagen fra et politisk Enhedsmaal kan vel ikke tænkes, men selv om Restriktionerne ikke har haft et saadant Enhedsmaal, har de dog haft et bærende Principe i deres Udformning, og det har været *status quo Princippet*: Handelen skulde følge de sædvanlige Kanaler, Importørerne skulde bindes til deres Importandel i 1931, Producenterne til deres Produktionsandel i 1939, den Nettofortjeneste, man havde pr. Vareenhed før Krigen, skulde være uforanderlig. Men ogsaa Midlerne er vidtforskellige for den socialistiske Planøkonomi og for Restriktionerne. Planøkonomien regner med Statens Indgreb i baade positiv og negativ Retning gennem en planlæggende Enhedsledelse. Restriktionerne under Krigen anvendte næsten undtagelsesfrit negative Midler, det forbydes at importere eller producere mere end saa og saa meget, det forbydes at sætte Varepriserne højere end fastsat, derimod paabyder man ikke Import, Produktion eller Salg. Selv om man gennem en Klausulering af Raavaretildelinger i Praksis kan naa noget i Retning af et Produktionspaabud, saa vil det dog altid staa den paagældende Erhvervsdrivende frit for i Stedet for at akceptere en saadan Klausul da at give Afkald paa de paagældende Raavarer og indskrænke eller midlertidigt ophøre med sin Produktionsvirksomhed.

Som man vil forstaa af denne korte Oversigt, har Krigstidens Restriktioner udfra status quo-Princippet været konservative i dette Ords egentligste og oprindeligste Mening. Man kunde derfor have tænkt sig, at den politiske Stillingtagen havde været den modsatte af, hvad Tilfældet faktisk har været. Saaledes som Forholdene udviklede sig, har man set den Inkonsekvens, at konservative Blade angreb Restriktioner, der sikrede den paagældende Erhvervsgren mod ubehagelige Forandringer i Tildelinger og Indtjeningssevne, og som de paagældende Erhvervsorganisationer ofte selv havde Hovedåren for, eller i hvert Fald altid havde haft en vis Indflydelse paa, medens omvendt den socialistiske Presse gav Udtryk for en vis Tilfredshed med, at en ny Restriktion havde udvidet Statsmagtens Indflydelse over Erhvervslivet, hvor Sandheden maaske var den, at den paagældende Restriktion, baade hvad Maal og Midler angik, gik i stik modsat Retning af, hvad en socialistisk Planøkonomi vilde have tilstræbt.

Det er efter min Opfattelse vigtigt at slaa fast, at Krigstidens Restriktioner ifølge en saadan Analyse intet har haft med social-

istisk Planøkonomi at gøre. Det er vigtigt, fordi man derigennem faar fremhævet, at der ikke med Rette kan opstilles en forudgivne partipolitisk Skillelinje med Hensyn til, hvorledes Partierne bør stille sig overfor en mulig Afvikling af det nuværende Restriktionssystem; saaledes er der for Eksempel intet Grundlag for, at Socialdemokratiet af principielle partipolitiske Hensyn skulde modstætte sig Afviklingen af Varerestriktioner, der ikke længere er paakrævet af de foreliggende nationaløkonomiske Forhold.

Vi har nu gjort et Forsøg paa at afdække Spørgsmaalet om Restriktionerne de mange Lag partipolitisk Klædebon, der efterhaanden er hængt paa dette Emne. Lad os herefter søger at samle de Anker mod Restriktionerne, som alle saakaldt fornuftige Folk uden Hensyn til Partifarve i det store og hele vil kunne enes om.

Restriktionerne medfører Indskrænkninger i *visse Frihedsgoder*, som hele Befolkningen værdsætter højt. Til disse Frihedsgoder kan ikke henføres Erhvervsfriheden, hverken med Hensyn til Investeringer eller Driftsledelse, da der ikke er politisk Enighed om at betragte denne Frihed som et Gode. Derimod beklager alle Befolkningsgrupper de af Restriktionerne forårsagede Indskrænkninger i det frie Forbrugsvælg og det frie Beskæftigelsesvalg.

Det Argument, der gaar mest igen i Debatten om Restriktionerne, er, at de hæmmer *det frie Initiativ*. Argumenterne om det frie Initiativs Velsignelser er gaaet igen saa ofte og i saa lidet varierede Klicheer, at selve Ordet nu hos mange fremkalder lette Kvalmeornemmelser. Dette er imidlertid et uheldigt Forhold; thi vel er det private Initiativs Betydning i Samfundshusholdningen formindsket i Forhold til Statsmagten; men som den økonomiske Samfundsstruktur er i Øjeblikket, er Erhvervslivets Initiativ med Hensyn til Reinvesteringer og Nyinvesteringer dog stadig af afgørende Betydning for vor Økonomi. Det kan vel næppe betvivles, at i Princippet kan Prislovens Bestemmelser om uforandret Nettoavance pr. Vareenhed medføre en utilsigtet Hæmning af Investeringslysten, særlig overfor Rationaliserings-Foranstaltninger. Derimod er det en Selvfølge, at Investeringskontrollens Bestemmelser om Byggetilladelse og Indførselsbevilling til Maskiner m. v. skal forhindre visse Erhvervsdrivende, der baade har Investeringslyst og -evne i at udføre deres Planer.

Naar man ser, at Statistik Departement af et Nationalprodukt paa 13,4 Milliarder Kroner i 1946 kun regner med Investeringer paa 1,1 Milliarder Kroner, forekommer dette Tal lavt. Paa den anden Side tyder Mængden af de Begæringen, der efter Befrielsen

har været fremme om Import i Investerings-Øjemed, næppe paa svigtende Investeringslyst.

Hvorledes det endelige Facit af disse Betragtninger kan gøres op, skal jeg lade være usagt, men min personlige Tro er, at Restriktionernes utilsigtede Følgevirkning paa dette Omraade ikke er udslaggivende, og at Reformforslag derfor kun vanskeligt kan fremsættes. Noget ganske andet er, at selvom Restriktionerne ikke medfører utilsigtede Begrensninger i den samlede Investeringsmasse, foraarsager de givetvis en Forskydning i Fordelingen af Investeringerne til Fordel for de bestaaende Firmaer og til Skade for Nyetableringer. Ethvert Stød, der kan rettes mod status quo Systemet, vil her være en Reform.

En meget væsentlig Ulempe ved Restriktionerne er den *Frygt for Magtmisbrug* og den af Frygten avlede *Mistillid*, som har sin Rod i Restriktionsmagtens Koncentration hos et forholdsvis ringe Antal Personer. Først og fremmest frygtes politisk Magtmisbrug fra Ministrenes Side, særlige Hensyn overfor den enkelte, hvad der med et grint Ord kaldes »Nepotisme«, og særlige Hensyn overfor visse Samfundsgrupper, hvad der med et meget pænere Ord kaldes »politiske Hensyn«. Embedsmændene maa bære deres Del af Mistilliden. Frygt for Bestikkelighed hos Embedsmændene er heldigvis sjælden, og den jyske Vognmand, der mente, at det var bedst at indlægge en 100 Kr. Seddel i Ansøgningen om Autogummi til Varedirektoratet, er et enkeltstaaende Fænomen. Derimod er der en næsten lige saa farlig som vidtforgrenet Tro hos Menigmand paa, at det »at have Forbindelser« spiller en væsentlig Rolle for Restriktions-Sagers Behandling. Det er uhyre almindeligt at høre Folk, der ikke mener noget ondt dermed, give Udtryk for Optimisme i Anledning af, at de »kender en Mand« i et Ministerium, eller at de »staar sig godt« med et Direktorat. De Paagældende tænker som oftest slet ikke paa, at de med saadan Talemaader er med til at udbrede Mistilliden til, at der er andre end rent saglige Argumenter og Overvejelser, der kan faa afgørende Betydning ved en Sags Behandling.

Den største Mistillid, som Restriktionssystemet afstedkommer, findes imidlertid efter mine Erfaringer mellem de Erhvervsdrivende indbyrdes. Ofte har Prisdirektoratet Besøg af »menige« Erhvervsdrivende, der under et eller andet let gennemskueligt Paa-skud kommer for at faa Klarhed over, om deres Organisations Forhandlere nu ogsaa har fremført de Synspunkter, de har paa-

lagt dem hjemme fra, og om der ikke er sket en Forskydning imod de fraværendes Interesser.

Alle vil være enige om, at Krigstidens Indgreb i Erhvervsfrigheden ikke er Vejen til Liberalisme, og vi har tidligere taget Afstand fra, at de skulde have noget med Socialisme at gøre. Hvad er de da? Ja, de behøver jo ikke at have noget med nogen Isme at gøre, men for den, der har fulgt Restriktionerne gennem alle disse Aar paa nærmere Hold, vil det være utvivlsomt, at der i Restriktionerne selv og i visse af deres Følgeforetelser er umiskendelige Tendenser i Retning af *den korporative Statsdannelse*.

Da alle politiske Partier herhjemme — ikke mindst for Tiden — bekender sig til det rene Demokrati, og da den demokratiske og den korporative Stat er modsatte Statsdannelser, maa det være berettiget at tage Tendensen til korporativ Statsdannelse ind under denne Gennemgang af Restriktionsulemper, som alle uanset politisk Opfattelse kan være enige om.

At de enkelte Erhvervsdrivende og Organisationerne selv i vældigt Omfang og med Held har søgt at udvide og bestyrke Erhvervsorganisationernes Magt under Krigen, behøver vist ikke nærmere Forklaring. Derimod kan det forekomme mærkværdigt, at ogsaa Statsmagten har medvirket hertil. Dette er ikke desto mindre Tilfældet. Det er sket af *arbejdsbesparende* og af *ansvarsfordelende* Grunde. Har en offentlig Myndighed forhandlet med en Brancheorganisation, der har en overvejende Tilslutning blandt Branchens Udøvere, kan Anmodninger fra individuelle Erhvervsdrivende om Forhandlinger om generelle Spørgsmaal afvises med en Henvisning til, at alle Spørgsmaal af generel Interesse for Branchen er forhandlet med dennes Organisation, og en Indvending om, at den paagældende ikke er Medlem og saaledes ikke har været repræsenteret, vil i Regelen — og med Rette — blive afvist med den Motivering, at det har Myndighederne ikke Tid til at tage sig af, og Afvisningen vil ofte være ledsaget af et faderligt Raad om hellere at melde sig ind i Organisationen og gennem denne opnaa den ønskede Orientering og Medbestemmelsesret. Har en Brancheorganisation akcepteret en Ordning, behøver den paagældende Embedsmand i Regelen ikke at svare andet paa senere opstaaet Kritik fra Erhvervsside, end at Branchens egen Organisation har tiltraadt Ordningen, og naar Myndighederne og Brancheorganisationerne er enige, er dette en saa mægtig Koalition, at de individuelle kritiske Røster som oftest forskrämt maa tie.

I Tidens Løb har Erhvervsorganisationerne løftet vældige ad-

ministrative Arbejdsbyrder fra det offentliges Skuldre og selv oprettet omfattende Kontorapparater til Hjælp for Statsmagtens Indgreb i Erhvervslivet. De største af disse Administrationsapparater ledes af Landbrugets Exportudvalg og Industriens Fordelingsudvalg, men foruden disse findes talrige andre Brancheudvalg og Kontorer til Hjælp for Handels- og Landbrugsministeriet, Vare- og Prisdirektoratet. Mange af disse private eller halvoffentlige Organisationsapparater fungerer takket være den anvendte Sagkundskab bedre end et Statskontor vilde kunne have gjort, nogle fungerer paa Grund af manglende forvaltningsretlig og forvaltnings-teknisk Kunnen ringere. Aarsagerne til deres Oprettelse har — foruden Ønsket om at inddrage Sagkundskaben i Arbejdet — altid været de samme, at det stod som en i Øjeblikket uoverkomelig Opgave for en overbebyrdet Statsadministration selv at oprette nye Kontorer og finde egnede Ledere, og at Statsmagten følte sig garderet mod Kritik af Administrationen, naar denne var de paagældende Erhvervs egen.

Mange Erhvervsorganisationer varetager saaledes idag paa een Gang privatøkonomiske Interesser og offentlig Administration. Men hertil kommer, at Erhvervsorganisationerne er medbestemmende i Ledelsen af al offentlig Administration paa Erhvervsindgrebene Omraade. Landbrugsministeriets talrige Eksportudvalg er rent korporativt sammensat. Det samme gælder alle Krigstidens under Handelsministerium, Landbrugsministerium og Varedirektorsorterende Nævn. Vort højeste Raad indenfor dette Administrationsomraade, Vareforsyningssrådet, er helt korporativt sammensat, ja selv Priskontrolraadets Pladser er for Halvdelen Vedkommende besat af Korporationerne.

At de Mennesker, som Statsmagtens Indgreb skal gaa ud over, raadspørges, forinden Indgrebet gennemføres, det kræver ikke alene Hensynet til Sagkundskaben, men almindelig Sømmelighed og de elementære politiske Hensyn i et demokratisk Samfund. Hvad der derimod maa volde Betænkelighed er, at Erhvervsorganisationernes Mænd, samtidig med at de ifølge selve deres Mandat skal varetage en Erhvervsgruppens privatøkonomiske Interesser, kaldes til indflydelsesrig Medbestemmelse i Statens besluttende og udøvende Myndighed, naar det gælder ved Indgreb i Erhvervsfriheden at beskytte Forbrugerne. Ikke alene fra Forbrugernes Synspunkt maa dette forekomme betænkeligt, men ogsaa ud fra en ren demokratisk Indstilling. Det kan ikke benægtes, at vi her i Landet i Statsmagtens Indgriben i Erhvervsfriheden erude for en Dua-

lisme. Statsmagtens Beslutninger om Beskatning, Afgifter, Toldsatser m. v. afgøres paa Rigsdagen mellem de politiske Partier, men Beslutninger om Import-, Eksport-, Investerings- og Prisrestriktioner af ofte lige saa betydningsfuldt Indhold træffes i stort Omfang af en korporativ Instans i Forbindelse med Embedsmændene. Denne korporative Instans — Korporationsrigsdag om man vil — har en i de enkelte Sager varierende Sammensætning, men det er stort set de samme Mænd, der går igen, dens Mødested varierer mellem Slotsholmen, Vognmagergade, Nørregade m. v., men fælles for dens Møder og Beslutninger er, at de sker under fortrolige Former og uden Iagttagelse af de ydre Forskrifter, som paa Demokratiets Rigsdag sikrer Offentlighedens Kontrol med, hvad der foregaar.

Kritik af denne Art plejer fra Erhvervslivets Presse at blive skarpt imødegaaet med Bemærkninger om, at det er en utilbørlig Insinuation over for de Mænd, der uden Vederlag anvender en meget stor Del af deres Arbejdskraft i Statens Tjeneste, at antyde, at de lader sig lede af andre Hensyn end rent samfundsmaessige. Hermed er Sagen saa drejet ind paa menneskelige og moralske Kvalifikationer, og fornuftsbestemt Argumentation bliver umuliggjort. Dette er da ogsaa en lige saa urigtig som ufrugtbar Problemstilling. Gennem mange Aar har jeg krydset Klinge med Erhvervsorganisationernes Mænd; de har været fair og loyale Modstandere, der holdt sig til Spillets Regler, og om vore Fægtninger har jeg stort set baade sportsligt og menneskeligt kun gode Erindringer. Det er ikke her, Problemet ligger. Problemet er de uundgaaelige Interessekonflikter mellem de korporative og de offentlige Tillidshverv. Erhvervsorganisationernes Mænd er af deres Medlemmer valgt blandt andet med den Opgave at forsøre det paagældende Erhvervs økonomiske Interesser mod Statsmagtens Indgriben. Drejer Sagen sig om en Prisforhandling, er Opgaven at faa den efter Omstændighederne bedst mulige Pris med hjem og helst en Pris saaledes, at selv de dyreste arbejdende Medlemmer stadig kan drive deres Virksomhed med Fortjeneste. Drejer Sagen sig om Nedskæring i Importen, gælder det om at overbevise Myndighederne om, at netop deres Branche af samfundsmaessige Hensyn bør skaeres mindst muligt ned. Og saaledes kunde man blive ved. Faar Organisationernes Medlemmer Mistanke om, at Mændene med de gyldne Kæder ikke varetager disse Opgaver med yderste Nidkærhed, bliver de udskiftet. Ingen kan gøre sig helt fri af sin egen, sin Branches eller sin Omgangskreds økonomiske Interesser

eller hævdvundne Synspunkter, og i Særdeleshed kan ingen friøre sig for sit personlige Erfaringsomraade, hvor de Indgreb, der rammer en selv, maa faa tungere Vægt, end de, der rammer Naboen.

Efter at have gennemgaaet den Række af Ulempen, der knytter sig til det nuværende Restriktionssystem, er det næste Spørgsmaal, om det er muligt at afhjælpe nogle af dem. Hertil vil der fra visse Sider straks blive sagt, ja, afskaf Restriktionerne, saa forsvinder Ulemperne af sig selv. Men det er der ikke nogen af denne Forsamling, der vil sige; thi vi har den 28. Marts ifjor hørt et Foredrag af Professor Carl Iversen, hvori han paa vanlig klar Vis gjorde Rede for de Betingelser, der kræves opfyldt for, at Restriktionerne kan afvikles. Betingelserne blev opstillet i 10 Punkter, og hvis ikke alle tilstede værende har dem præsent, vil jeg henvise til vort Tidsskrift¹⁾). Jeg vil kun minde om, at Punkt 1 var »Hvor hurtigt Tilførslerne udefra atter bliver normale, saaledes at Varemangelen afvikles«. Om dette Spørgsmaal ved vi idag, at Underskuddet paa vor Handelsbalance i 1946 var ca. 1175 Mill. Kr., til Trods for at Importen i Mængde kun var 80 % af 1938's, at yderligere Gældsaftning til England ikke maa finde Sted, at Importen som Følge heraf for indeværende Aar skal skæres ned med ca. 500 Mill. Kr., og at Import-, Investerings- og Prisrestriktioner som en logisk Følge heraf ikke kan afvikles, men muligvis maa udvides yderligere. Saa langt det menneskelige Øje idag kan se frem, vil Statsmagtens Indgreb i Erhvervsfriheden paa disse Omraader altsaa ikke kunne mindske, hverken i Omfang eller Styrke.

I denne Fremtid af øgede Indgreb i Erhvervsfriheden maa man først og fremmest ønske, at Statsmagten maa vide, hvad den vil, ikke blot idag, men ogsaa imorgen, at den maa lære af Erfaringerne fra igaar, og at den maa være villig til at bære sit Ansvar, selvom den ikke har andre at dele det med.

Det Forhold, at Statsmagten ved, hvad den vil, har to Sider. Dels at den ved, hvad den vil, ikke blot overfor Øjeblikkets Problemer, men ogsaa for et rimeligt Tidsrum fremover, og dels at Statsuhyrets mange Hoveder vil det samme. Eller med andre Ord, *Planlægning* og *Koordination*. Planlægning har intet med socialistisk Planøkonomi at gøre; Statsmagtens Planlægning er som al anden Planlægning kun et Middel og har intet politisk Indhold i sig selv, men faar det først ved de skiftende Regeringers politiske

¹⁾ Jfr. Nationaløkonomisk Tidsskrift 1946, S. 58.

Maalsætning. Planlægning for en vis rimelig Fremtid ligger da heller ikke den nuværende ny-liberalistiske Finansminister fjernt, men de skiftende socialdemokratiske, konservative og Venstre Erhvervsministre under Krigen og indtil nu har ikke vist meget Planlægningsinitiativ paa Restriktionernes Omraade. Man har hyllet Snekastringsteorien: hver Dag har nok i sine Vanskeligheder, og hvor og hvornaar Sneen falder, er det ikke almindelige dødelege beskaaret at vide.

Det er sagt, at Staten er et mangehovedet Uhyre, og paa næppe noget Omraade er dette mere sandt end for Indgrebene i Erhvervsfriheden. Restriktionerne fastsættes og administreres i Handelsministeriet og Landbrugsministeriet og i de yderst talrige Udvalg og Nævn, der er knyttet til disse to Ministerier, desuden i Varedirektoratet, Prisdirektoratet, Udenrigsministeriet, Indenrigsministeriet og Nationalbanken. Et mere eller mindre udbygget planlæggende Arbejde paa disse Omraader foretages i Varedirektoratet, Nationalbanken og Statistisk Departement og paa beslægtede Omraader i Generalsekretariatet for Regeringens Beskæftigelsesudvalg, Finansministeriet og Socialministeriet. Noget fælles Organ for alle disse Ministerier, Institutioner m. v. findes — bortset fra selve Regeringen — ikke. Ej heller Konjunkturforskningsinstituttet er endnu blevet til Virkelighed. Det er derfor uundgaaeligt, at der af og til træffes modstridende Dispositioner. Eksempler herpaa er lette at finde. Lad os tage et helt aktuelt. Den 8. November f. A. forhøjede Landbrugsministeriets Osteeksportudvalg, under hvem Eksportpriserne sorterer, Afregningspriserne for Eksportost til Mejerierne, saaledes at Prisen for f. Eks. fuldfed Ost steg med 32 Øre pr. kg over Hjemmemarkedspriserne. Priskontrolraadet, der har Ansvaret for disse, fastholdt Maksimalpriserne uforandret. Resultatet af denne Uoverensstemmelse blev det selvfølgelige, at ingen Hjemmemarkedsgrossist kunde købe Ost, og at disse blev stillet over for Valget mellem at se deres Forretning ødelagt eller overtræde Prisrestriktionerne. Denne Tilstand, hvorunder to Restriktionsorganers dybtgaaende Uoverensstemmelse har foraarsaget en ganske uholdbar Stilling for en lille Erhvervsgruppe, har nu varet i 72 Dage, og Spørgsmaalet er stadig uløst¹⁾. Der er næppe noget Forhold, der er saa egnet til at bringe Statsmagten i Vanry, som manglende Koordination eller aaben Uoverensstem-

¹⁾ Striden sluttede med Priskontrolraadets Nederlag den 28. Marts d. A. efter at have varet 140 Dage.

melse mellem dens forskellige Organer, og medfører saadanne interne Stridigheder, at Grupper af Borgere, hvadenten det er Erhversvdrivende eller Forbrugere, fristes eller presses til strafbare Lovovertrædelser, da slaas der Skaar i Statsmagtens Pristige, der kun vanskeligt heles.

I Debatten om disse Forhold har der flere Gange været Tanker fremme om et varigt Koordinationsorgan i Form af et Økonomi- eller Forsyningsministerium. Det maa beklages, at et saadant Skridt ikke er taget; men paa den anden Side bør det fremhæves, at Koordinationen af Restriktionspolitikken ikke ubetinget er knyttet til et saadant Organ. Regeringen er uanset den øvrige Organisationsform den øverste Instans, der har Pligt til dels med største Hast at rydde konkrete Uoverensstemmelser mellem dens Administrationsgrene ud af Verden og dels at sørge for, at Koordinationsaanden vinder Overtag over Resorthævdelsen.

Man maa altsaa ønske, at Statsmagten gennemfører de nødvendige Restriktioner *i Tide, med Tilsidesættelse af underordnede Hensyn og som Led i en sammenhængende Helhed*. Men samtidig maa man under Hensyn til Restriktionernes uomtvistelige uheldige Følgeforetelser ønske, at der *ikke indføres flere Restriktioner end nødvendigt*, at Restriktionerne tilrettelægges saaledes, at *den friest mulige Konkurrence bevares, og at Restriktionerne afvikles, saa snart Nødvendigheden for deres Opretholdelse ikke længere foreligger*. Disse Ønsker, hvis Formulering er saa almindelig, at den tangerer det banale, er imidlertid yderst vanskelige at faa opfyldt. Thi Konkurrencefriheden har — bortset fra Forbrugerne — ikke mange sande Venner. Industrien har, siden den industrielle Revolution endte med Haandværkets Nederlag, og Industriens Mænd skulde til at konkurrere indbyrdes, aldrig været rigtig konkurrencebegejstret, hvad de mange Prisaftaler allerede før Krigen taler deres tydelige Sprog om. Landbrugets ubetingede Frihandelsindstilling fik et Knæk i Trediverne, og selv indenfor Handelen er Konkurrencebegejstringen ofte af en noget platonisk Karakter, der fortoner sig under Hensyn til »the vested interests«, naar Sagen kommer til at dreje sig om de nedarvede Importtal. Baade Varedirektoratet og Prisdirektoratet har mange Gange under Krigen under fortrolige Former faaet det Venneraad af Branchernes Mænd, at en paatænkt Regulering aldrig kunde gennemføres, hvis man ikke gennem en Autorisation af »de gamle og ansete Firmaere holdt »outsidere« ude fra det paagældende Erhvervsomraade. Ogsaa naar det drejer sig om Tilrettelæggelsen af Restrik-

tionerne, saaledes at Konkurrencen faar den største Mulighed for at gøre sig gældende indenfor disse, kan dette Resultat være grumme vanskeligt at opnaa. Der har fra flere Sider, saaledes fra Holger Koed og Esther Boserup, været fremsat Planer om større Bevægelighed i Import- og Produktionstildelingerne. Disse Planers Realisationsmuligheder kan maaske uomtvistes, men af alle uvidige Sagkyndige er det anerkendt, at paa de statsrationerede Vares Omraade bør Import- og Produktionstilladelserne lægges om til at følge Rationeringsmærkerne i Stedet for at være naglet fast til Kalenderaarene 1931, 1939 eller et andet Aar. Man maa højlig beundre Brancheorganisationernes Evne til at faa Laugsinteresser skudt frem for Samfundsinteresser, naar man ved, at endnu er Princippet om, at Varerne skal følge Mærkerne, ikke gennemført for saa vigtige Vareomraader som Kaffe, The, Kakao, Sæbe og Margarine¹⁾). Statsmagten har derfor Pligt til at være den fri Konkurrences Vogter i det Omfang, Mulighederne taler derfor, og dette anerkendes utvivlsomt ogsaa af alle dens ledende Instanser. Derimod er det forstaaeligt, at det for en underordnet Embedsmand, som maaske i hele sin Embedskarriere kun har beskæftiget sig med Administrationen af en enkelt Restriktion, maa staa som Verdens Undergang, hvis denne Restriktion afskaffes.

Under Gennemgangen af Restriktionernes uomtvistelige Ulemper blev der lagt Vægt paa Tilløbene til *korporativ Statsdannelse*. For Forbrugerne og for Samfundet maa det være af den største Betydning at undersøge, hvad der kan gøres for at modarbejde disse Tendenser, thi den korporative Statsdannelse rummer i sig baade det liberalistiske og det socialistiske Systems Ulemper uden at medføre nogen af de to Systemers Fordele. Det vilde være urimeligt i denne Forbindelse at fremkomme med Ønsker overfor Erhvervsorganisationerne, thi at disse til enhver Tid kæmper for deres Interesser og for den størst mulige Indflydelse vilde det være farisæisk at bebrejde dem. Opgaven maa alene tilkomme Statsmagten. Men i saa Henseende synes der at forekomme Tendenser i stik modsat Retning. Naar Varedirektoratet saaledes, efter hvad der har været fremme i Dagspressen om den nye Metervareordning, paatænker ikke alene at lade denne administrere af en af Brancheorganisationerne nedsat Tilbudskontrol, men ogsaa at lade Klager over denne Tilbudskontrols Afgørelse bedømme af et af

¹⁾ Systemet blev indført for Margarine den 1. Juni og for Sæbe den 1. Oktober.

de samme Organisationer nedsat Ankeudvalg, er vi kommet saare langt i Retning af korporativ Statsadministration.

Naar man skal bekæmpe Korporationsaanden, kan der opstilles en Række Ønsker om skærpede Krav til Embedsmændene. Saadanne Krav er Tid efter anden fremkommet vedrørende Embedsmændenes Uddannelse, Sagkundskab, Karakteregenskaber m. v. Jeg kan godt stemme i med her og ønske, at man »fra oven«, naar man bestemmer den enkeltes Karriere, vilde lægge mindre Vægt paa Embedsmændenes »Smidighed« og Evne til at komme godt ud af det med Klienterne, d. v. s. Erhvervsorganisationerne, og mere paa Karakterfasthed, at Embedsmændenes Udvælgelse og Uddannelse var noget anderledes end nu, og at Staten i noget større Omfang end hidtil betalte, hvad det kostede at knytte Sagkundskaben direkte til sig, fremfor at laane en i Regelen ikke uvildig Sagkundskab hos Organisationerne. Disse Ønsker er velbegrunnede, men maaske lidt ufrugtbare, fordi Statsmagten, som alle andre under en Spidsbelastning, i nogen Grad er tvunget til at arbejde efter de forhaandenværende Søms Princip.

Det radikale Middel baade mod korporative Tendenser og mod den tidligere omtalte Mistillid er det samme som mod Møllarver, nemlig Lys og Luft. Eller med andre Ord Offentlighed i Administrationen, saaledes at der intet Hemmelighedskræmmeri findes, hvori Mistænksomheden kan gro, og saaledes at Forbrugerne og dermed den hele Offentlighed kan danne sig en klar Opfattelse af, hvorledes Interesserne brydes i disse Sager, og hvorledes Forbrugernes Interesser varetages.

Restriktionsmyndighederne har baade lovgivende, dømmende og udøvende Magt, men er ikke bundet af Formforskrifter for Behandlingen og Afgørelsen af disse Sager. Det staar Myndighederne frit, om de ved en Sags Behandling vil nøjes med Sagens Akter, eller de ogsaa vil indkalde til mundtlig Drøftelse, og i saa Fald om de vil indkalde begge Sagens Parter eller kun den ene. Det staar ligeledes Myndighederne frit, om de vil motivere deres Afgørelser eller ej. Under Krigstidens mægtige Arbejdsspres maatte Myndighederne føle sig tvunget til saa vidt muligt at undgaa alt, hvad der i Øjeblikket saa ud som overflødigt Besvær. Der var ikke Tid til at formulere en Motivering, der kunde give den Erhvervsdrivende en Forklaring paa et Afslag og dermed en Vejledning med Hensyn til de ændrede Omstændigheder, hvorunder en fornyet Ansøgning muligvis vilde kunne imødekommes, eller den paa gældende Myndighed har næret Betænkelighed ved at binde sig

til en Motivering, hvis Konsekvenser man ikke ganske kunde overse, saaledes at man foretrækker den større Dispositionsfrihed for Fremtiden, som den umotiverede Kendelse giver. Selv har jeg altid i Princippet bekendt mig til de motiverede Afgørelser — og i Praksis kun haft Kraft til at gennemføre dem i beskeden Omfang — men jeg tror paa, at de motiverede Afgørelser kan faa en Del af Troen paa »de særlige Hensyn« og »Tællen paa Knapperne« til at forsvinde, og at Statsmagtens Prestige derfor vil vinde derved, og samtidig tror jeg paa, at det i Længden ikke vil være usundt for Restrikionsadministrationen at blive spændt i den Spændetrøje, som en Samling af foregaaendeaabent tilkendegivne Motivering giver.

Det blev før sagt, at Restrikionsmyndighederne ikke behøver at kalde begge en Sags Parter til en Forhandling. Sker nu dette i Praksis? Er baade Erhvervslivet og Forbrugerne repræsenteret ved disse Forhandlinger? Baade ja og nej. Forbrugerne Repræsentanter er med i Vareforsyningsraadet, i Priskontrolraadet og til alle større Programforhandlinger, men til de forudgaaende og efterfølgende detaillerede Realitetsforhandlinger, hvor Sagerne bygges op og ofte i Realiteten afgøres, der er kun den ene Part repræsenteret. Dette Forhold bevirket, at Forbrugerorganisationerne, der i Forvejen i Reglen vil være de mindst sagkyndige, mister Muligheden for at trænge til Bunds i Sagerne og dermed for at rette deres Kritik mod de ømme Punkter — hvis der da er nogle. For den Forbrugerrepræsentant, der kun kender en Restriktionssag fra Offentliggørelsen af den endelige Redaktion under »Overordentlige Foranstaltninger«, vil Chancen for frugtabar Kritik ikke være stor. Den Embedsmand, der har ført de paa-gældende Forhandlinger, behøver ikke at nære megen Ængstelse for et saa slet forberedt Angreb. Ganske anderledes Hensyn maa der tages til en forventet Kritik fra Erhvervsside. De paagældende Erhversrepræsentanter kender Sagen ud og ind, de kender hver lille Sprække i Embedsmandens Rustning og hans lønlige Twivl — de kender ogsaa hans overordnede Mishag, hvis der kommer for meget offentlig Kritik eller andet Bryderi med hans Klintel.

Ifølge Sagens Natur kan der ikke godt indrettes Presseloger i Vognmagergades og Nørregades Mødesale. Men der kan alligevel gøres meget for at skabe Offentlighed i disse Administrationsgrenes Virksomhed. Nu omgærdes de fleste af disse Møders For-

handlinger med absolut Tavshedspligt. Dette gælder saaledes Vareforsyningsraadets og Priskontrolraadets Forhandlinger. Det maa erkendes, at en Del af de behandlede Emner, som f. Eks. Handelsforhandlinger med Udlandet, forventede Forsyningsmuligheder og individuelle Erhvervsvirksomheders Forretningshemmeligheder, kræver lukkede og fortrolige Forhandlinger, men i mange Sager — og i Særdeleshed saadanne der afstedkommer principiel Strid mellem Erhvervs- og Forbrugerrepræsentanter — er der ikke tilstrækkeligt tungtvejende Hensyn, der taler imod at lade Offentligheden blive informeret af de Mænd, hvis Førstehåndsviden er en Garanti for Informationernes Indhold. I Særdeleshed maa det forekomme uheldigt, hvis Myndighederne søger, ogsaa efter at en Sag er endelig afgjort, gennem Henvisninger til Forhandlingernes Fortrolighed eller ved Misbrug af Begrebet Loyalitet, at modvirke, at Sagen og dens Gang gennem Myndighederne kommer til Offentlighedens Kundskab.

Et yderst vigtigt og meget aktuelt Spørgsmaal i denne Forbindelse er Tjenestemændenes Ytringsfrihed. Det var absolut stridende mod den gamle Kancelliaand, at Embedsmænd udtalte sig offentligt om deres Sager. Men Embedsmændenes Stilling var dengang en ganske anden end nu. Dengang var de anonyme og dækkede bag en Minister. Nu ved alle, hvilket tungtvejende, selvstændigt Ansvar der hviler paa Tjenestemændene, og selv de skiftende Regeringspartiers Presse tager ikke i Betænkning at rette Skytset direkte mod Embedsinstitutioner eller navngive Embedsmænd. For Offentlighedsprincippet i Administrationen vil det være af vidtrækkende Betydning, hvis Tjenestemændenes Ytringsfrihed blev almindelig anerkendt af overordnede Embedsinstanser, af Ministrene, af Sagernes Parter og af Offentligheden selv. Heri mangler der meget, saaledes har vi fornøilig oplevet, at et københavnsk Dagblad i en Leder ønskede at Varedirektoratets Chef blev udskiftet, fordi han i et Interview havde udtalt, at han ikke mente, at vi nogensinde vendte tilbage til gammel-liberalistiske Tilstande, saaledes at Varedirektoratet kunde undværes. Et saadant Krav maa i denne Forbindelse virke meget uheldigt, ikke mindst fra Pressens eget Synspunkt. Paa den anden Side virkede den nuværende Finansministers Ord fornøilig stærkt opmuntrende, naar han for Embedsmænds Ytringsfrihed kun satte de tre Grænser, at der ikke maatte røbes egentlige Tjenestehemmeligheder, at Udtalelserne skulde være korrekte, og at de ikke maatte bære Præget af at være Udtryk for Regeringens Mening,

naar de kun var den paagældende Embedsmands private Opfattelse. Der er med disse Ord fra den højeste Tjenestemandesmyn-dighed angivet et virkelig liberalt og fordomsfrit Syn paa denne Sag, som forhaabentlig vil sætte sig Spor i Praksis.

En Forudsætning for, at Offentligheden skal tillægge sagkyndige Embedsmænds Udtalelser en særlig Vægt er det dog, at de ikke fremsættes i partipolitisk Øjemed. Efter min Mening er det i det hele taget det heldigste, hvis de højere Restriktionsembedsmænd ikke er partipolitisk bundne. Ingen vil kunne se skævt til, at de er Medlemmer af et Parti og af og til offentligt fremsætter partipolitiske Udtalelser; men hvis de naar saa langt politisk, at de maa anses for at føle sig bundet af Partidisciplinen eller Løfter til Vælgerne, vil dette Forhold kunne gaa ud over Tilliden til, at der træffes uheldede Afgørelser paa et Omraade, der saa politisk præget som Statsmagtens Indgreb i Erhvervsfriheden.

For Offentlighedsprincippet i Administrationen vil Pressens Behandling af Restriktionsproblemerne være af afgørende Betydning. Den Interesse og Spalteplads, som Pressen gennem Aarene har ofret paa disse Sager, lader intet tilbage at ønske. Derimod kunde man nok føle sig fristet til nogle beskedne Ønsker vedrørende den Indstilling og Indsigt, der paa disse Omraader er lagt for Dagen. Det er tidligere i Foredraget nævnet, at efter min Mening er betydende Dele af Pressen gaaet til Angreb paa eller Forsvar for Restriktionerne ud fra en fejlagtig politisk Indstilling. Det er endvidere utvivlsomt, at den Del af Pressen, for hvem Politik kun kommer i anden Række, men Sensationen i første, har gjort en ikke ubetydelig Skade paa disse Omraader. Som et typisk Eksempel herpaa kan man nævne visse københavnske Eftermid-dagsblades aldrig svigtende Interesse for at komme Varemangelen i Forkøbet og f. Eks. ved nye Maximalprisers Ikrafttræden at udbasunere for alle Forbrugerne, at nu forsvandt den paagældende Vare nok snart fra Omsætningen, og saaledes medvirke i væsentlig Grad til, at Profeten virkelig gik i Opfyldelse. En anden, maaske mindre skadelig, men ej heller frugtbar Sport, har det i visse Blade været omtrent daglig at afmale Restriktionsembedsmændene som latterligt indskrænkede Kontoriusser. Et Eksempel paa Skriverier af denne Art er den tilsyneladende uaf-livelige Skrøne om Varedirektoratets Forveksling: nuts — Nødder med nuts — Møtrikker. Ogsaa Angreb paa Erhvervslivet kan antage ganske misvisende Former. Lag mig som Eksempel blot nævne Kritikken i 1945 af Importen af den udmarkede og billige

Marmelade, der blev revet bort af Forbrugerne. I det hele har Angrebene paa Importørerne ofte været ganske usaglige. Af en Importør kan man kræve, at han kan sit Fag, og at han køber ind til fornuftige Priser under Hensyn til Kvalitet og Markedsforhold. Det er derimod urimeligt at bebrejde en Importør manglende Samfundssind, fordi han f. Eks. i Overensstemmelse med sine Forretningsinteresser lægger mere Vægt paa Import af Luksusvarer end af Nødvendighedsvarer. Paa Omraader, hvor Statsmagten ikke har fundet det nødvendigt at legge Importplaner, er det absurd at kræve af den enkelte Importør, at han indenfor sit beskedne Omraade skal drive Planøkonomi paa Statsmagtens Vegne.

At den Del af Pressen, der er særlig knyttet til Erhvervslivet, bringer ensidige Erhvervssynspunkter, kan ingen bebrejde den; det er dens Funktion, og dens Læsere ved paa Forhaand, at dette er Tilfældet. Man maa blot ønske, at den Gengivelse af Sagens Data, der gives, saa vidt muligt bliver efterprøvet.

Overfor den store Del af Pressen, der gerne til enhver Tid søger et skønsomt Balancepunkt mellem Erhvervsinteresser og Forbrugershensyn, har imidlertid Statsmagten et stort Ansvar. Ensidige Forsvarsindlæg fra Embedsmænd er i Reglen ikke af det gode, men ved offentlige Betænkninger og Redegørelser, ved officielle og fortrolige Kommentarer til Bekendtgørelser, ved personlige Udtalelser fra Embedsmænd, ja i det hele taget ved en vis Service overfor Pressen, bør der skabes det Grundlag, uden hvilket Pressens Maend staar hjælpeløse i deres Forsøg paa en uhildet Bedømmelse af Partsindlæg fra Statsmagtens Modstandere.

Naar jeg nu slutter dette Foredrag, er det ikke i den Tro, at der her er sagt noget Nyt — dertil er Emnet for gennemdrøftet af 15 Aars Diskussion — men alene i Haabet om, at denne Oversigt over mine testamentariske Ønsker maa kunne være til lidt Nutte for dem, der fortsætter den standende Debat paa et alsidigt Grundlag — og det vil jo i første Omgang blive Deltagerne i den kommende Diskussion her i Aften.

INDUSTRIEN OG RATIONALISERING¹⁾

AF H. P. CHRISTENSEN

I.

ALLEREDE under Slutningen af Krigen, da vi begyndte at forberede os paa den kommende Efterkrigstid, kom Spørgsmaalet om en Rationalisering af dansk Industri til at indtage en fremskudt Plads i Diskussionen om Danmarks økonomiske Genopbygning. Saaledes som Produktions- og Beskæftigelseforholdene indenfor vort Erhvervsliv har udviklet sig i de to Aar, der er gaaet siden Befrielsen, er det af den største Betydning, at Industrien søger at rationalisere sin Produktion.

Dansk Industri indtager en saa fremskudt Plads i vor Samfundsøkonomi, at *Genopbygningen* af vort Lands Produktionsapparat og af vor Befolknings *Levestandard* i allerhøjeste Grad bliver afhængig af, at vor Industri løser sin produktionsmæssige Opgave paa den mest effektive Maade. Sammen med Haandværket ernærer Industrien som bekendt i Dag ca. $\frac{1}{3}$ af den danske Befolkning, og den bidrager i samme Forhold til Skabelsen af vor *Nationalindkomst*. Da ydermere Landbruget efter Krigen har mødt store Vanskeligheder ved Gennemførelsen af sin vigtige Eksport paa et rentabelt Grundlag, kommer der til at hvile et stadig større Ansvar paa Industrien med Hensyn til Opretholdelsen af Danmarks *Eksport*.

Ogsaa af den Grund gælder det for vor Industri om at bevare og udbygge den *Effektivitet*, som betinger Konkurrenceevnen over for Udlandet, ikke alene af Hensyn til Eksporten, men ogsaa for at Industrien kan overtage Fabrikationen af en Del af de Varer til Hjemmemarkedet, der tidligere importeredes.

Ser vi paa Udviklingen i Industriens Produktion og Beskæftigelse siden Krigens Ophør, og sammenligner vi de hidtidige Re-

¹⁾ Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 17. Februar 1947.

sultater med de Krav, som Genopbygningen stiller til vort Produktionsliv, maa vi erkende, at Udviklingen klart viser Nødvendigheden af en Rationalisering. Takket være Genoptagelsen af Importen af Brændsel, Raastoffer og Halvfabrikata er Industriens totale Produktionsomfang i den senere Tid naaet op paa omtrent samme Niveau som i det sidste Par Aar før Krigen. Ved Konstateringen heraf vil mange vel umiddelbart mene, at det er et godt Resultat, at Industrien paa saa kort Tid har faaet genrejst sin Produktion til samme totale Omfang som før Krigen, men ved et nøjere Eftersyn vil man finde, at dette ikke er tilstrækkeligt.

Alene naar jeg minder om, at *Befolkningen* under og efter Krigen er vokset med godt 1 % om Aaret, og at vi for Tiden her i Danmark underholder op imod 200.000 *Flygtninge*, som ikke tager Del i Produktionen, maa det staa klart, at den samlede Industriproduktion i Dag bør være væsentlig større end før Krigen, for at Befolkningen kan faa sikret samme Forbrug af Industrivarer pr. Individ som den Gang. Og ikke nok hermed, men ogsaa *Genrejsningen* af vore Varebeholdninger, af vort Produktions- og Transportapparat og af Befolkningens Forsyning med Boliger og andre varige Forbrugsgenstande stiller store Krav til Industriproduktionen. Jeg har set beregnet, at Danmarks Produktion i en Aarrække fremover skal være ca. 10 % større pr. Individ, end den var før Krigen, for at vort Produktionsapparat kan komme paa Fode og Befolkningen dermed faa Mulighed for varigt at fastholde en ligesaa god Levestandard som den Gang, og jeg vil tro, at Industriens totale Produktion i de kommende Aar stort set skal være ca. 25 % større end før Krigen, hvis den skal opfylde Kravene om Genopbygning og uforandret Levefod. Dette Tal hviler naturligvis paa et meget groft Skøn, men det viser *Størrelsesordenen af den produktionsmæssige Opgave*, som vor Industri har at løse i den kommende Tid.

Spørgsmaalet er saa, om det overhovedet er muligt for Industrien at forøge sin Produktion saa meget indenfor et kortere Tidsrum. Der er to vigtige Faktorer, som for Tiden stiller sig hindrende i Vejen for en yderligere Forøgelse af Industriens Produktion. Den ene er *Mangel paa udenlandsk Valuta* og Vanskeligheden ved at gennemføre den fornødne *Forøgelse af Importen af Raavarer og Halvfabrikata*. Den anden meget vigtige Faktor er den *Knapheid paa Arbejdskraft*, som er opstaet inden for Industrien i Løbet af det sidste Aar. Saavel Valutaknapheden som Mangelen paa Arbejdskraft nødvendiggør en *Rationalisering*, der tager Sigte paa

at gøre vor Industri konkurrencedygtig paa Eksportmarkederne og paa at forøge Produktionsresultatet pr. Arbejdstime baade i Eksport- og Hjemmemarkedsindustrierne.

Nu forholder det sig iøvrigt saaledes med Valutamanglen og Knapheden paa Arbejdskraft, at disse to Problemer i et vist Omfang hænger sammen, idet Knapheden paa Arbejdskraft til en vis Grad betinger Valutavansklighederne. Thi naar der mangler Arbejdskraft i vore Eksporterhverv, bliver Valutaindtægterne for smaa, saaledes at vi maa begrænse Importen, og naar vi begrænser Importen, maa vi anvende Arbejdskraft til Fremstilling af de Ting, vi tidligere har importeret, og dermed skærpes yderligere Mangelen paa Arbejdskraft.

Jeg nævnte før, at Industriens samlede Produktion i den sidste Tid er naaet op paa omrent samme Omfang som før Krigen. Beskæftigelsesmæssigt set har Billedet imidlertid forandret sig paa afgørende Maade. Mens vi nemlig før Krigen havde en ret stor Arbejdsløshed inden for Industrien, saa er dette ikke Tilfældet idag til Trods for, at Produktionen nærmest er lidt mindre end dengang. Beskæftigelsessituationen paavirkes ogsaa af, at langt flere er beskæftiget ved uproduktivt Arbejde i offentlig og privat Virksomhed og optaget af Bevogtnings- og Militærtjeneste. For Tiden har vi, naar vi ser bort fra Sæsonarbejdsløsheden og Virkningen af den øjeblikkelige Issituation, fuld Beskæftigelse, og indenfor Industrien har vi Mangel paa Arbejdskraft. I Efteraarsmaanederne havde Jernindustrien saaledes kun 1 % ledige, og den øvrige Industri knap 2 %. Vi anvender idag betydelig mere Arbejdskraft til Produktionen, end vi gjorde før Krigen. Produktionen er knap saa stor som i 1939, men der anvendes med samme Arbejdstid pr. Arbejder efter Statistikken ca. 15—20 % flere Timer end i 1939. Produktiviteten er med andre Ord lavere end før Krigen.

Nu er det vel muligt gradvis at forøge *Tilgangen af Arbejdskraft til Industriproduktionen*. Imidlertid er dette en Proces, som i bedste Fald tager Tid, og som skønsmæssigt ikke kan komme til at betyde saa meget, at vi kan opnaa den nødvendige og tilstrækkelige Produktionsforøgelse ad den Vej. Det betyder naturligvis ikke, at vi skal lade dette Problem ligge, men vi bør tværtimod udfolde de mest energiske Bestræbelser for at faa ført mere Arbejdskraft ind i Produktionen fra uproduktiv Beskæftigelse. Det maa her understreges, at Beskæftigelsen ikke kan være et Maal i sig selv, men maa være det Middel, hvormed vi forøger Produk-

tionen. Inden for Industrien hilser vi det derfor med Tilfredshed, at Regeringen har Opmærksomheden henvendt paa Nødvendigheden af at *faa Arbejdskraften overført fra uproduktivt til produktivt Arbejde*. Men hvad der er særlig vigtigt at fremhæve i denne Sammenhæng, er efter min Opfattelse, at de største Resultater med Hensyn til Tilvejebringelse af Arbejdskraft til den nødvendige Produktionsforøgelse inden for Industrien kan opnås ved gennem Rationalisering at *højne Produktionen pr. Arbejdstime*. Hvis vi kan nedsætte Forbruget af Arbejdskraft pr. produceret Vareenhed med de 15—20 %, hvormed det efter Statistikken er forøget siden Krigens, saa betyder det, at vi kan faa frigjort en Arbejdsstyrke paa omkring 30.000 Mand til Forøgelse af Produktionen. Og dette er jo et meget betydeligt Tal i Betragtning af, at den egentlige Industri, hvori Haandværket ikke er medregnet, beskæftiger ca. 200.000 Mand.

Hermed har jeg i store Træk paavist Betydningen af en Rationalisering samtidig med, at jeg har søgt at klarlægge, hvad jeg mener med Rationalisering. Ved Rationalisering forstaar jeg *Tilrettelæggelse og Gennemførelse af Produktionen paa den mest hensigtsmæssige Maade, saaledes at vi opnaa et givet Produktionsresultat med de mindst mulige Anstrengelser*. Det er en almindelig Lov for al økonomisk Virksomhed, at man søger at gennemføre en given Opgave med mindst mulig Indsats, og det er dette Princip, som overført paa Produktionslivet benævnes Rationalisering.

Vi maa fastslaa, at en Rationalisering, som tager Sigte paa at reducere Arbejdsforbruget er nødvendigt, for at Industrien kan forøge sin Produktion i den kommende Tid og derved yde sit Bidrag til Genopbygningen. Medens den Produktionsforøgelse paa op imod 30 %, som dansk Industri præsterede i det sidste Tiaar før Krigens, hovedsagelig fandt Sted, ved at arbejdssløse kom i Arbejde, saa kan en *Produktionsforøgelse i en Situation med fuld Beskæftigelse kun gennemføres ved en Rationalisering, der forøger Produktionen pr. beskæftiget Person*. Og her er der iøvrigt ikke Tale om en Situation, som er særegen for Danmark. I snart sagt alle Industrilande stiller Genopbygningen saa store Krav til den Arbejdskraft, som er til Raadighed, at *Genopbygningen vil blive væsentligt forsinket, dersom man ikke letter Produktionsvilkaarene gennem en Rationalisering*.

Det er karakteristisk at se, hvorledes den engelske Arbejderregering i den senere Tid Gang paa Gang har fremhævet overfor den engelske Befolkning, at det er gennem en Forøgelse af Pro-

duktionen, at England skal kunne fuldbyrde den Genopbygning, som det har paabegydt med en saa beundringsværdig Energi og Resignation. Overalt i de krigsramte Industrilande vises der efter Krigen en stigende Forstaaelse af Rationaliseringens Nødvendighed. Genopbygningen kræver ikke blot, at den til Raadighed værende Arbejdskraft beskæftiges fuldt ud, men ogsaa at Arbejdskrafterna beskæftiges paa den efter Omstændighederne mest effektive og dermed mest produktive Maade.

Mens Talen er om Forholdene i Udlandet vil jeg gerne fremhæve Rationaliseringens Nødvendighed ud fra et konkurrencemæssigt Synspunkt. Ved givene Valutakurser er vor Industriens Konkurrenceevne overfor Udlandet under Forudsætning af, at vi kan faa Materialerne til Verdensmarkedets Priser i Hovedsagen bestemt af vore Lønningers Højde i Forhold til Udlandets Lønniveau. Men det er vel at mærke ikke Lønsatserne pr. Time, der er bestemmende for Konkurrenceevnen, men det er *Arbejdslønnen pr. produceret Vareenhed*.

Om Lønningernes Indflydelse paa Produktionsprisen skal jeg oplyse, at jeg ved Analyse af Udgifterne til Materiale og Lønninger for forskellige industrielle Produkter har fundet, at *samtlige Lønninger* til de paa Tegnestuer, i Værksteder, ved Transport og Administration beskæftigede Personer ved Fremstilling af en større Dampmaskine eller Dieselmotor i en af vore store Maskinfabriker med egne Støberier og Storsmedie udgør ca. 80 % af *Fremstillingsprisen*, medens kun 20 % medgaard til Brændsel og Raamaterialer. Tilsvarende udgør Lønningerne ved Fremstilling af mindre Maskiner som Støvsugere og Motorcykler ca. 75 % af *Fremstillingsprisen*, naar samtlige Lønninger baade i selve Hovedvirksomheden og hos de forskellige Underleverandører medregnes. I Textilindustrien udgør samtlige Lønninger i Spinderier og Væverier eks-empelvis ved Fremstilling af Bomuldsstoffer omkring 70 % af *Produktionsprisen*, og i Konfektionsindustrien sker der gennem den videre Forarbejdning af Stoffet til Beklædningsgenstande en yderligere Fordobling af Varens Værdi.

Jeg har efter Krigen ofte hørt den Anskuelse gjort gældende at den Omstændighed, at Timelønningerne i vor Industri under Krigen var steget mere end i de Industrilande, vi særlig skal konkurrere med, ikke kommer til at svække vor Konkurrenceevne i Fredstid, fordi Udlandet i Efterkrigsårene har faaet en saa stor Lønstigning, at der snart etter blive Balance mellem Lønningerne her i Landet og i Udlandet. Man maa imidlertid ved en saadan

Sammenligning tage Effektivitetens Betydning for Konkurrencen i Betragtning. Naar Timelønningerne her i Landet siden Krigens Begyndelse og til Dato er steget ca. 70 % indenfor Industrien, samtidig med at Produktionen pr. Arbejdstime efter de statistiske Oplysninger ligger 15—20 % under Førkrigsniveauet, saa svarer dette til, at Lønnen pr. Vareenhed er steget omkring 100 %, og det er det Tal, vi i Dag maa regne med, naar vor Eksportindustri skal konkurrere paa udenlandske Markeder, eller vor Hjemmemarkedindustri skal konkurrere med importerede Varer.

Hvorledes det er gaaet med Effektiviteten indenfor Industrien i Lande som England, U. S. A. og Belgien eller i de andre skandinaviske Lande, kan ikke siges med Bestemthed. Mine personlige Erfaringer fra Rejser i Udlandet, og de Oplysninger jeg haa faaet, tyder paa, at Produktiviteten ogsaa er gaaet en Del tilbage i disse Industrilandene efter Krigsen, men der gøres overalt en stor Indsats for at øge Produktiviteten forbedret.

Medens det i Danmark vel særlig er Følgerne af Besættelsen, som har bevirket Nedgangen i Effektiviteten, er det i de krigsførende Lande Traætheneden efter Krigens umaadelige Anstrengelser, som gør sig gældende. Overalt mærker man en Skuffelse over, at de Forventninger, man havde stillet til bedre Kaar efter Krigsen, ikke straks kan opfyldes, men der er en stigende Forstaaelse af, at længere Tid maa hengaa, før Virkningerne af Krigens Ødeleggelser er ophørt, og at dette kun kan ske gennem Arbejdsindsats og forøget Produktion.

Endnu staar vor Eksportindustri overfor et udpræget Sælgermarked, hvor Omfanget af vor Eksport afhænger af vor Leve-ringsevne. Dette kan være noget farligt, fordi det kan virke som en Sovepude og medføre, at vi lukker Øjnene for Nødvendigheden af en mere effektiv Produktion. Men vi kan være sikre paa, at *Priskonkurrencen* kommer tilbage baade i Eksporten og paa Hjemmemarkedet, naar Omstillingen og Genopbygningen er afsluttet ude i Verden. Saa er det for sent, hvis vi i Mellemtiden har forsømt at effektivisere vor Industriproduktion. Herhjemme gør den Opfattelse sig ofte gældende, at vi i Danmark skulde være i Stand til at eksportere, fordi vi er særlig fremragende og fremstiller Varer af særlig høj Kvalitet, for hvilke vi ude i Verden kan opnaa højere Priser end andre Lande.

Jeg vil gerne ud fra min Erfaring gøre opmærksom paa, at dette er en alvorlig Fejltagelse. Vel er vi paa mange Omraader dygtige i Danmark og fremstiller gode Varer, men vi maa huske,

at de ogsaa i andre Lande er dygtige og kan fremstille ligesaa gode Varer.

Erfaringen fra en udpræget Eksportindustri som Skibsbygningen viser, at det ikke er nok, at vi herhjemme kan bygge velkonstruerede og gode Skibe, for det kan man ogsaa i de andre Lande, der konkurrerer med os paa Verdensmarkedet, som f. Eks. England og Sverige, men det er en absolut Betingelse, for at vi kan faa Ordrer i Udlandet, at vi kan levere Skibene til fuldt ud konkurrencedygtige Priser. Det samme gælder paa de fleste andre industrielle Omraader. Det er vel muligt, at enkelte Varer f. Eks. paa det kunstindustrielle Omraade kan sælges alene paa Kvalitet, men dette er Undtagelsen. Som almindelig Regel gælder, at vi skal kunne levere vore Varer til fuldt konkurrencedygtige Priser for at kunne sælge dem paa Verdensmarkedet.

Konkurrencedygtige er vi kun hvis vi ved de herskende Arbejdslønninger og de gældende Priser paa de øvrige Produktionsmidler kan holde *Omkostningerne pr. produceret Vareenhed paa Minimum*. Og det er det Maal, vi skal sætte os gennem en Rationalisering.

Iøvrigt er det mit Indtryk, at Priserne paa danske Industriprodukter allerede nu paa flere Omraader ligger højere end Udlandets Priser paa tilsvarende Varer. Medvirkende hertil er ogsaa, at vi for mange *indførte Materialer og Halvfabrikata i Dag maa betale højere Priser end i Produktionslandene*, en meget farlig Udvikling, som vi maa gøre os de yderste Anstrengelser for at dæmme op imod af Hensyn til vor Industris Fremtidsmuligheder. En særlig Fare for Industriens Konkurrenceevne ligger i vore høje Brændselsudgifter, thi medens vi før Krigen herhjemme kunde købe engelske Kul ligesaa billigt som i London, er vore Kulpriser i Dag dobbelt saa høje som i England.

II.

Efter disse Bemærkninger om Formaalaet med og Nødvendigheden af en Rationalisering indenfor dansk Industri skal jeg gaa over til at omtale paa hvilke *Omraader det vil være nødvendigt at sætte ind med en Rationalisering*. Rationalisering er efter den Definition, jeg har opstillet, et meget vidt Begreb, og det forekommer mig derfor praktisk at sondre mellem paa den ene Side *intern Rationalisering* og paa den anden Side *strukturmæssig Rationalisering*. Med intern Rationalisering tænker jeg paa Tilrettelæggelsen af Produktionen indenfor den enkelte Virksomhed,

medens jeg ved strukturmessig Rationalisering tænker paa Fordeiling af Arbejdet imellem de forskellige Virksomheder indenfor en Branche, mellem de forskellige industrielle Brancher og mellem Industrien paa den ene Side og andre Erhverv samt Stat og Kommune paa den anden Side.

Produktionen pr. Arbejdstime er bestemt, dels af det *tekniske Apparat* og den *organisationsmæssige Ledelse*, som staar til Virksomhedens Raadighed, dels af den enkeltes Dygtighed og Arbejdslyst. Som bekendt har Spørgsmaalet om, hvorvidt der under og efter Krigen er sket et *Tilbageskridt* i den personlige Effektivitet, været Genstand for livlig Diskussion. I særlig Grad har man hævet, at vi har et ringere *Arbejdstempo* nu end *før* Krigen. Vi kan vel alle være enige om, at Arbejdstempoet blev formindsket under Krigen, som et Led i vor Modstand mod Besættelsesmagten, og der maatte naturligvis gaa nogen Tid efter Krigen, *før* vi kunde vænne os til et normalt Arbejdstempo. Saavel mine personlige Erfaringer som Undersøgelsrer indenfor flere Virksomheder viser imidlertid, at Arbejdstempoet er blevet forbedret gennem det sidste Aar, og at vi paa flere Omraader er godt paa Vej mod *Tilstanden før Krigen*. Noget andet er, at den Generation af nye Arbejdere, som er kommet frem under Krigen ikke har kunnet faa fuldt saa god en Oplæring som de vilde have faaet under Fredsforhold, og at vi ved Overgangen fra Arbejdsløshed til fuld Beskæftigelse nødvendigvis faar en Del mindre kvalificeret Arbejdskraft ind i Produktionen.

Alt dette kan have bevirket, at Dygtigheden taget som et Gennemsnit endnu er knapt saa god, som den var *før* Krigen. Imidlertid er det vigtigt for at opnaa en forøget Effektivitet, at eventuelle Mangler *søges* afhjulpet ved den anden vigtige Faktor, som bestemmer Produktiviteten, nemlig det *Produktionsapparat* og den *Organisation*, som vi arbejder med.

III.

Herefter skal jeg gaa over til Spørgsmaalet om *den interne Rationalisering*. Problemets er her, hvorledes og paa hvilke Punkter, man bør sætte ind i den kommende Tid.

Naar vi skal begynde et Rationaliseringsarbejde indenfor vore Virksomheder, maa vi først og fremmest undersøge Graden af den Økonomi, hvormed vi gennemføre Produktionen. Dette er nødvendigt, for at vi kan finde frem til de Punkter indenfor Virk-

somhederne, hvor Arbejdet ikke udføres paa tilstrækkelig økonomisk Maade.

Hvad selve den kommercielle og administrative Ledelse angaar, er et moderne tilrettelagt *Driftsbogholderi* et vigtigt Hjælpemiddel. Det er traeffende blevet sagt, at Rationaliseringen skal begynde ved Direktørens Skrivebord, og det betyder, at Direktøren og hans Medarbejdere gennem et vel tilrettelagt Bogholderi nøje skal kunne følge og kontrollere de enkelte Afdelinger og Produktioner i Virksomheden. Ved Hjælp af Driftbogholderiet bliver Ledelsen i Stand til at faa det fornødne Overblik over Resultatet for de forskellige Afdelinger og Produkter, saaledes at den kan rette Fejlene, d. v. s. rationalisere paa de Punkter, hvor der foregaar Spild af Materialer og Arbejdskraft.

Men man maa ogsaa kunne følge den rent tekniske Side af Produktionen, altsaa Graden af den Økonomi, der opnaas med Hensyn til Forbruget af Arbejdskraft under Fabrikationen. Ligesom der i Løbet af den sidste Snes Aar er sket en stor Udvikling af Kalkulationsmetoderne, saaledes er der samtidig udviklet videnskabeligt underbyggede Metoder til Maaling af Arbejdssindssatsen. Hermed tænker jeg paa den *Arbejdsstudieteknik*, der oprindelig i 80'erne er udviklet af Taylor i U. S. A. og senere overført her til Europa. Det vilde kræve et Foredrag for sig at gøre nærmere Rede for Fremgangsmaaden ved Arbejdsstudier. Her skal jeg blot indskrænke mig til at slaa fast, at Arbejdsstudiet dels bestaar i en Analyse af selve Fabrikationsgangen og Fabrikationsmetoderne ved, at særlig uddannede Teknikere nøje følger et Produkts Passage gennem Virksomheden, dels bestaar i en Bestemmelse af Tiden for de enkelte Operationer, og Arbejdspræstationer, det saakaldte *Tidsstudium*, herunder *Spiltdidsstudium*.

Herhjemme er der mange Virksomheder, som i de sene Aar har sogt at udvikle deres Effektivitet gennem Arbejdsstudier. Indførelsen af disse Studier er imidlertid i mange Tilfælde stødt paa *Modstand fra Arbejdernes Side*, hvad der i mange Tilfælde kan henføres til Anvendelsen af Stopuret, idet Arbejderne har ment, at man derigennem vilde forcere Produktionen frem ved at kræve større Anstrengelser af den enkelte Mand. Dette er dog ikke Meningen med Brugen af Stopuret. Hensigten er tværtimod at naa frem til talmæssige Resultater, der kan motivere Gennemførelsen af *Forbedringer i Arbejdsmetoden*, og den Opfattelse bør efterhaanden blive gældende, at et Stopur er et lige saa naturligt Maaleinstrument til Bestemmelse af Tiden for en Arbejdspræsta-

tion som en Tommestok er til Kontrol af Maalene for et Arbejdstykke. Tidsstudiet giver samtidig et sagligt og retfærdigt Grundlag for Beregning af Akkorder, som derefter fastsættes paa almindelig Maade efter Aftale mellem Parterne. En Del af Modstanden mod Tidsstudierne kan ogsaa skyldes, at de Ingeniører, som har skullet gennemføre Studierne, ikke har forstaet at vinde Arbejdernes Tillid og skabe Forstaelse af Sagens Betydning, som først og fremmest er, at man ønsker at finde frem til, hvorledes Maskiner og Arbejdsmetoder kan forbedres og Produktionen fremmes uden yderligere Anstrengelser for Arbejderne. Endelig kan der være Grund til at gøre opmærksom paa, at man paa ingen Maade sætter Arbejderne i en Klasse for sig, fordi man maaler Tiden for Arbejdsspræstationerne, men at ogsaa Virksomhedens Ledelse og andre Medarbejdernes Indsats kontrolleres gennem Tidsstudierne og Driftbogholderiet.

Vender vi os dernæst til Spørgsmaalet om, paa hvilke Punkter indenfor de enkelte Virksomheder en Rationalisering vil være hensigtsmæssig, vil jeg gerne først pege paa Behovet for

1) *en øget Mekanisering af Fabrikationen og den interne Transport.* Der er under Krigen slidt stærkt paa vort Maskineri, uden at vi har kunnet foretage Vedligeholdelser og Fornyelser i tilstrækkeligt Omfang, og vi har været udelukket fra at følge med i de tekniske Nyskabelser ude i Verden, som iøvrigt overvejende er sket paa Krigsproduktionens Omraade. Knapheden paa Materialer og Arbejdskraft i de store Industrielande, Standsningen af Importen fra Tyskland og vore egne Valutabesværligheder, har imidlertid bevirket, at det hidtil er gaaet langsomt at faa fornyet vort Maskineri. Det er imidlertid af den største Betydning, at vi søger at reservere en Del af den knappe Valuta til Import af Maskiner og Værktøj paa de Omraader, hvor vi ikke selv kan dække Forbruget, og faar vi det Dollarslaan, som søges hos Verdensbanken, maa en rimelig Del heraf forbeholdes Import af Maskiner.

2) Vi bør ogsaa fortsætte vore Bestræbelser for at *forbedre de almindelige Arbejdsforhold* i vore Fabriker. Det hører til god Økonomi, at Arbejdet udføres under gode Forhold med Hensyn til Lokalernes Indretning, Opvarmning og Ventilation, og man bør ved Maskinernes Opstilling og Indretning i videst mulig Omfang søge at lette Arbejdets Udførelse for derved at formindske Træthedsfølelsen.

3) For det tredie vil jeg gerne pege paa de Muligheder, der ligger i en *forøget Specialisering* indenfor den enkelte Virksom-

hed og mellem de forskellige Virksomheder. En Specialist kan udføre Arbejdet bedre og paa kortere Tid, og det lønner sig derfor at fordele Arbejdet indenfor Virksomheden saaledes, at de personlige Evner og Kundskaber kommer mere til deres Ret. Det samme Synspunkt gælder iøvrigt, naar det drejer sig om Fordeling af Produktionen mellem de forskellige Virksomheder. Paa den sidstnævnte Maade opnaar man den Fordel, at Fabrikationsserierne bliver større paa de enkelte Fabriker, hvorved Specialværktøj bedre kan udnyttes og Produktionen billiggøres. Ved Specialisering bliver man ogsaa bedre i Stand til at anvende ufaglærte Arbejdere til bestemte Arbejder, hvorved Mangelen paa faglærte Arbejdere afhjælpes og Konkurrenceevnen forøges. Indenfor den amerikanske Industri er man som bekendt ad denne Vej kommet langt frem.

4) Et fjerde Punkt er Mulighederne for yderligere *Standardisering* i teknisk Henseende af Produkterne. Ved at begrænse Antallet af Produkter til et Faatal af gode Standardtyper kan der opnaas større Økonomi, baade for den enkelte Virksomhed og for Branchen som Helhed.

5) Endelig vil jeg pege paa de Fordele, der kan opnaas, hvis de enkelte Virksomheder bestræber sig for at udjævne *Sæsonsvingninger* i Fabrikationen, saaledes at de undgaar tabvoldende Tomgang for Maskiner og Arbejdskraft. Det kan først og fremmest ske ved et snævert Samarbejde mellem Indkøbs- og Salgsafdelingen paa den ene Side, og Fabrikationen paa den anden Side, og det kan ske ved, at man henlægger Produktionen af de mere standardiserede Halvfabrikata, som skal anvendes ved Monteringen af de færdige Produkter, til Tiden udenfor Sæsonen.

6) Endvidere vil jeg fremhæve Fordelen ved, at *ensartede Virksomheder indenfor Eksportindustrien* arbejder sammen og opretter en effektiv fælles Salgsorganisation i Udlandet.

Jeg har her kun i Korthed kunnet pege paa de vigtigste Opgaver for den interne Rationalisering i vore Virksomheder, men der kunde ogsaa nævnes andre Omraader, hvor den kan sættes ind i den kommende Tid. Hvad det gælder om er, at alle i Virksomhederne, fra Direktøren til Læredrengen ansپres til den størst mulige Økonomi. Den interne Rationalisering gaar ikke ud paa at gennemføre enkelte spredte Foranstaltninger for at forbedre Virksomhedens Økonomi, men den er en systematisk Gennemgang af hele Virksomhedens Organisation og *Produktionsmetoder med Henblik paa Opnaaelsen af optimal Økonomi*.

Bestraebelserne herfor maa stadig fortsættes. Hvad der er hensigtsmæssigt i Dag, er det maaske ikke i Morgen. Saaledes kan f. Eks. en Ændring i Lønniveauet gøre yderligere Mekanisering rentabel, og Ændringer i Prisforholdet mellem Raamaterialer medføre Overgang til Anvendelse af andre Materialer og Arbejdsmetoder. Med de i Dag gældende Priser paa Kul og Olie er det eksempelvis en betydelig økonomisk Fordel for Industrien at gaa over fra Kul til Oliefyring.

IV.

Rationalisering er ikke noget nyt, selv om det er blevet et Slagord nu efter Krigen. Det er og har altid været naturligt for enhver initiativrig Industrileder, at søge at effektivisere sin Produktion, og i normale Tider skal den frie Konkurrence nok sørge for at ramme den, der arbejder med daarlig Økonomi. Den Omstændighed, at *Konkurrencemomentet* i de sidste 6—7 Aar har været trængt i Baggrunden, og at Genopbygningen stiller store Krav om en Produktionsforøgelse, bevirker imidlertid, at vi maa lægge særlig Vægt paa Rationalisering i disse Aar. Skal vi fremme Rationaliseringen i Almindelighed indenfor vor Industri, maa der derfor gøres et Oplysningsarbejde, og der maa tilvejebringes et *Samarbejde* om Sagen mellem Arbejdere og Arbejdsgivere.

I Sverige har man allerede fra 1918 og i Norge fra 1928 indenfor de paagældende Landes industrielle Hovedorganisationer haft *Rationaliseringskontorer*, der bistår Virksomhederne med Arbejdsstudier, og med Raad og Vejledning ved Tilrettelæggelsen af Rationaliseringsforanstaltningerne. Her i Landet er Rationaliseringen fortrinsvis sket paa privat Initiativ indenfor den enkelte Virksomhed, og desuden har vi flere *raadgivende Specialingeniører* og *Rationaliseringsfirmaer*, der har gjort sig til Speciale at vejlede de enkelte Virksomheder i Rationaliseringsspørgsmaal. Vi har indenfor *Industriraadet* ment *det rigtigst stadig at lade det private Initiativ* være fremherskende, saaledes at Indsatsen fortrinsvis gøres af Virksomhederne enkelt- eller gruppevis, eventuelt under Medvirkning af raadgivende Eksparter efter Virksomhederne eget Valg. For et Aarstid siden har Industriraadet dog oprettet særlige Kursus i Rationaliseringsteknik for Industriens Driftsledere, dels for at fremme den almindelige Forstaaelse af denne vigtige Sag, dels for at supplere den Oplysning og Undervisning, der gives ved vore tekniske Læreanstalter og ved vore Universiteter og Handelshøjskoler samt af de private Rationaliseringsfir-

maer. Vore Kursus holdes dels i København, dels skiftevis i de større Provinsbyer.

Da Landbruget, Handelen, Byggeriet og mange andre Erhverv samt Stat og Kommune nu ogsaa arbejder med Rationaliseringsspørgsmalet, er der paa Initiativ af Industrien fornylig her i Landet oprettet en »*Nationalkomité for rationel Organisation*«, som har til Formaal at koordinere de Bestraebelser, der udfoldes paa dette Omraade. Staten, de mange forskellige Erhverv, Undervisningsanstalter, faglige Foreninger og den tekniske og økonomiske Videnskab, som interesserer sig for Problemets, er repræsenteret i Komitéen, der tillige har til Formaal at have Kontakt med tilsvarende Komitéer i andre Lande, og at repræsentere Danmark i »*The International Committee of Scientific Management*«.

Et tillidsfuldt og aabent *Samarbejde mellem Arbejdere og Arbejdsgivere* er en af de vigtigste Forudsætninger, for at vi kan faa gennemført en Rationalisering, og det er mit bestemte Indtryk, at der er en voksende Forstaaelse heraf, baade hos Arbejdsgivere og Arbejdere. At Arbejdsgiverne interesserer sig for Sagen er eller burde ialtfald være ret ligetil, men den Oplysningsvirksomhed, som Arbejdernes Organisationer har været inde paa nu efter Kriegen, dels gennem Kursusvirksomhed, dels gennem Udgivelsen af Piecer, er et glædeligt Indtryk for, at der ogsaa hos Arbejderne er en positiv Interesse for Rationaliseringens Nødvendighed og Betydning. Det er vigtigt, naar der indenfor en Virksomhed skal rationaliseres, at der finder Samarbejde Sted mellem Virksomhedens Ledelse, Funktionærer og Arbejdere, og Formalet med og Resultatet af Arbejdsstudierne skal lægges aabent frem for alle Parter. I den hidtidige Diskussion om Arbejdernes og Arbejdsgivernes Stilling til Rationalisering, har man ofte stærkt fremhævet Spørgsmalet om *Delingen af de økonomiske Fordele*, den enkelte Virksomhed opnaar gennem Rationalisering. Det er efter min Opfattelse en forkert Betragtning. De Fordele, som opnaas gennem Industriens Rationalisering i Fremtiden, bør ikke alene fordeles mellem Arbejdsgivere og Arbejdere i de enkelte Virksomheder og derved kun komme en enkelt lille Gruppe til gode. Produktionen skal forbedres og gøres mere konkurrencedygtig, for at hele *Samfundet kan faa bedre og billigere Varer, og vore Eksport- og Beskæftigelsesmuligheder øges*.

Rationalisering indenfor den enkelte Virksomhed kan naturligvis overdrives, og man maa huske, at der er betydelige Udgifter forbundet med en systematisk Rationalisering af en Virksomheds Drift. Baade i Udlandet og herjemme er der set Eksepler paa,

hvad jeg vil kalde Fejlrationering. Det finder Sted, naar en Virksomhed bliver overorganiseret gennem udstrakt Anvendelse af Formularer og anden Form for Kontrol, der ender i Bureaucrati og forøger Driftsudgifterne uden at give tilsvarende Økonomi.

Man maa derfor huske paa, at Rationalisering ikke skal gen nemføres, blot fordi det er moderne, altsaa for Rationaliseringens egen Skyld. Det er Graden af Økonomi, som bestemmer, hvorvidt en Rationalisering er nødvendig, og det lønner sig derfor at foretage en grundig Kalkulation, før man tager fat paa en Rationalisering.

V.

De Erfaringer, vi har gjort herhjemme vedrørende Produktions og Beskaeftigelsesforholdene efter Krigen, rejser det Spørgsmaal, om Rationaliseringen bør standses ved den enkelte Virksomhed, eller der er Brug for en videregaaende *strukturmæssig Rationalisering*. Den Fordeling af Produktion og Beskaeftigelse mellem Industriens Brancher og Virksomheder, som er opstaaet efter Krigen, forekommer mig ud fra et Effektivitets Synspunkt paa flere Omraader ikke at være fuldt hensigtsmæssig. Ligesom det for den enkelte Virksomhed er et sundt Princip at organisere Produktionen paa en saadan Maade, at Virksomheden opnaar det størst mulige Produktionsresultat pr. Arbejdstime, saaledes hører det til god Økonomi for hele Samfundet, at Arbejdskraft og Materialer anvendes paa de Omraader, hvor de yder det bedste produktionsmæssige Resultat.

Fra forskellige Sider er der blevet fremført Kritik af den Erhvervopolitik, som blev ført herhjemme i Krigsaarene, og som gik ud paa saa vidt muligt at bevare den Erhvervsstruktur, vi havde før Krigen. Man henviser til, at mens de store krigsførende Lande under Krigen har gennemført en vidtgaaende Rationalisering af deres Industrier gennem Bedriftskoncentration, Standardisering og Mekanisering, saa er vi i Danmark tilbage i saa Henseende. Jeg vil dog gerne her fremføre, at den Rationalisering, som i Udlændet udførtes i Krigens Tjeneste, paa mange Punkter ikke vil komme Fredstiden til Gode. At det forholder sig saaledes, ser vi i Dag i U.S.A. og England, som er i Gang med en kostbar Omstilling af deres Arbejdskraft og Produktionsapparat fra Krigstil Fredsformaal. For det andet havde vi her i Danmark en fremmed Besættelsesmagt indenfor Landets Grænser, og i en saadan Situation vilde det have været en letsindig Politik, om vi havde forsøgt at omlægge vort Produktionsliv efter de Retningslinier,

man fulgte i de krigsførende Lande. Besættelsesmagten kunde der ved i højere Grad have grebet ind og ført Udviklingen ind i Baner, der stemte med tyske og ikke med danske Interesser.

Jeg tror derfor, vi har Grund til at være tilfredse med, at vi lagde Principerne for vor Kontrol med Varefordelingen og med Priserne og ikke mindst Kontrollen med de tyske Arbejder saaledes til Rette, at disse saavidt muligt begrænsedes, og at vi undgik i større Udstrækning at ændre paa den Fordeling af Produktionen mellem de forskellige Erhverv og Virksomheder, som vi havde før Krigen.

I den Tid, der er forløbet siden Krigen har der i stigende Omfang vist sig Tegn paa, at vi er tilbøjelige til at beskæftige Arbejdskraften paa mindre rationel Maade baade indenfor Industrien og i Samfundet som Helhed. Krigen har efterladt en ret stor Pengerrigelighed, og der er i Efterkrigstiden blevet skabt rigelige Pengeindkomster, dels fordi Staten har maattet afholde store uproduktive Udgifter, dels fordi der overalt er sket en Stigning i Lønningerne. Naar vi samtidig ved Hjælp af Maksimalpriser og anden Priskontrol og gennem Rationering holder saavel Priserne som Forbruget af Nødvendighedsvarer nede, opstaar der en Pengerrigelighed, som sammen med Vareknapheden fremkalder en Tilbøjelighed til, at Arbejdskraften beskæftiges paa en mindre økonominisk og mindre produktiv Maade.

Indenfor Industrien har vi særlig mærket denne Udvikling i Løbet af det sidste Aars Tid ved, at Arbejdskraften forsvinder fra vore gamle godt indarbejdede Virksomheder for at blive beskæftiget i mindre, nyetablerede Foretagender, som i Dag relativt let kan skaffe sig Kapital, og som i Kraft af de rigelige Pengeindkomster kan faa deres Varer afsat uden Hensyn til Produktionsomkostningerne. Priskontrollen maa af praktiske Grunde særlig koncentrere sine Bestrebelser om gennem Maksimalpriser og Priskontrol at begrænse Prisstigningen paa de gængse Forbrugsvarer, medens mere luksusbetonede Varer, der netop ofte er særligt arbejdskrævende, vanskeligt kan kontrolleres.

For at give et enkelt Eksempel, saa er Forholdet det, at medens Fremstillingen af det daglige Skotøj er grundigt prisreguleret, saa er dette ikke Tilfældet med luksusbetonede Lædervarer¹⁾. Under de givne Forhold med Pengerrigelighed er Resultatet blevet, at Antallet af Virksomheder, der fremstiller Lædervarer, er steget

¹⁾ En saadan Prisordning blev fastsat af Priskontrolraadet den 15. Februar 1947 til Ikrafttrædelse den 15. Marts.

fra 121 i 1938 til 334 i 1946, og af de nytilkommne Virksomheder er Hovedparten etableret i Tiden efter Krigens Afslutning og beskæftiget med luksusbetonet Produktion. Det er derfor ikke mærkeligt, at Skojsindustrien mangler Arbejdskraft og har svært ved at tilfredsstille Efterspørgslen efter Fodtøj.

I meget høj Grad gælder dette ogsaa indenfor Jernindustriens store gamle Virksomheder. Saaledes har Jernskibs værfterne i Dag omrent 20 pCt. færre Arbejdere end før Krigen, og derigennem forsinkes Genopbygningen af den danske Handelsflaade, som under de nugældende Fragtkonjunkturer er særlig valutaskabende, samtidig med at Værfternes Stilling overfor deres Kunder i Udlændet svækkes.

En Udvikling af denne Art, som der kunde nævnes mange Eksempler paa, er overordentlig farlig fra et samfundsmæssigt Synspunkt. *Den betyder, at Arbejdskraften ved Lønoverbud trækkes fra de Produktioner, som vi har stor samfundsmæssig Interesse i at opretholde og efterhaanden drages over i mindre effektive Produktioner.* Det er meget vigtigt, at vi har Opmærksomheden henvendt paa saadanne, under de nuværende Forhold, for Helheden uhedige Nytableringer. Ellers havner vi en skønne Dag i en Situation, hvor vi paa Grund af en urationel Fordeling af Arbejdskraften har faaet en dyr og daarlig Produktion og dermed en ringere Levefod.

Vi har efter denne Krig heldigvis undgaaet den Gullaschperiode, som vi kom ind i efter den forrige Verdenskrig. Aarsagen hertil er vel i første Linie, at Forholdene ligger anderledes end dengang, men ogsaa, at vi gennem vore Erfaringer fra den Tid har kunnet modvirke en uheldig Virkning, men det kræver en stadig Agtpaa-givenhed, hvis vi skal undgaa en Gentagelse, som omkring 1920.

For Industriens Vedkommende er der iøvrigt særlig to Faktorer, som medfører en alvorlig Fare for at Arbejdskraften forsvinder fra de Brancher og Virksomheder, hvor den gør størst Nutte, og som ogsaa har de bedste Muligheder fremover, naar Konkurrencen atter sætter ind.

Den ene Faktor er den Omstændighed, at *Importen af tyske Færdigvarer* foreløbig er standset, hvilket har givet Anledning til at starte nye Produktioner paa de Omraader, hvor Tyskland tidligere dækkede Forbruget, og de herskende Penge- og Prisforhold begunstiger naturligvis en saadan Udvikling. Der er her Tale om en Udvikling, som vi fra Industriens Side maa have vor Opmærksomhed henvendt paa, dels fordi vor normale Industri derigennem

berøves Arbejdskraft, dels fordi der let kan blive Tale om Fejl-investeringer. Dermed skal ikke være sagt, at der ikke kan være Produktioner af denne Art, som kan have Muligheder for Konkurrencedygtighed fremover, og som det kan være rigtigt at støtte.

Den anden Faktor, som kan komme til at virke skadeligt paa vor Industris samlede Effektivitet, er den *Spareplan*, som vi nu, tvunget af Forholdene, er nødsaget til at gennemføre med Hensyn til vor Udenrigshandel. Vi er klar over, at Spareplanen er absolut nødvendig i den nuværende Situation, og vi har derfor ogsaa støttet den fra Industriens Side, men til Gengaeld maa vi ogsaa passe paa, at den ikke kommer til at virke skadeligt overfor en Rationalisering. Hvis vi i vidt Omfang *begynder at starte nye Produktioner* til Erstatning for den Vareimport, som lukkes ude, eller hvis vi kritikløst og kunstigt søger at fremelske nye Eksportproduktioner, som ikke har nogen Fremtid for sig under normale Forhold, saa hæmmer vi den *gradvise Overførsel af Arbejdskraft til de effektivt arbejdende Industrier, baade paa Eksport- og Hjemmemarkedet, som i det lange Løb skal løse vort Valutaproblem*.

Produktionen bliver for dyr, Eksport- og Produktionsforøgelsen udebliver, og vi kommer permanent til at nøjes med en mindre Udenrigshandel til Skade for vor Levestandard.

Det er vanskeligt at angive, hvilke Veje, man skal gaa for at undgaa at skaerpe Knapheden paa Arbejdskraft, ved en saadan urationel Fordeling af Produktionen. Et Middel vil nok være, at man fortsætter Bestræbelserne for, paa en saa bred Front som muligt, at formindske Pengerigeligheden. Et andet, at man ved Fordelingen af de knappe Raastoffer under Medvirkning fra sagkyndige Erhversudvalg søger at lede Udviklingen i Retning af den for Landet mest rationelle Produktion. *Jeg vil advare imod, at vi kommer ind i et uoverkommeligt statsligt Kontolsystem, hvor man ikke alene skal kontrollere Prisdannelse og Udenrigshandel, men ogsaa skal foretage Twangsindgreb i Erhvervslivets Investeringer og i Arbejdernes frie Valg af Beskæftigelse.*

Naar jeg har omtalt Spørgsmaalet om den rette Fordeling af Arbejdskraften mellem Virksomhederne, maa man ikke heraf drage den Slutning, at jeg generelt ønsker at fremhæve de store Virksomheder paa de *smaas Bekostning*. Det har paa mange Maader været en konkurrencemæssig Styrke for vor Industri, at Produktionen overvejende foregaar i mellemstore Virksomheder, ofte med blandet Produktion. Det bevirker nemlig, at teknisk og forretningsmæssig Dygtighed ofte er forenet under samme Leder, og

det bevirker, at Virksomhederne har en bedre Evne til hurtigt at kunne omstille deres Produktion efter Ændringerne i Forholdene paa Hjemmemarkedet og i Eksporten. Stordrift og Masseproduktion har sin naturlige Begraensning i et Land som Danmark, og det gælder derfor om, at vi ikke kritikløst importerer Ulandets Metoder. Vi maa afpasse Rationaliseringen efter danske Forhold.

Til Slut vil jeg gerne bemærke, at det ikke er nok at *Industrien* rationaliserer og sanerer indenfor sine egne Virksomheder og sine egne Rækker. Samfundsøkonomisk nyter dette nemlig ikke meget, hvis det øvrige *Erhvervsliv* eller det *Offentlige* undlader at rationalisere, idet Industrien kommer til at lide under manglende Effektivitet paa de andre Omraader.

Det er sikkert muligt gennem Rationalisering af vort *Byggeri* at opnaa billigere og bedre Boliger, og sagkyndige Udvalg arbejder med denne Sag. Man tager her særlig Sigte paa Standardisering, Mekanisering og Saesonudjævning. Indenfor vort *Landbrug* er der en kraftig Rationaliseringssbevægelse i Gang, i Retning af Mekanisering af Landbruget, og Koncentrering og Forbedring af Landbrugets Fællesvirksomheder som Mejerier o. lign.

Ogsaa *Handelen* og *Transporterhvervet*, som skal sørge for Varnernes Fordeling, maa kunne nedbringe deres Omkostninger ved en Rationalisering. Jeg hørte fornødig under en Rejse i Amerika, at Fordelingsomkostningerne fra Fabrik over Grossist og Detailist for almindelige Forbrugsvarer i U.S.A. udgør op imod 60 pCt. af Detailprisen, og hvis de er lige saa høje herhjemme, hvad nogle paastaar, maa der kunne indvindes meget gennem en Rationalisering af Varefordelingen. For Transporterhvervenes Vedkommende vil det være en Fordel, om Transporterne med Baner, Biler og Skibe kan blive saaledes afstemt indbyrdes, at vi undgaar Spild af Kraftter.

Endelig er der Behov af en *Rationalisering indenfor vor offentlige Administration*, hvor der nu paa Finansministerens Initiativ er nedsat en Kommission til at undersøge, hvorledes Stat og Kommuner kan spare Arbejdskraft. Det er et glædeligt Tegn, at Staten er med i saa Henseende, og Erfaringerne fra den svenske Stats Rationaliseringssorgan tyder paa, at der ogsaa herhjemme vil kunne opnaas store Besparelser ved en Rationalisering af Administrationsen. Det er ikke blot det omfattende Personale, som er direkte beskæftiget i Statens og Kommunerne Administrations, som maa kunne formindskes, men vi maa ogsaa kunne reducere det store Personale, som det private Erhvervsliv maa beskæftige for at til-

fredsstille Statens og Kommunerne omfattende Krav om Ansøgninger og Oplysninger. Herved frigøres der Arbejdskraft, som kan overføres til Produktionslivet.

Hvad *Statens og Kommunerne offentlige Arbejder* angaaer, er det af Betydning, at der sørges for en passende Konjunkturudjævning paa lignende Maade, som naar der iværksættes Sæsonudjævning indenfor den enkelte Virksomhed. Det vil være god Økonomi, at det offentlige udvider sine Arbejder i daarlige Tider med Arbejdsløshed og indskrænker dem mest muligt i de Perioder, hvor Erhvervslivet savner Arbejdskraft. Herved opnaas den mest mulige Økonomisering med Samfundets Arbejdskraft.

VI.

Naar Regeringen i Samraad med Erhvervsorganisationerne har maattet gennemføre en *Spareplan*, som tager Sigte paa at formindske vort Forbrug af udenlandske Varer eller af Varer, der egner sig til Eksport, saa er denne Spareplan desværre Udtryk for, at vi ikke er i Stand til at gennemføre Genophygningen alene ved en Produktionsforøgelse. Det har været min Hensigt med Foredraget at søger at paavise, at saadanne Spareplaner forhaabentlig med Tiden *skulde kunne overflødigges, hvis vi forøger Produktionen pr. Individ gennem en Rationalisering*. Jeg tror, at Industrien og dens Arbejdere er beredt til at gaa ind for en yderligere Rationalisering, og flere af de andre Erhverv og det Offentlige viser betydelig Interesse for Sagen. Kan vi løse denne Opgave i Samarbejde og i gensidig Tillid, har vi de bedste Muligheder for fremover at genrejse Landets Økonomi og vor Befolknings Levefod.

DANSK IMPORTREGULERING GENNEM 15 AAR

Af ESTER BOSERUP

DEN 30. Januar 1932 indførtes Importregulering i Danmark ved en Lov med to Maaneders Gyldighed. Siden da er der forløbet 15 Aar, og Loven er forlænget med større eller mindre ændringer i alt 18 Gange, og der er for en nøgtern Betragtning intet der tyder paa, at den bliver mindre nødvendig i Fremtiden end i Fortiden.

Efterhaanden som Importreguleringen saaledes maa betragtes ikke som et midlertidigt Fremmedelement, men som en varig Bestanddel af dansk Økonomi, rejser det Spørgsmaal sig, om de Former, Importreguleringen har faaet her i Landet, og som i høj Grad bærer Præg af, at man har ment at have at gøre med en kortvarig Foretelse, er hensigtsmæssige. At belyse dette har været Hovedformaalet med den følgende Gennemgang af Importreguleringens Udviklingshistorie.

I. KRONEKURS OG HANDELSPOLITIK

1. Periode. Valutakontorets Oprettelse.

Det vilde føre for vidt at komme ind paa den internationale Baggrund for den Restriktionspolitik, der i de fleste Lande satte ind i Aarene 1931—32. Foruden talrige Toldforhøjelser gennemførte 15 europæiske og nogle oversøiske Lande i disse Aar Import- og Valutarestriktioner med det Formaal at begrænse Importen. Danmark var det niende europæiske Land, der indførte saadanne Restriktioner. Det danske System hørte til de mest omfattende, men var dog i Princippet af samme Art som de øvrige Landes.

Verdenskrisens første Periode befriede som bekendt Danmark for de Valutavanskæligheder, som Landet uafbrudt havde maattet kæmpe med i Tyverne, fordi Raavarepriserne i den internationale

Krises første Fase faldt langt stærkere end Priserne paa vore Eksportvarer. I 1931 udviklede Forholdet mellem Im- og Eksport-priserne sig imidlertid stærkt til Ugunst for Danmark, samtidig med at Faldet i Eksportmængderne forstærkedes, og i September dukkede da Valutavanskelyhederne op paany. Nationalbankens Diskonto, der var nede i $3\frac{1}{2}\%$, hævedes i to Tempi til 6 %, og af Hensyn til Landbruget fulgte den danske Krone Sterling nedad, da denne Valuta i Maanedens Slutning forlod Guldet. I de følgende Maaneder strammedes Kreditten stadig ved Cirkulærer fra Nationalbanken, men der raadede stor Usikkerhed om den fremtidige Kurs- og Rentepolitik, saaledes at Frygt for yderligere Fald i Kronen skabte Uro hos baade Importører og Eksportører. De første forcede Vareimporten og navnlig dennes Betaling, medens de sidste holdt Eksportvaluta tilbage i Ulandet, saaledes at Bankerne hele Efteraaret igennem fik meget svært ved at skaffe tilstrækkelig udenlandsk Valuta til Betaling af Importen.

I Midten af November enedes de fire store politiske Partier om at hæve den officielle Sterlingkurs til 18.16 Kr., svarende til den gamle Sterlingparitet og at fastholde denne Kurs. Samtidig gennemførtes et Paabud om Hjemtagelse af Eksportvalutaen og et Paabud til Bankerne om fortrinsvis at benytte den forhaanden-værende Valuta til Betaling af de vigtigste Varer. Venstre, der hele Tiden havde været Modstander af Valutarestriktioner, gik med hertil, fordi Partiet frygtede, at en Hævning af Kursen ud over den gamle Sterlingparitet kunde virke ophidsende i Dominiens og maaske ogsaa i det engelske Landbrug, men Venstres Tilslutning gjordes betinget af, at der ikke indførtes egentlig Afleveringspligt med Tvangskurs paa den afleverede Valuta, og at der iøvrigt ikke indførtes Restriktioner overfor Importen (med Undtagelse af nogle Toldforhøjelser og Importforbud for enkelte udprægede Luksusvarer).

Ved Bedømmelsen af Valutavanskelyhederne maa det erindres, at de i ikke ringe Grad var fremkaldt af Panik og Spekulation paa Grund af Usikkerheden om hele den fremtidige Politik. Naar der ustændelig gik Rygter om kommende Kronesænkning, yderligere Kreditstramning, Toldforanstaltninger og Importforbud, er det ikke saa mærkeligt, at Efterspørgslen efter fremmed Valuta langt oversteg Udbuddet. Handelsbalancen for 1931 viste det efter vore nuværende Erfaringer lidet skrämmende Underskud paa 135 Millioner Kroner, hvilket ikke kunde tvinge til saa vidtgaende

Foranstaltninger, som en Regulering af Importen af hver eneste Vare var.

Det var da heller ikke nogen yderligere akut Skærpelse af Valutavanskelsighederne, men en meget alvorlig Skærpelse af den handelspolitiske Situation, der gav Anledning til Gennemførelsen af Importreguleringen. Den 19. Januar 1932 blev Tolden for alt Smør indført til Tyskland fra Danmark udover en aarlig Mængde af 5000 Tons ($\frac{1}{6}$ af vort hidtidige Eksportkvantum) omtrent tredoblet. Dette fik Venstre til fuldstændig at slaa om fra det Standpunkt, Partiet havde indtaget i November, og kræve omgaaende Kontrol med hele Vareindførslen.

Venstres daværende Leder, *Madsen-Mygdal*, gik til Udenrigsministeren og »kærevede en Valutaordning i Lighed med den, der blev gennemført, hævdende, at vi ikke havde mere Valuta at købe for i det enkelte Land end vedkommende Land havde købt for hos os«. (*Christmas Møller* i Folketinget 16. Marts 1932). Om dette Forslag blev der optaget Forhandlinger med samtlige Erhvervsorganisationer og de store politiske Partier og disse Forhandlinger endte med Enstemmighed om, at der skulde oprettes en Valutacentral til Regulering af den samlede Vareindførsel.

Det eneste alternative Forslag kom fra de konservative, der under Henvisning til, at de tyske Kontingenteringer var et Brud paa Mestbegunstigelsesaftalen med Danmark ønskede en Opsigelse af Handelstraktaten med Tyskland og betydelige Toldforhøjelser, dels som Repressalier overfor Tyskland, dels som Middel til at skaffe Ligevægt paa Handelsbalancen. Det konservative Synspunkt blev klarest fremsat af *Jul. Schovelin* ved Lovens Behandling i Landstinget:

»Det Problem, der foreligger, er egentlig slet ikke et Valutaproblem, men i sin Kerne et handelspolitisk Problem Det eneste, vi klamrer os til i Handelstraktaterne af Begunstigelser, nemlig den saakaldte Mestbegunstigelse, er en falmet Skønhed en afblomstret Rose Vi staar nu for Tysklands Vedkommende overfor et Enten-Eller. Enten maa vi betragte Kontrakter som misligholdt og opsigte Traktaten. Det er det Raad, vi har givet, og vi har tilføjet, at der intet er saa galt, at det ikke er godt for noget, saa hvor haardt et Slag de tyske Toldbestemmelser overfor vor Smørudførsel i sig selv end er, kunde de have og vil fremdeles have det Gode, at de giver os en rimelig Anledning til at opsigte Handelstraktaten og derigennem skaffe os frie Hænder til den Forhandling med England, som er af saa afgørende Betydning for hele Landbrugets Ve og Vel. Eller man kan vælge den anden Eventualitet at vi bøjer os for den Fortolkning, man fra tysk Side har givet af Mestbegunstigelsesklausulen, men

den aabner os Perspektiver til at behandle et Forhold som dette paa en helt anden og naturligere Maade (end gennem det forelagte Forslag. E. B.) nemlig for Eksempel gennem en aaben og klar Kontingentering.«

Det konservative Forslag vandt dog absolut ingen Genklang. Dels nærede de andre Partier en almindelig Modvilje mod Told, som ansaas for prisfordyrrende og vanskelig at komme af med igen (herved viste den sig jo senere ikke at adskille sig saa meget fra den direkte Importregulering), dels ansaa de den direkte Importregulering for handelpolitisk mere effektiv og hurtigere virkende, og endelig var de bange for at gaa til aabenlys Diskriminering og Handelskrig med Tyskland. Betænkelighederne kommer klart til Udtryk i davaerende Udenrigsminister *Munchs* Tale i Nationaløkonomisk Forening den 23. Februar 1932:

»En Fremgangsmaade, der fremkaldte Opsigelse af Handelstraktaterne, vilde føre til end stærkere Afspærringsforanstaltninger, ugunstige for vores Hovedvarer. Der vilde rimeligvis tabes meget mere end vindes derved. Man har talt om en Art Kamppolitik med Trusler om Afspærringsforanstaltninger, der skulde ramme andre Landes Industri, saa disse Lande af Hensyn dertil skiftede Politik. Det er naturligt, at Lande, der spærre vores Varer ude, maa komme til at føle Folgerne i Formindskelse af vores Køb hos dem; selve Nødvendigheden fremtvinger det. Men lægge an derpaa med Afspærringsforanstaltninger, true højlydt dermed, ja det kan maaske udlöse visse Stemninger, men det kan ikke bringe de Resultater, adskillige tror.«

Naar Regeringen i fuld Overensstemmelse med alle de store politiske Partier og med samtlige Erhverv (ogsaa Grosserer-societetet) valgte Importreguleringen som Vej ud ad den vanskelige Situation, var det dog naturligvis ikke alene udfra de handelpolitiske Hensyn. Det bidrog ogsaa til Afgørelsen, at man ikke saa andre Muligheder for at klare de valutamæssige Vanskæligheder. Det er nævnt, at man ikke vilde gribte til Toldforhøjelser, og at selv Venstre ikke turde gaa ind for en stærkere Kronesænkning af Frygt for yderligere Repressalier fra engelsk Side. Men det kan paa den anden Side heroverfor anføres, at blot et Par Maaneder senere skifteude Venstre Standpunkt under Pres af Kronesænkningspropagandaen fra L. S. og fik hele Rigsdagen med til yderligere Kronesænkning. Denne Vej kunde vel da ogsaa have været forsøgt i Januar, hvis ikke de handelpolitiske Hensyn havde talt afgørende for at følge Importreguleringens Vej. En yderligere Stramning af Kreditten kom derimod ikke paa Tale; tværtimod regnede man det fra alle Sider for en af Hovedfordelene ved Importreguleringen, at man ved dens Hjælp skulde kunne slippe ud af den meget stramme Kreditpolitik, der havde været ført siden September 1931,

og som dels bidrog til at skærpe Krisen for Erhvervene, dels — paa Grund af sine Virkninger paa Obligationskurserne — ansaas for skadelig for Danmarks Anseelse i Udlandet.

En Regulering af Vareindførslen stod derfor som det Middel, der bedst paa kort Sigt kunde bringe Betalingsbalancen i Orden, og det var de kortsigtede Synspunkter, der var afgørende. Alle følte sig usikre overfor den fremtidige Udvikling, blandt andet fordi man frygtede den til den følgende Sommer berammede Ottawakonferences Indvirkning paa vor Økonomi, og man udskød derfor de mere langsigtede Problemer til Fremtiden. Derfor fik Loven kun Gyldighed for to Maaneder og betegnedes fra alle Sider udtrykkeligt som et Eksperiment.

Valutaloven af Januar 1932 fastsatte Tvangsaflevering af al Eksportvaluta til den officielt noterede Kurs. Endvidere gjorde den al fremtidig Vareindførsel betinget af Valutaattest udstedt af et under Nationalbankens Ledelse oprettet Valutakontor, der skulde være under stadigt Tilsyn af et af Rigsdagen et halvt Aar tidligere nedsat Valutaudvalg under Handelsministerens Forsæde. Denne Bestemmelse om Tilsyn gennemførtes i Praksis saaledes, at Handelsministeren altid ved Lovens Administration rettede sig efter Flertalsbeslutninger i Valutaudvalget.

Om de Principper, Loven skulde administreres efter, sagde Loven iøvrigt blot, at der forlods skulde stilles den nødvendige Valuta til Raadighed for Eksporterhvervene, og at de produktive Erhverv paa Hjemmemarkedet derefter skulde have en Fortrinsstilling ved Valutaens Fordeling.

2. Periode. Indtil Verdenskrisens Ophør.

Kronekursen. Oprettelsen af Valutakontoret skabte ikke Ro om Kronen. Dette skyldtes ikke manglende Muligheder for ved Importreguleringers Hjælp at holde Kronens ydre Værdi, selvom Loven naturligvis maatte løbe i nogen Tid, før de fulde Virknin-
ger viste sig paa Betalingerne, da tidligere kontraherede Varer skulde tages ind og allerede indførte betales. Aarsagen til Uroen om Kronen, og til at denne i Løbet af 1932 faldt jævnt for endelig ved Kanslergadeforliget i Januar 1933 at blive nedsat til 22,50 Kr. pr. £, var det politiske Pres fra Landbruget, hvor den stærkt
voksende L. S.-Bevægelse drev en heftig Agitation for yderligere Kronesænkning. Dette fik Venstre til at overvinde sin Frygt for engelske Repressalier og efterhaanden stille sig paa det Standpunkt, som sejrede ved Kanslergadeforliget, at man kunde gaa

op til en Sterlingskurs paa 22,50, som svarede til Dominionvaluternes Sænkning overfor Sterling, men saa heller ikke længere. Ellers, frygtede man, kunde de Muligheder for yderligere Told-repressalier, som Ottawaftalerne indeholdt, blive ført ud i Livet.

Den sideløbende Kronesænkning og Importbegrænsning i Valutaordningen første Tid var altsaa ikke et Forsøg paa at lade de to Forholdsregler supplere hinanden, men var Resultatet af en politisk Tovtrækning mellem Landbruget og Byerhvervene. Det var de store Kriseforligs Aar, hvor Regeringen havde Flertal i det ene Ting, Oppositionen i det andet, saaledes at hele den økonomiske Politik fik Form af periodiske Kompromisser, hvor det afgørende blev en Afvejning af de Fordele, de respektive Partiers Vælgere vilde faa af de gjorte Indrømmelser. Det er klart, at der under disse Vilkaar ikke kunde føres en konsekvent økonomisk Politik, og den Maade, Valutaordningen benyttedes paa, bærer i høj Grad Spor heraf.

Rentepolitiken. Heller ikke om Rentepolitiken var der Enighed. Valataloven var som nævnt fra alle Sider paa Rigsdagen og blandt Erhvervene blevet hilst som et Middel til at komme bort fra den stramme Kreditpolitik. Ikke desto mindre fortsatte Nationalbanken mod Regeringens Ønske i flere Maaneder den restriktive Kreditpolitik (først 11. Marts sænkedes Diskontoen til 5 %, 30. Maj til 4 %). I Betragtning af den meget store Arbejdsløshed var den almindeligt fremførte Begrundelse, nemlig Frygten for Inflation, nok saa ejendommelig. Bankens Holdning maa vel ses som Udtryk for Mistillid til det nye Instruments Effektivitet og maaske tillige Mistillid til Regeringens Krisepolitik i det hele taget. Ganske vist udtrykte Oppositionen i denne Periode Ønske om billigere Kreditmuligheder for det kriseramte Erhvervsliv, men samtidig udtrykte man Bekymring for, at Regeringen og Kommunerne skulde benytte de billigere Kreditmuligheder til forøgede uproduktive Udgifter til sociale Understøttelser og Bekämpelse af Arbejdsløsheden. Navnlig Venstre krævede med stor Kraft en »Tilpasningspolitik«, hvor Understøttelser og Lønninger skulde nedsættes i Takt med Eksportpriserne.

I det store og hele blev det imidlertid Regeringens Politik, der sejrede. Den benyttede sin Magt over Handelsbalanceen til at billiggøre Kreditten, samtidig med at Understøttelser og Lønninger holdtes oppe. Oppositionens Bekymringer for, at denne Politik skulde medføre en Prisudvikling ude af Takt med Udlandets, hvilket kunde vanskeliggøre en senere Afskaffelse af Restrikcio-

nerne, gjordes for saa vidt til Skamme, som Kreditlættelsen resulterede i en Produktionsudvidelse, navnlig i Byggeriet, medens Prisniveauet kun viste meget svag Stigning. Foruden Byggeriet steg ogsaa Produktionen i Industrien stærkt, men Rentepolitiken har næppe haft større Indflydelse herpaa; det var den eksisterende Kapacitet, der udnyttedes bedre, fordi Udlandets Konkurrence var blevet formindsket. For Landbrugets Vedkommende fik Rentesænkningen ikke saa stor Betydning som tilsiget, idet Forsøget paa Konvertering af Landbrugsgælden mislykkedes.

Handelspolitiken. Det var paa det handelspolitiske Omraade, at Enigheden mellem Partierne i denne Periode var størst og Politiken derfor mest konsekvent. Men ganske vist var Enigheden heller ikke her fuldkommen. De konservative krævede i et af de første Valutaudvalgsmøder, at der kun skulde gives Valutatildelinger til Indførsel fra hvert enkelt Land for samme Beløb, som vor Eksport til dette Land androg, og saa skulde man derefter handle sig frem. Saa vidt vilde ingen af de andre Partier gaa. Hvad de vilde gaa med til, ses af Resultatet: Indførslen fra Tyskland faldt fra 1931 til 1932 med 40 %, men var dog i 1932 stadig dobbelt saa stor som Udførslen; samtidig steg Indførslen fra England med godt 15 %.

I de nærmest følgende Aar fortsatte denne Udvikling, idet Importen fra England stadig steg, medens Importen fra Tyskland holdt sig konstant. Alt i alt steg Importen fra England fra 1931 til 1935 fra 15 til 36 % af Totalimporten, medens Tysklands Andel sank fra 34 til 22 %. De relative Forskydninger i Eksporten gik i modsat Retning, men var af langt mindre Omfang. En Del af Forskydningen i Importen vilde dog ogsaa have fundet Sted uden Importregulering paa Grund af det stærke Fald i Sterling og Opretholdelsen af Markens Værdi. Navnlig Placeringen af Købene af oversøiske Transitvarer, som udgjorde over Halvdelen af de overflyttede Varer, var følsom for de Omkostningsændringer i Transitlandene, som Kursforandringerne medførte.

Overflytningen af Købene af Transitvarer til England havde en vis Betydning, fordi man fra engelsk Side var indstillet paa at betragte Udviklingen i den samlede Handelsbalance mellem Landene. I de følgende Aar var Hensynet til at bevare Transitkøbene paa England iøvrigt en af Aarsagerne til, at de forskellige Forsøg paa at oprette Frilister som Regel faldt bedrøveligt ud. Det er blevet kritiseret, at man ikke startede Valutaordningen med en omfattende Friliste, hvilket jo unaegtelig vilde havde lettet det

uhyre administrative Arbejde i den første Tid, men Aarsagen til, at man tog alle Varer med lige fra Begyndelsen, var netop Ønsket om den størst mulige handelspolitiske Slagkraft. Det viste sig da ogsaa, at da der i Sommeren 1932 som en Indrømmelse til Kravene om Afvikling oprettedes en Friliste svarende til $\frac{1}{3}$ af 1931-Importen, maatte de fleste Varer efter nogen Tids Forløb føres tilbage igen, saaledes at Frilisten i December 1934 kun omfattede Varer svarende til 4 % af 1931-Importen.

Efter at England ved Ottawa-Aftalerne i Sommeren 1932 paa Danmarks Bekostning havde tilsikret Dominions en vis Beskyttelse for deres Landbrugseksport til England, optoges i Efteraaret Forhandlinger med England om en dansk-engelsk Handelsaftale, som blev afsluttet i April 1933. Danmark fik Garanti mod yderligere Toldforhøjelser samt bestemte Eksporthkvoter i England, mod til Gengæld at give visse Toldindrømmelser og love at købe en bestemt Andel af Importen af visse Varer i England; de vigtigste af disse Varer var Kul, Koks og Jern. I Aftalens Formaalsparagraf blev det desuden fastslaaet, at man vilde »holde Handelsbalance mellem de to Lande for Øje.« Der herskede i den følgende Tid nogen Usikkerhed om, hvad dette indebar. Før Englandsforhandlingernes Begyndelse havde Oppositionen taget det Løfte af Udenrigsministeren, at han ikke ved Forhandlingerne maatte binde sig overfor England til en Opretholdelse af Valutakontoret, men mellem Afgivelsen af dette Løfte og Englandsforhandlingerne laa et Folketingsvalg — udtrykkelig udskrevet paa Spørgsmaalet om Valutakontorets Opretholdelse — som havde givet betydelig Fremgang for Regeringen, og efter dette Valg havde Regeringen insisteret paa netop af Hensyn til Englandsforhandlingerne at faa Valutaordningen forlænget med alle de store Partiers Stemmer, hvilket ogsaa skete. Selvom man næppe kan sige, at vi med Udtalelsen i Traktaten om Handelsbalance havde forpligtet os til Opretholdelse af Valutakontoret, var det dog klart, at en Ophævelse af Ordningen vilde have ført til en Tilbagegang i Importen fra England, som utvivlsomt vilde være i Strid med det givne Løfte.

Der er ingen Tvivl om, at Valutaordningen ved at lette Presset af Konkurrencen fra det øvrige Udlænding i disse første Aar gav engelsk Industri langt bedre Vilkaar for Salg til Danmark, end den vilde have haft uden Regulering. Paa Trods af dette var der i disse første Aar i England megen Utilfredshed med den danske Valutaordning, fordi man først og fremmest hæftede sig ved, ikke

havd England fik, men havd England ikke fik, nemlig ubegrænset Adgang til det lukkede danske Marked. Selvom Bevillingsudstedelsen paa England var meget liberal, blev der dog udfra valutamaessige og beskæftigelsesmaessige Hensyn lagt et vist Loft over Bevillerne paa England. Man tilsigtede vel en Stigning i Købene fra England, men havde ikke til Hensigt at lade England faa hele Fordelen ved Importbegrensningen paa de andre Lande. Desuden ønskede de danske Myndigheder, at Stigningen i Englandsimporten skulde komme alle Importører til Gode, medens de engelske Myndigheder ønskede, at de gamle Englandsimportører skulde kunne forøge deres Import med den fulde Stigningsprocent for Englandsimporten. Resultatet heraf blev en hel Del Tovtrækning mellem de danske og engelske Myndigheder om Størrelsen af Bevillingsudstedelsen til forskellige engelske Varer, hvilket tilsidst resulterede i, at der i Aftalen for 1936 blev fastsat ganske bestemte Forpligtelser til at udstede Bevillerne paa en lang Række Varer.

3. Periode. Kampen om det danske Marked.

Den betydelige Nedskæring af Importen fra Tyskland efter Valutakontorets Oprettelse gav i den første Tid ikke Anledning til særlig Aktivitet fra tysk Side. Ganske vist oprettedes allerede i Juni 1932 det første Clearingarrangement med Tyskland, som indeholdt visse Bestemmelser, der muliggjorde en Udvidelse af Samhandelen i Forholdet 1:1, men det fik meget ringe praktisk Betydning. Først i Marts 1934 sluttedes en Handelsaftale, hvori der blev fastlagt bestemte Udførselskontingenter for danske Varer og et nærmere bestemt Forhold mellem Im- og Eksporten beregnet under Hensyntagen til Samhandelen i Aarene før Indførelsen af de tyske og danske Restriktioner. Desuden forpligtede man sig fra dansk Side til at udstede en vis Mængde Bevillerne til tyske færdige Industrivarer. Denne Aftale medførte ikke nogen Stigning i den samlede Import fra Tyskland, som holdt sig konstant indtil Aaret 1936; derimod steg Eksporten noget. Men Aftalen pegede frem mod de nye Vanskeligheder, der senere skulde vise sig, naar den tyske Industri ogsaa kom til som Konkurrent paa det lukkede danske Marked, hvor Kampen mellem engelske og danske Industriinteresser allerede gjorde sig stærkt gældende. De konservative nægtede at stemme for Aftalen med den Begrundelse, at den vilde vanskeliggøre Beskyttelsen af den danske Industri, og ved den nærmest følgende Forlængelse af Valataloven i De-

cember 1934 slog Venstre om og nægtede at gaa med til Lovens Forlængelse med den Begrundelse, at Partiet »ikke kan deltage i et Lovgivningsarbejde, der ud fra andre Synspunkter (end de handelopolitiske E. B.) kan skabe en skjult Beskyttelse, hvis Omfang og Rækkevidde ikke kan kontrolleres.« Venstre saa med andre Ord (ligesom de konservative) Konflikten mellem Landbrugets Eksportinteresser og Byerhvervenes Krav om Beskyttelse og forlangte de beskæftigelsesmæssige og ogsaa de valutamæssige Formaal taget ud af Ordningen, saa den blev et rent handelopolitiske Instrument.

I 1934 var denne Udvikling som sagt kun i sin Vorden, men en Stigning i Færdigvareindførslen var dog at spore foranlediget af, at Presset paa Efterspørgslen fra den stigende Beskæftigelse og Indkomst mødtes med den større Bevillingsudstedelse, som Handelsaftalerne førte med sig. I de følgende Aar fortsatte denne Udvikling; der kom nu ogsaa Handelsaftaler med en Række andre Industrielande, og da baade Tysklands- og Englandsaftalerne udvidedes stærkt i 1936, blev Situationen akut.

Allerede før dette Tidspunkt var der dog sket en Ændring i den indre økonomiske Politik. I 1934 havde Merimporten været betydelig, og da Regeringen af politiske Grunde hverken kunde modstaa det ydre Pres, navnlig fra Englands Side, eller det indre Pres fra de Erhverv, som var interesseret i Opretholdelsen af Importen af de forskellige Varer, valgte den at gibe til det gamle Middel: at lette Presset ved at formindske den indenlandske Købekraft gennem en Renteforhøjelse, der bremsede Byggeriet. I Sommeren 1935 hævedes Diskontoen fra $2\frac{1}{2}$ til $3\frac{1}{2}\text{ \%}$, og hermed blev Konverteringsbestræbelserne endeligt opgivet. Da det store Byggeri, der allerede var igangsat, ikke kunde standses ved Renteforhøjelsen, indførtes en Kontrol med Byggeriet, der skulle sikre den størst mulige Materialebesparelse og forhindre Luksusbyggeri.

I Betragtning af, at Byggeriet er den Erhvervsgren, der giver størst Beskæftigelse i Forhold til Anvendelsen af udenlandske Raastoffer, og at Arbejdsløsheden stadig var meget stor, var det en beskæftigelsesmæssigt yderst uheldig Udvej, der her blev fundet, og en direkte Indskräenkning af Forbruget af udenlandske Nydelsesmidler samt en Indskräenkning af Forbruget af udenlandske Raavarer i visse Industrier havde været at foretrække. Man har her et Eksempel paa, at en mindre rationel økonomisk Politik bliver valgt, fordi den er i Pagt med gammel Tradition

og derfor politisk møder mindre Modstand, end en mere rationel Politik vilde have gjort.

Med Bremsningen af Byggeriet i 1935 var der afstukket en Grænse for den Beskæftigelsespolitik, det var muligt at drive indenfor Valutaregulerings Rammer, men Grænsen skulde snart blive trukket snævrere.

I 1936 tilbød Tyskerne at aftage betydeligt forøgede Kvanta af danske Landbrugsprodukter mod at faa tilskret en væsentlig forøget Bevillingsudstedelse til tyske Varer, og samtidig fastsattes der, som tidligere nævnt, betydelige Færdigvarekontingenter i Aftalen med England. Vanskelligheder med at faa realiseret det aftalte Samhandelsforhold med Tyskland i 1936 førte til, at Eksporten til Tyskland fra og med 1937 efter tysk Ønske gjordes direkte afhængig af Importen af tyske Varer Kvartal for Kvartal, hvilket gjorde Landbruget meget stærkt interesseret i at faa Bevillingsudstedelsen paa Tyskland op paa de størst mulige Højder.

Da Tyskerne tilmed, efterhaanden som deres Oprustning tog Fart, blev mindre og mindre leveringsdygtige for Raavarer og Halvfabrikata, og desuden ved en konsekvent gennemført Pris- og Subsidiepolitik gjorde Køb af tyske Færdigvarer langt fordelagtigere end Køb af Raavarer, naaede man efterhaanden derhen, at der maatte udstedes langt flere Bevillinger til tyske Færdigvarer, end Aftalen forpligtede til, for at skaffe Landbruget Mulighed for en Eksport i det ønskede Omfang. Det siger sig selv, at en blot nogenlunde stram Bevillingspolitik for engelske Færdigvarer ikke var mulig under disse Omstændigheder.

Naar Færdigvareimporten ikke længere kunde begrænses ved en Indskrænkning af Bevillingsudstedelsen, stod der kun to Udveje aabne: at bringe Balance i Samhandelen alene ved at nedskære Raavareimporten eller at føre en økonomisk Politik, der holdt den indenlandske Købeevne nede, saaledes at saavel Raavare- som Færdigvareimporten derved begrænsedes. Thi det maa erindres, at man jo overfor baade England og Tyskland kun var forpligtet til en vis Bevillingsudstedelse: Var Købeevnen i Landet derimod saaledes, at de udstede Bevillinger ikke kunde udnyttes, havde Kejseren tabt sin Ret. Den tredje Udvej: en yderligere Kronesænkning var som nævnt af handelspolitiske Grunde gledet ud af Debatten allerede i 1933.

Det er klart, at under disse Omstændigheder var Kampen mod Arbejdsløsheden paa Forhaand tabt, den kunde kun føres ved en Tilsidesættelse af Landbrugets Interesser, som ikke var politisk

mulig og vel iøvrigt ogsaa kun vilde have indbragt en tvivlsom økonomisk Gevinst.

Helt opgav Regeringen dog ikke Beskæftigelsespolitiken. På enkelte Omraader, navnlig Konfektions- og Skoøjsindustrien, opretholdtes Beskyttelsen trods Landbrugets Vrede herover, men en lang Række tidlige beskyttede Industrier fik paany den udenlandske Konkurrence at føle, og Byggeriet naaeede kun i Aaret 1939 op i Nærheden af den Størrelse, det havde haft i Aarene 1934 og 1935.

Til Gengæld for, at den maatte taale forøget udenlandsk Konkurrence, fik Industrien i 1938 en stor Del af sine Raavarer overført til Frilisten, men iøvrigt klarede Industrien sig ganske godt i de sidste Aar før Krigen. Produktionen steg endog lidt, og Beskæftigelsen holdt sig nogenlunde uforandret op til de sidste Maaneder før Krigen, hvor en ekstraordinær Aktivitet satte ind.

En Beregning af, hvad Valutaordningen har betydet for Beskæftigelsen, lader sig selvsagt ikke gennemføre, fordi man ikke kender den alternative økonomiske Udvikling. For Aaret 1936 beregnede Valutacentralen, at der var ca. 30.000 Mand mere i Arbejde i den egentlige Industri, end der vilde have været, saafremt udenlandske Varer havde dækket samme Andel af det danske Marked som i Aaret 1931. Men desuden var jo selve Forbrugets Størrelse paavirket af Valutaordningens Eksistens, og hertil kommer Virkningen paa de øvrige Erhvervs Beskæftigelse herunder først og fremmest det vanskelige Spørgsmaal, hvad Ordningen egentlig har betydet for Byggeriet.

Medens det er uomtvisteligt, at Valutaordningen medførte en stærk Udvidelse af Beskæftigelsen paa allerede bestaaende Virksomheder, har dens Indflydelse paa de industrielle Nyinvesteringer været mere tvivlsom. Ganske visf voksede der i Ly af Reguleringen en Mængde lidet kapitalkrævende Smaavirksomheder op, navnlig indenfor Konfektionsindustrien, men af store industrielle Nyanlæg fremkom der i Tiden indtil Krigen kun ganske faa. Dette skyldtes, at de importregulerende Myndigheder førte en stærkt restriktiv Politik overfor Nyinvesteringer, hvilket muliggjordes ved, at næsten alle Nyanlæg eller større Udvidelser krævede enten Import af Maskiner, Raa- eller Hjælpstoffer eller Tilladelse til Pengeoverførsler til Udlandet.

Aarsagerne til denne restriktive Politik var mange: 1) Man ønskede ikke Virksomheder oprettet, som kun var konkurrence-dygtige under den ekstraordinære Beskyttelse, thi man frygtede,

at disses Eksistens senere skulde blive en Hindring for Afvikling af Restriktionerne. 2) Det understregedes ofte fra engelsk og tysk Side, at man i disse Lande ikke vilde se med blide Øjne paa Optagelse af nye danske Produktioner, der vilde indskräenke deres Marked for Færdigvarer. 3) Paa Omraader, hvor de bestaaende Virksomheder havde Kapacitet nok til at dække Markedets Behov, fulgte Myndighederne Industriens Krav om at blive fri for yderligere Konkurrence. 4) Selv hvor det drejede sig om projekterede Eksportindustrier nægtedes ofte Tilladelse til Oprettelsen, hvis den nye Virksomhed maatte regne med at skulle købe sine Raavarer i fri Valuta, medens en væsentlig Del af Eksporten maatte antages at komme til at gaa til Markeder, hvor Eksporten helt eller delvis skulde kompenseres med Færdigvareimport. Hertil kom, at eventuelle store Valutaudgifter til Anlægget eller Nødvendigheden af senere Betalinger af Licensafgifter eller Dividender i fri Valuta kunde virke afskrækende paa Myndighederne. Man kan roligt sige, at det var ikke mange Projekter til Nyproduktion, der ikke stødte an mod allermindst et af disses Hensyn.

Fra et Korttidssynspunkt er der ikke Tvivl om, at alle de nævnte Hensyn var vægtige, men fra et Langtidssynspunkt var det en meget farlig Politik at bremse Industriens Ekspansion i Betragtning af de stedse stigende Vanskeligheder for Landbrugets Afsætning, der kunde forudsese.

Det har været et omdiskuteret Spørgsmaal, hvilken Indflydelse Importreguleringen har haft paa Prisniveauet. At Importreguleringen har virket forhøjende paa cif-Priserne, er naturligvis uomtvisteligt, da hele den handelspolitiske Omlægning betød en Omlægning af Købene til Markeder, hvor man under frie Forhold vilde have købt mindre, fordi de var dyrere. Vareknapheden har desuden i en Række Brancher, navnlig hvor forøget dansk Produktion ikke var mulig, medført Prisstigninger udover de fra Udlandet kommende, som har afsat sig i en Forøgelse af Avancerne. Langt mere afgørende er det imidlertid, hvorledes Importreguleringen har virket paa det indenlandske Omkostningsniveau og specielt paa Rationaliseringstempoet, men til Besvarelse af dette Spørgsmaal foreligger desværre kun meget spinkelt Materiale.

4. Periode. Valutareguleringen under og efter Krigen.

I det sidste, halve Aar før Krigen lempedes Importreguleringen betydeligt for en Række vigtige Raavarer og Forbrugsvarer, som man ønskede at faa forøget Lagrene af, men straks efter Krigens

Udbrud maatte Reguleringen paany strammes, idet Valutastillingen forværredes voldsomt, da al Kreditgivning med ét standsede, og næsten alle Varer maatte købes mod Forudbetaling. I en Overgangsperiode maatte der derfor paa een Gang efterbetales for den forgaende Tids store Import og forudbetales for den kommende. Valutaknapheden blev saa stor, at Nationalbanken maatte skride til en Rationering af Valutaen Dag for Dag, saaledes at der kun gaves Valuta til Forudbetaling af de allervigtigste Varer i et Omfang svarende til Dagens Valutatilgang. Paa længere Sigt saa Valutasituationen endnu mørkere ud, idet Engländerne, der ikke ønskede at skaffe os fri Valuta til Køb af Raavarer til vor Eksportproduktion til Tyskland, bebudede en Spærring af Hovedparten af vor Eksportvaluta ved en Clearing, som gennemførtes faa Dage før Besættelsen. Kronens Verdi fastholdtes iøvrigt i denne Periode uanset Sterlings Fald i Forhold til Guldbaluta, og Landbruget fik Kompensation herfor ved Eksporttilskud.

Besættelsen ændrede imidlertid ganske Situationen. Hele den oversøiske Import bortfaldt, og dermed fulgte et fuldstændigt Omslag i Handelsbalancen, saa at vi fik en betydelig Merekspor, et Forhold der stort set vedvarede under hele Besættelsen. Den store Merekspor, som gik til Tyskland, vakte dog i den første Tid ikke økonomiske Bekymringer, thi alle — ogsaa Landbrugets Sagkynlige — ventede en saa stærk Tilbagegang i Landbrugsproduktionen, at Eksportindtægterne senere vilde falde ned under Importbehovet for tyske Varer.

Den Side af Udenrigshandelen, der først vakte Bekymring, var derfor Importen. Man frygtede den kommende Varemangel og ophævede derfor i Juli 1940 i Realiteten Importreguleringen paa Tyskland. Den bevaredes dog af fordelingsmæssige Grunde for en Række Raavarer, som Tyskerne kun aabnede meget begrænsede faste Kontingenter for, og desuden bevaredes Bevillingstvangen formelt ogsaa for de øvrige Varer, for at Myndighederne kunde følge Udviklingen og hurtigt skride ind, hvis Situationen ændredes, men Bevillinger udstedtes frit til alle, der kunde skaffe Varer hjem med Undtagelse af enkelte urimeligt dyre Luksusvarer.

Hvor stor Importen fra andre Lande end Tyskland kunde blive, afhang under Besættelsen dels af de paagældende Landes Leveringsevne, dels af hvormange Eksportvarer Tyskerne vilde tillade os at sælge til de paagældende Lande, thi al Samhandel foregik

over Clearing, og ingen Handelsaftale kunde sluttes, uden at Tyskerne havde godkendt samtlige Im- og Eksportkontingenter.

Medens Problemet om Begrænsning af Importen saaledes under Besættelsen løstes udefra — ganske vist paa en saare utilfredsstilende Maade — opstod til Gengæld Problemet om Begrænsning af Eksporten. Straks i September 1939 oprettedes en meget omfattende Eksportkontrol, som havde til Formaal dels at forhindre Eksport af Varer, der var uundværlige for Hjemmemarkedet, dels at sørge for at Eksporten fik den af neutralitetspolitiske Hensyn nødvendiggjorte Fordeling paa de forskellige Lande. Ogsaa under Besættelsen var Kontrollen med Eksportens Fordeling paa Lande af stor Vigtighed. For det første kunde vi i andre Lande end Tyskland under hele Besættelsestiden faa Varer til Gengæld for vor Eksport, for det andet havde Prisudviklingen i de forskellige Lande under Krigen et helt uensartet Forløb, medens Valutakurserne stod fast. Derfor afgav de Salgspriser, der kunde opnaas paa de forskellige Markeder, ikke nogensomhelst Rettesnor for, til hvilke Markeder det var fordelagtigst for det danske Samfund at eksportere, men kun hvor det var fordelagtigst for Eksportøren.

Resultatet blev derfor, at samtidig med at det heftige Tovtrækkeri, der havde været mellem Importørerne og Reguleringsmyndighederne i Aarene før Krigen, døde hen, opstod til Gengæld et nyt mindst lige saa heftigt Tovtrækkeri mellem Eksportørerne og Reguleringsmyndighederne. Det drejede sig dels om, i hvilket Omfang Varerne skulde afsættes henholdsvis paa Hjemmemarkedet, til Tyskerne eller til andre Lande, og dels om til hvilke Priser Varerne skulde sælges.

Tyskerne Hovedmiddel til at komme i Besiddelse af Varer og Tjenesteydelser herhjemme var jo at byde Priserne højere op, end hvad andre kunde betale, selvom direkte Tvang ogsaa anvendtes i en Del Tilfælde. Ved denne Prisforhøjelsespolitik lykkedes det dem at skabe en dybtgaaende Interesse modsætning mellem deres Leverandører og det øvrige danske Samfund, ganske som dette ved andre Midler var lykkedes dem i Aarene op til Krigen.

Den Udgift, vore stigende Eksportpriser forvoldte Tyskerne, tog de sig i Besættelsens første Tid betalt for ved at forhøje Priserne paa de tyske Eksportvarer, blandt andet ved at lade Eksporttilskudene bortfalde. Denne Prisudvikling, der vakte Bekymringer for en inflatorisk Udvikling herhjemme, svækkes dog for Importens Vedkommende stærkt, efter at man i Foraaret 1941 efter dansk

Ønske fik en Prisstopaftale for Importpriserne fra Tyskland, og efter at man i Januar 1942 ligeledes efter dansk Ønske fik gennemført en Kronehævning paa 8 %.

For Eksportvarerne laa Forholdet langt mere uklart takket være den Kile, Tyskerne ved deres Prispolitik havde formaaet at drive ind i den danske Lejr. I Efteraaret 1941 søgte Myndighederne at dæmme op for den fra Eksporten udgaaende Prisstigningsbevægelse ved at tage det Løfte af Tyskerne, at disse ikke yderligere vilde forhøje deres Købspriser uden efter forudgaaende Aftale i det dansk-tyske Regeringsudvalg, men i Januar 1942 forlangte de danske Myndigheder selv Landbrugspriserne i RM. sat i Vejret, saa at de uanset Kronehævningen kunde holdes uforandrede i danske Kroner. Da var det Tyskerne, der protesterede mod at medvirke til en yderligere Forhøjelse af Landbrugets Rentabilitet. Og ved de senere efter tysk Ønske gennemførte Forhøjelser af Smør- og Flæskepriserne var de danske Myndigheders Holdning ogsaa præget af Uenigheden i den danske Lejr, thi selvom Myndighederne efterhaanden blev klar over, at de store Pengesummer, der af Nationalbanken forskudsvis udbetaltes til Eksportørerne for den tyske Clearingkontos Regning, ikke nogensinde kunde ventes dækket ved Leverancer fra Tyskland, satte dette Synspunkt sig dog kun med yderste Langsomhed igennem hos Eksportørerne. Landbrugets Holdning illustreres bedst ved dets Trusel om, saa sent som i Efteraaret 1943, da vore Tilgodehavender hos Tyskerne var oppe paa omrent 4 Milliarder Kr., at eksportere noget Flæsk til Tyskland, fordi Prisen dér var højere, fremfor til Sverige, hvor der kunde faas livsvigtige Varer til Gengæld. (Problemet løstes ved Statstilskud til Sverigeseksporten). Dette Eksempel viser tillige Vanskelighederne ved at faa Eksporten dirigeret til det for det danske Samfund som Helhed fordelagtigste Marked i de Tilfælde, hvor dette ikke var det for den private Eksportør fordelagtigste.

For Besættelsestiden som Helhed kom Prisbevægelserne paa Im- og Eksportvarerne for saa vidt til at opveje hinanden, som den stærkere Stigning i Importpriserne i det første Par Aar opvejedes af, at Eksportvarerne i de sidste Aar laa med den største Stigning, saaledes at Importen for Besættelsestiden som Helhed udgjorde ca. 90 % af Eksporten ifølge Handelsstatistikken, hvad enten man regner med de faktisk betalte Priser eller med Priserne fra 1938. Men denne Ensartethed i Prisbevægelsen bliver af underordnet Betydning, fordi vort reelle Samhandelsforhold med Udlandet paa Grund af de tyske Tilgodehavenders Uerholdelighed viste et helt ander-

ledes ufordelagtigt Billede, thi i denne Forbindelse maa det erindres, at Underskuddet i selve Samhandelen med Tyskland kun androg ca. 1/2 Milliard Kr. for hele Besættelsesperioden, og at det var de store Leverancer, der blev ydet til Værnemagten her i Landet, samt de Arbejds- og Tjenesteydelser, som af Danskere baade her og i Udlandet stilledes til Raadighed for Tyskerne, der bragte vore Tilgodehavender op paa de 8 Milliarder Kr.¹⁾). Hele denne Side af Sagen samt Besættelsesperiodens økonomiske Politik iøvrigt vilde det dog føre for vidt at komme ind paa i denne Sammenhæng.

Endnu i det første halve Aar efter Krigens Afslutning fortsatte Merekporten, fordi der i den første Tid kun fremkom meget begrænsede Varemængder, i Hovedsagen indkøbt af den danske Stat hos de vestallierede Militærmyndigheder, men ud paa Eftersommeren blev Spørgsmaalet om den fremtidige Importpolitik aktuelt.

Satraks efter Befrielsen havde man valgt at koble Kronen til Sterling med samme Kurs, som den havde haft umiddelbart før Besættelsen. Efter de gyldne Aar, som Landbruget havde haft under Krigen, følte ingen udenfor Landbrugets egen Kreds Trang til at begynde Efterkrigspolitiken med en yderligere Begunstigelse af dette Erhverv i Form af en lavere Kronekurs, og man regnede med under denne Kurs uden Vanskelighed at kunne afsætte Eksporten af saavel Landbrugs- som Industrivarer under den Varemangel, som endnu i lang Tid maatte ventesude i Verden.

Det afgørende Moment blev derfor, at man ved Opretholdelsen af den gamle Sterlingkurs kunde regne med at faa billige Importvarer ind, som kunde bidrage til at bringe Omkostningsniveauet ned. Det var Arbejderne og de fastlønnede i Byerne, som havde haft den største Nedgang i Realindtægt under Besættelsen, og saafremt disse ikke nu fik Fordele ved Import af billige udenlandske Varer, maatte man regne med at komme til at staa overfor stærke Krav om Forhøjelse af Arbejdslønnen, hvilket yderligere vilde drive Omkostningsniveauet i Vejret.

¹⁾ Under Besættelsens Vilkaar var det adækvate Udtryk for Udviklingen af Bytteforholdet overfor Udlandet altsaa ikke Forholdet mellem Eksport- og Importprisindex, men derimod Forholdet mellem Index for Eksportvolumen (Eksport taget i videste Forstand) og Index for Importvolumen, idet hele Eksporten m. v. maatte betragtes som Betaling for den løbende Import. Eller, for at bruge Taussigs Terminologi: man maatte betragte gross barter terms of trade i Stedet for net barter terms of trade.

Paa Grund af Pristallenes Upaalidelighed, naar det drejer sig om at registrere saa store Udsving, som de der skete under Krigen, og paa Grund af den meget omfattende Subsidiepolitik i de forskellige Lande, var en Sammenligning mellem Bevægelserne i det danske og udenlandske Omkostningsniveau under Krigen svær at foretage, men der rejste sig dog allerede ved Sterlingkursens Fastsættelse advarende Røster, der hævdede, at vort Omkostningsniveau laa for højt i Forhold til den valgte Kronekurs, og den senere Udvikling kom til at give dem Ret. Eksporten hemmedes, fordi Salg paa Hjemmemarkedet under den herskende Indtægts- og Pengerigelighed ofte var fordelagtigere end Salg til Udlandet, og det Forhold, at vort Landbrugs Omkostninger laa langt højere end Dominions', medvirkede til, at Engländerne pressede vore Eksportpriser paa Landbrugsvarer, saa det efter et Aars Forløb blev — om maaske ikke økonomisk, saa dog politisk — nødvendigt at give Tilskud til Landbrugseksporten til England. Samtidig begunstigede den lave Sterlingkurs Importen, der i September 1945 blev givet fri paa England for næsten alle Varers Vedmende, som Resultat af en »Pessimistkampagne« fra Erhvervenes Side, idet disse fremstillede Mulighederne for Varekøb i England som meget begrænsede. Resultatet af Frigivelsen blev som bekendt en Merimport i 1946 paa 1 100 Millioner Kr. og en Sterlinggæld ved Aarets Udgang paa 700 Millioner Kr.

Ulemperne ved de lave Valutakurser kunde i og for sig have været undgaaet, hvis Regeringen havde gjort Brug af de Midler til at hæmme Importen og fremme Eksporten, som den havde i Import- og Prisreguleringen samt i Bemyndigelsesloven, der gjorde det muligt tvangsmæssigt at formindske Hjemmeforbruget til Fordel for Eksporten. Men selvom Importreguleringen strammedes noget hen paa Aaret 1946, maa man sige, at disse Udveje i Hovedsagen blev ladet aldeles ubenyttede. Man fik herved endnu et Eksempel, det mest omfattende i Valutareguleringens Historie, paa at Regeringen af politiske Grunde undlod at benytte de Muligheder for at klare de økonomiske Vanskeligheder, som forelaa. Da Regeringen dennegang heller ikke foretog Foranstaltninger for at presse Købekraften paa Hjemmemarkedet ned, blev Resultatet det største Importoverskud siden 1920 og — hvad værre er — med en Varesammensætning, der paa Trods af Importreguleringen næsten var lige saa ufordelagtig, som i dette Aar.

II. ERHVERVSLIVETS ORGANISATION UNDER VALUTALOVEN.

De faste Importtal.

De første Valutalove gav ingen Regler for, hvorledes Importen skulde tilrettelægges, bortset fra Bestemmelsen om Fortrinsret for Eksportproduktion og produktiv Virksomhed iøvrigt. Det System, man i Praksis valgte, bestod i at rationere den Valuta, der var til Raadighed til Import af en bestemt Vare, ligeligt ud til alle tidligere Importører af Varen, saaledes at man bevarede det hidtidige Størrelsesforhold mellem Importørernes Indkøb.

Det formelle Grundlag for Importretten blev, at den, der havde modtaget direkte Faktura fra Udlandet i 1931, uanset om han iøvrigt var Agent, Grossist, Industridrivende eller Detailhandler fik ansat et Importtal. Dette gav ham Ret til ved periodiske Tildelinger (først 3 senere 2 Gange aarlig) at ansøge om et til Importtallet svarende Valutabeløb, som han ved Ansøgningen frit kunde fordele paa Lande og indenfor visse ret snævre Grænser paa Vareart.

Forud for hver Tildelingsperiode udarbejdedes paa Grundlag af Skøn over de forventede Eksportindtægter en Plan over de Valutabeløb, man kunde stille til Raadighed paa hver enkelt Vare og hvert enkelt Land, og de af Importørerne indsendte Begæringer om Importtilladelse sattes i Forhold hertil, saa der fremkom en Procent for, hvad der kunde bevilges paa de enkelte Varer for hvert Land. Disse Procenters Højde afhang altsaa dels af Planbeløbets Størrelse, d. v. s. Varens Vigtighed i Forbruget og Ønskeligheden af Import fra det paagældende Land, og dels af, hvor mange Importører der ønskede at benytte deres Importtal til Import af denne Vare fra det paagældende Land. Da hverken Importørerne eller Valutakontoret kendte alle disse Størrelser ved Begæringernes, resp. Planens Udarbejdelse, blev det i nogen Grad et Lykketræf, hvor store Importbevillinger den enkelte fik. De udstedte Importbevillinger kom herefter til at lyde paa et bestemt Beløb til Køb af Varer under en bestemt Varegruppe fra et bestemt Land, men Betingelser om Kvalitet, Pris eller Videresalg til bestemte Aftagere stilles ikke.

Den saaledes valgte Form for Importreguleringen groede op af Forholdene paa Oprettelsesstidspunktet. Ordningen var tænkt ganske kortvarig, og man nærede store Betænkneligheder ved den Gêne, man paaførte det frie Erhvervsliv. Derfor blev Retfærdig-

hedssynspunktet overfor de mest direkte ramte, Importørerne, det altafgørende. De skulde i hvert Fald alle være med, have ligestore Chancer og den størst mulige Frihed til at vælge, hvilke Varer, de vilde indføre og fra hvilke Lande.

Ved en senere Forlængelse af Loven udbyggedes dette Retfærdighedssynspunkt yderligere, idet det bestemtes i selve Loven, at alle Importører havde Ret til at faa Bevillinger svarende til 45 % af deres Import før Ordningens Indførelse, uanset om de indførte mere eller mindre vigtige Varer, hvis det ikke stred mod de handelopolitiske Hensyn. Dette viste sig naturligvis at være Tilfældet i meget stor Udstrækning, og Bestemmelsen faldt efter bort, men for Fordelingen indenfor den enkelte Vare vedblev Retfærdighedsynspunktet overfor de enkelte Importører at være det afgørende Moment, uanset at dette viste sig mere og mere uhensigtsmæssigt, jo længere Ordningen bestod.

Det viste sig hurtigt umuligt at benytte dette System ved Udstedelse af Bevillinger til Industrien. Industrien fik i et vist Omfang selv udstedt Importbevillinger, men desuden kunde den købe Raavarer hos Importhandelen eller købe dansk producerede Raavarer hos Producenterne. Begge de sidstnævnte Parter kunde imidlertid selv bestemme, hvem de vilde sælge deres Varer til, og nogle Industrivirksomheder fik derfor lettere ved at skaffe sig Raavarer end andre. En streng Fastholdelse af den ligelige Fordeling af den direkte Importret mellem Industrivirksomhederne ville derfor have medført, at nogle kunde udvide stærkt, medens andre maatte gaa delvis i Staa. Dette sidste turde Valutakontoret af politiske Grunde ikke gennemtvinge, og i Stedet blev der i Løbet af Tildelingsperioderne givet meget store Ekstrabevillinger til vanskeligt stillede Industrivirksomheder, og efterhaanden blev dette sat i System, saaledes at den enkelte Industrivirksomhed fra 1934 fik udstedt Bevillinger ikke i Forhold til sit 1931-Importtal, men i Forhold til sit Bevillingsforbrug i en eller flere tidlige Perioder. Herved fik eengang udstede Ekstrabevillinger automatisch Virkninger ud i Fremtiden.

Paa Omraader, hvor der kun anvendtes udenlandske Raavarer, bidrog dette System til at begrænse Handelsvirksomhedernes Muligheder for at tage Overpriser af Industrien, fordi denne fik Mulighed for at forøge sin direkte Import. Paa Omraader, hvor danske Raavarer og Halvfabrikata konkurrerede med de udenlandske, begunstigede Systemet de Virksomheder, der skyndte sig at oparbejde de eftertragtede udenlandske Varer, fremfor dem, der

strakte dem ved Anvendelse af danske Raavarer, ja, man straffede jo ligefrem Industrivirksomheder, der i en Periode anvendte flere danske og færre udenlandske Varer ved, at de fremtidig fik deres Tildelingsgrundlag nedsat af denne Grund.

Industriraadet, der blev Raadgiver for Valutacentralen ved Fordelingen af Ekstrabevillingerne til de enkelte Virksomheder, fik under det nye System i meget høj Grad styrket sin Magt over de enkelte Industrivirksomheder.

Importtalsystemet skabte et Monopol for de bestaaende Importvirksomheder, ikke alene ved at nye ikke kunde komme til, men ogsaa ved at Størrelsесordenen mellem de bestaaende Handelsvirksomheder blev uforanderlig. Ganske vist blev der gjort forskellige Forsøg paa at udrydde »Sofaimportører«, bl. a. ved at nedsætte Tildelingerne, hvis Atesterne solgtes (selv ad legal Vej) eller ikke udnyttedes fuldt ud, og i December 1933 blev der aabnet Adgang til Anerkendelse af »Nyimportører«, ligesom der fra Tid til anden foretages visse Omreguleringer af Importgrundlagene. Men disse Anerkendelser af Nyimportører og de individuelle Tilpasninger i de bestaaende Importtal, som blev gennemført, var behæftet med den Svaghed, at der kun i ringe Omfang kunde findes objektive Kriterier for, hvem der skulde have Importtal tildelt eller forhøjet. Omfanget af de paagældendes Forretningsvirksomhed gav saaledes kun ringe Fingerpeg, da dette naturligvis var afhængigt af de eventuelle Tildelinger, de havde faaet i tidligere Aar. Valutakontoret kom derfor ind paa i disse Sager i de allerfleste Tilfælde at rette sig efter de Indstillinger, der afgaves af Erhvervenes Organisationer, som derved fik en meget stor Magt over de enkelte Firmaer indenfor Brancherne, og som oftest benyttede sin Indflydelse til i videst muligt Omfang at holde nye Konkurrenter ude. I de allerfleste Brancher fik Nyimportørerne saaledes blot Adgang til at overtage ganske faa Procent af den samlede Import, og den enkelte Nyimportør fik som Regel ikke mere end 10.000—15.000 Kr. i Importtal.

Naar Valutakontoret forsøgte at modernisere Tildelingsgrundlagene for hele Brancher ad Gangen ved at lægge et nyt Basisaar til Grund for Importtallene, fremkom der lignende Vanskeligheder som ved de individuelle Tilpasninger. Størrelsen af Virksomhedernes Import i det nye Basisaar afhæng jo af, hvor stort et 1931-Grundlag de havde haft, og man kom ved disse Revisioner af Tildelingsgrundlagene ofte til at begunstige de Virksomheder, der havde været mest energiske til at afpresse Myndighederne

Ekstratildelinger, ogsaa ved mindre tiltalende Midler saasom Udnyttelse af udenlandske Forbindelser o. l.

Efterhaanden som den handelspolitiske Omlægning skred frem, saaledes at Importen først fra England og senere fra Tyskland for mange Varer kom op paa større Beløb end før Valutaordningens Indførelse, viste der sig nye Svagheder i Systemet. Dette var opbygget med det Formaal at kunne gennemføre en retfærdig Nedskæring af Tildelingerne, men det kunde meget daarligt benyttes ved en Forøgelse af Tildelingerne; thi hvis Importørerne ikke frivilligt flyttede deres Begæringer over paa de Lande, hvorfra Importen skulde udvides, kunde der ikke gives dem større Tildelinger end tidligere, uden at det skulde ske ved Hjælp af Ekstratildelinger givet uden Hensyn til Importallene, efter at de paa Grundlag af Importallene fordelte Bevillinger var udstedt ved de saakaldte »Hovedtildelinger«. Saasnart Importørerne opdagede, at der var Mulighed for at faa saadanne Ekstratildelinger paa Tyskland og England, begyndte de i større og større Omfang at benytte Importallene til at søge Bevillinger paa de Lande, hvor det ikke var saa let at faa Ekstratildelinger, og dette førte til en Sprængning af hele Retfærdighedsprincippet i Tildelingerne. Indenfor det bestaaende Tildelingssystems Rammer kunde disse Vanskeligheder kun overvindes, hvis man berøvede Importørerne Retten til at vælge, hvilke Lande de vilde importere fra, men bortset fra ganske enkelte Varer vovede man ikke at gennemføre en saadan Ändring, dels af handelspolitiske Grunde, dels af Hensyn til Importørernes Modstand mod yderligere at faa Dispositionsfriheden indskrænket.

I Stedet søgte Valutacentralen ved Forhandlinger med Repræsentanter for Brancherne at retlede og paavirke Importørerne til i højere Grad at flytte deres Ansøgninger over paa de Lande, hvor dette af handelspolitiske Grunde var ønskeligt. I de Brancher, hvor der kun var faa Importører, lykkedes det paa denne Maade at faa Systemet til at fungere ganske tilfredsstillende, men paa Omraader, hvor der fandtes flere hundrede eller endog flere tusinde Importører, der tilmed ofte indenfor samme Varenumre importerede i hundredvis af forskellige Varekategorier, kunde man naturligvis ikke naa langt ad denne Vej. Her vilde en langt mere indgribende Kontrol fra Myndighedernes Side have været paakrævet, om de handelspolitiske Omlægninger skulde være forløbet glat. Iøvrigt havde det snævre Samarbejde, som Myndig-

hederne med dette System ligefrem tvang Branchernes Firmaer ind i, den Virkning at øge Branchevældet og Monopoliserings-bestræbelserne i store Dele af Erhvervslivet.

*Erhvervsorganisationernes Medvirken i Administrationen
og Hemmelighedsprincippet.*

Det fremgaar af det ovenfor anførte, at Valutamyndighederne i stor Udstrækning søgte at overvinde Stivheden ved de faste Importtal ved at drage Erhvervsorganisationerne ind i et Samarbejde om Lovens Administration og i Fællesskab med dem skabe individuelle Tilpasninger i Systemet.

I den første Valutalov havde der ikke været Tale om Erhvervsorganisationernes Medvirken. Derimod fik Rigsdagens Valutaudvalg som tidligere nævnt til Opgave at føre stadigt Tilsyn med Administrationen, hvilket skete ved ugentlige Møder, hvor der forelagdes Beretninger fra Valutakontoret. Efterhaanden som Ordningen kom til at bestaa i længere Tid end først antaget, stillede Erhvervene imidlertid Krav om at komme med i Administrationen. Som Følge heraf indførtes i December 1934 et Valutaraad bestaaende af Repræsentanter for Erhvervene og et Ankenævn ligeledes bestaaende er Erhvervsrepræsentanter. For det sidstnævnte kunde Enkeltafgørelser indankes. I December 1935 forøgedes Valutaraads Indflydelse, samtidig med at Funktionærer fra Erhvervenes Hovedorganisationer fik Adgang til at følge Valutakontorets Administration, og et Samarbejde oprettedes mellem Valutakontoret og Brancheforeningerne, idet disse saavidt muligt skulle stille Forslag til Fordelingen af Importen mellem de enkelte Importører.

Selv denne meget udvidede Adgang til Medarbejde tilfredsstillede dog ikke Grossererernes Hovedorganisationer, der protesterede mod at deres Rolle stadig kun var raadgivende og forlangte egentlig Medbestemmelse. Det kan dog siges, at selvom Erhvervenes Rolle formelt kun var raadgivende, fik de i Realiteten meget stor Indflydelse, fordi Handelsministeren og Administrationen i meget vidt Omfang rettede sig efter deres Ønsker.

Samtidig med at Erhvervsorganisationerne i 1935 fik udvidet deres Indflydelse, afskaffedes Rigsdagens Valutaudvalg efter Krav fra de konservative. Disses Begrundelse var, at de efterhaanden var saa uenige i de Forholdsregler, der blev truffet, at de ikke vilde have noget Medansvar, men deres Frafald maa utvivlsomt

ses i Sammenhaeng med den udvidede Indflydelse, som deres mest interesserede Vælgere samtidigt havde faaet gennem den udvidede Erhvervsrepræsentation.

Erhvervenes stigende Indflydelse paa Valutareguleringen skulde komme til at vise sig yderst betydningsfuld. Dette gjaldt ikke mindst Brancheforeningernes Medvirken. Begrebet »anerkendte, forslagsberettigede Brancheforeninger« opstod, og det siger sig selv, at det blev meget nær en Nødvendighed for Branchernes Folk at gaa ind i dem, selvom dette ikke formelt var en Tvang, da Myndighederne skulde sørge for, at ogsaa de udenforstaaendes Interesser blev varetaget. Samarbejdet med Brancherne om Fordelingen til de enkelte Importører udviklede sig efterhaanden — navnlig i Aarene under og efter Krigen — derhen, at Brancheforeningerne i stigende Omfang fik Indflydelse paa Fordelingen samtidig med at et frit Skøn over, hvad der var en rimelig Fordeling, i vid Udstrækning kom til at erstatte de tidligere stive Regler, der havde bygget paa objektive Kriterier.

I Aarene efter 1935 fulgte en vældig Opblomstring af Brancheforeningerne, baade ved at der opstod Brancheforeninger i hidtil uorganiserede Brancher, og ved at de allerede eksisterende Brancheforeninger stærkt øgede deres Medlemstal og tog nye Opgaver op. Dette medførte en fuldstændig Omvæltning i Handelens Struktur, idet Konkurrence og Rivalisering i stigende Udstrækning erstattedes med Samarbejde. Da Hovedorganisationerne samtidig fik stærkt forøget Magt over de enkelte Brancheforeninger takket være deres større Adgang til at øve Indflydelse paa den økonomiske Administration gennem Valutaraadet, Erhvervsfunktionærerne og Ankenævnet, gik det danske Erhvervsliv et langt Skridt i korporativ Retning. Og det maa i denne Forbindelse erindres, at Samarbejdet med Erhvervsforeningerne ikke alene angik selve Valutalovens Administration. Da først Valutaraadet — eller som det senere kom til at hedde: Vareforsyningsraadet — var oprettet, blev det naturligvis et Forum for Erhvervenes Diskussioner med Handelsministeren og Administrationen om hele den økonomiske Politik. Og hertil kom saa yderligere, at den øvrige økonomiske Administration, for Eksempel Prisadministrationen og Administrationen af Landbrugets Eksportordninger kom til at følge lignende korporative Linjer som Valutaadministrationen.

Sideløbende med at Kontrollen med Importreguleringens Administration gled fra Rigsdagen over til Erhvervsorganisationerne,

kom man ind i en Udvikling, hvor denne Administration i stigende Omfang kom til at unddrage sig Offentlighedens Kontrol og blev omgivet med administrativt Tusmørke, som Venstre engang udtrykte det.

Dette skyldtes først og fremmest den handelspolitiske Udvikling og her efter i første Linje det tyske Krav om Hemmeligholde af alle de fra og med Aar 1934 indgaaede dansk-tyske Handelsaftaler. Dette Krav var i og for sig en Meningsløshed. Da Handelsstatistiken ikke var hemmelig, kunde jo enhver efter nogle Maaneders Forløb udfra det faktiske Forløb af Samhandelen med Tyskland i Hovedsagen slutte sig til Traktaternes Indhold. Paa den anden Side forhindrede Hemmeligholdelsen af en saa vigtig Del af Grundlaget for hele Bevillingsudstedelsen, at der kunde gives Offentligheden klar Forstaaelse af saavel en meget stor Del af Enkeltafgørelserne som de principielle Retningslinjer. I Rigs-dagen advaredes der i disse Aar Gang paa Gang mod at drøfte Importreguleringens Problemer for aabent Tæppe, og det diskuteredes at indføre en — ogsaa formel — Tavshedspligt for Medlemmerne af Valutareguleringens Udvalg og Nævn.

Nu maa det indrømmes, at Aabenmundethed om Bevillings-udstedelse og Handelspolitik ofte resulterede i Besværinger fra Udlændet, hvor Pressedebatten om Valutareguleringen fulgtes med stor Aarvaagenhed. Paa den anden Side vakte Hemmeligholdelses-politiken naturligvis ogsaa Mistænsomhed i Udlændet. I Betragtning af, at Importørklagerne over for ringe Bevillingsudstedelse paa de forskellige Lande alligevel fyldte Aviserne, og at Handelsstatistiken efterpaa gav fuld Besked om Udviklingen i Samhandelen, kan man vist roligt sige, at hele Systemet med den hemmelige Handelspolitik skabte mere Besvær end Nytte.

Det var imidlertid ikke alene de handelspolitiske Hensyn, der medførte, at Valatalovens Administration i stort Omfang kom til at foregaa i Skjul for Offentlighedens Blikke. Hos alle de Erhvervsorganisationer, der efterhaanden blev draget ind i Administrationen, var der absolut intet Ønske om Offentlighed. Tværtimod gjorde de i meget stort Omfang deres Medvirken betinget af, at deres Indstillinger og Standpunkter baade i Enkeltsager og i principielle Spørgsmaal kunde holdes hemmelige. Aarsagen var naturligvis, at det ikke kunde undgaas, at disse Indstillinger kom til at begunstige nogle af deres Medlemmer mere end andre, og for at undgaa Vrøvl med misfornøjede Medlemmer ønskede de Hemmeligholdelse af deres Indstillinger. Et af de grellestes Eks-

empler paa en saadan Hemmeligholdelse fremkom under Valutalovens Behandling i 1937, hvor der blev nægtet det af Folketinget nedsatte Udvalg til Lovens Behandling Oplysning om, hvilken Stilling Erhvervsorganisationerne havde taget til Lovforslaget under nogle forudgaende Forhandlinger med et nedsat Embedsmandsudvalg.

Det er klart, at hele Fortielsessystemet virkede meget uheldigt for en Lovgivning, der i den Grad greb ind i Menigmands Dagliv, saa meget mere som Valutaloven var det vigtigste politiske Stridsspørgsmaal, og Oppositionspressten vrimlede med Angreb, som Valutacentralens Pressebureau kun i ringe Omfang kunde komme til at besvare til Bunds.

Videregaaende Indgreb i Varefordelingen.

Den stadige Fastholden af Valutaordningens midlertidige Karakter og Ønsket om at gibe mindst muligt ind i det frie Erhvervslivs Forhold medførte, at Indgrebene i Varefordelingen i hele Perioden indtil Krigens næsten kun foretages i Vareomsætningens *første* Led ved selve Bevillingstildelingen til Importørerne. Dette medførte mange Vanskelligheder og Skævheder i Varefordelingen, idet det jo udfra Forbrugernes Interesser er af underordnet Betydning om den ene eller anden Importør tager Varen hjem fra Udlandet, medens der knytter sig langt større Interesser til den senere Fordeling til Fabrikationsvirksomhed, Grossist og Detailhandler.

Ulempene ved, at der paa denne Maade ikke kunde tilrettelægges en rationel Tildelingspolitik for Industriens Raavarer, er tidligere nævnt, men ogsaa med Fordelingen af Handelsvarerne var der store Vanskelligheder. For Kaffens Vedkommende, hvor Vanskellighederne var særligt store, søgte man at løse dem ved at gibe ind i et *senere* Led i Varefordelingen og give Indkøbstilladelser til Grossisterne, men Ordningen blev meget kompliceret, fordi man ikke tog Skridtet fuldtud og lod Grossisterne frit bestemme, hos hvilken Importør, de vilde købe Kaffen, hvorved Importtalene kunde have været afskaffet.

Det hændte i Aarene *før* Krigen ofte, at Ændringer i Tildelinserne, der udfra det herskende Retfærdighedssynspunkt overfor Importørerne var rimelige og paakrævede, medførte, at visse Dele af Landet blev forfordelt med Varer, eller at visse Fabrikationer eller Specialartikler blev ramt af ganske utilsigtede Nedskæringer. *Før* Krigen, da Vareknapheden ikke var saa stor som senere, af-

fandt man sig med Ulemper af denne Art, omend de ofte dannede Grundlaget for voldsomme og ikke überettigede Angreb paa Importreguleringen, men da Krigen voldsomt forøgede Vareknapheden, var det ikke længere muligt at se bort fra disse Forhold, og der blev derfor optaget en Regulering af Varefordelingen ogsaa i de senere Led. Denne bestod enten i Paabud om, at Importørerne var pligtige at levere de indførte Varer videre til deres sædvanlige Kunder i samme Forhold som tidligere, eller i egentlige Fordelingsordninger, der ogsaa kom til at omfatte de her i Landet producerede Varer. Men ogsaa ved disse Indgreb i senere Led af Varefordelingen var det Retfærdighedsprincipet overfor de enkelte Erhvervsdrivende, der var Hovedsynspunktet.

Industriens Produktion tilrettelagdes under Krigen i meget vidt Omfang ved Produktionsreguleringer, der administreredes under Vareforsyningssdirektoratet, og som fastlagdes efter Forhandlinger mellem Myndighederne og Industriens Repræsentanter. Disse Produktionsreguleringer fastsatte, hvilke Varer der maatte produceres, hvilke Raavarer der maatte anvendes til dem, og hvorledes Raavarerne og dermed Produktionen skulde fordeles paa de enkelte Virksomheder. Denne Fordeling tilrettelagdes i Principet saaledes, at de enkelte Virksomheder blev delagtige i Raavarerne i samme indbyrdes Størrelsesforhold, som før Restriktionernes Indførelse, uanset at der ofte vilde kunne opnaas betydelige Fordele i Kvalitet og Besparelser i Raavarer, Brændsel og andre Omkostninger ved en Omlægning og Koncentration af Produktionen.

Når Principet om den ligelige Raavarefordeling alligevel blev fulgt, skyldes det dog ikke alene det ovenfor nævnte Retfærdighedssynspunkt, men tillige at denne Tildelingsmaade i Forbindelse med den gennemførte Arbejdsfordelingordning muliggjorde Opretholdelsen af den størst mulige Beskæftigelse, hvad der var af stor Vægt i Krigens første Aar, hvor der var Fare for at Tyskerne skulde tvangsduskrive den ledige Arbejdskraft.

Som ovenfor nævnt blev der for Handelen som Hovedprincip givet Paalæg om, at Varerne skulde videresælges til de hidtidige Aftagere i de hidtidige indbyrdes Størrelsesforhold. Dette gjaldt baade for Salg fra Importør til Grossist, fra Grossist til Detailhandler og fra Detailhandler til Forbruger, de saakaldte private Kunderationeringer. For de Varer, hvor egentlige Mærkerationeringer indførtes, gennembrødes Principet jo for Salg fra Detailhandler til Forbruger og i nogle Tilfælde ogsaa i de tidligere Led, idet Mærkerne af Detailhanleren leveredes videre til det foregaa-

ende Led i Vareomsætningen. Nu viste det sig imidlertid, hvor vidt gennemført Udviklingen fra Konkurrence- til Monopolideologi var blevet i Erhvervslivet, idet dettes Repræsentanter næsten altid satte sig imod at faa den fri Konkurrence genindført ved at faa Varerne til at følge Mærkerne, og ligeledes gik kraftigt ind for Kunderationeringer i Stedet for Mærkerationeringer ofte med den udtrykkelige Begrundelse, at man ellers kunde risikere store Forkskydninger i Omsætningen mellem de forskellige Virksomheder og Omsætningsled.

Paa visse Omraader kom Krigstiden imidlertid til at medføre mere omfattende Forandringer i Handelens Organisation. Van skelighederne ved at fremskaffe Varer fra Udlandet blev paa nogle Omraader saa store, at det oversteg de enkelte private Importørers Kræfter at overvinde dem, eller de Kvanta, der kunde fremskaffes, var saa smaa, at det var meget ufordelagtigt at have flere Købere til at konkurrere om Købet og Hjemtagelsen. Importørerne indenfor en Række Brancher sluttede sig derfor sammen i Fællesindkøb, der i nogle Tilfælde var rent private Foretagender i andre Tilfælde var underkastet Statens Kontrol. Organisationsformen var meget forskellig, ligefra store permanente Kontorer med Aktiekapital, Bestyrelse og Direktion til Enkeltindkøb, der blot bestod i, at en Storimportør købte hele det i en Handelsaftale aftalte Kvantum for egen Regning og viderefordelte det til de øvrige Firmaer i Branchen. Videresalget af Varerne fra Fællesindkøbene undergik ingen Forandringer, idet Varerne fordeltes videre gennem de sædvanlige Kanaler. Nogle af disse Fælleskøb ophørte efter Krigens Slutning, andre bestaar derimod fremdeles.

Lige før Krigens Afslutning og umiddelbart efter foretoges en Del rene Statskøb i Sverige og England, hvor dog i alle Tilfælde nogle af de hidtidige Importører anvendtes som Agenter. Det var rent midlertidige Foranstaltninger, som gennemførtes, fordi Sælgerne under de ekstraordinære Forhold ønskede disse Vilkaar.

Samtidig blev imidlertid store Dele af Landbrugseksperten overtaget af Staten. Før Krigen havde Handelsaftalerne blot omfattet en gensidig Aabning af Importkontingenter, medens selve Salget af Varerne havde været overladt til de private Eksportører. Under Besættelsen kom man imidlertid under tysk Pres ind paa, at Staten maatte garantere for Leveringen af de aftalte Varer, ligesom Priserne efterhaanden aftaltes samtidig med Kontingenterne ogsaa paa andre Lande end Tyskland. Efter Krigens Afslutning gik man et Skridt videre, idet man imødekom Englændernes Ønske om Sta-

tens Mellemkomst ogsaa ved Eksporten, saaledes at der i Englands-aftalerne baade i 1945 og 1946 fastlagdes Leveringspligt for bestemte Kvanta Levnedsmidler til en fastsat Pris for en fleraarig Periode. Ordningen kombineredes som bekendt med Statsgaranti for en bestemt Afregningspris til Landbruget. De Problemer, der knytter sig til Statsovertagelsen af Salget af Landbrugseksperten, ligger udenfor Rammerne for denne Redegørelse.

Efter Krigens Afslutning nærede Myndighederne ingen Lyst til at genoplive de gamle Importtal fra før Krigen, og Fordelingen af Importen under Krigen havde været saa abnorm, at denne Periode i hvert Fald ikke kunde anvendes som fremtidigt Importgrundlag. For en Tid udskødes Fordelingsproblemerne for Englandsimportens Vedkommende ved Tilladelsen til den fri Import, men da denne ophævedes, meldte de sig paany. Paa en Række Omraader søgtes de løst ved en stærkere Udspecifcering af Importtilladelserne, saaledes at man i Stedet for at give en begrænset Mængde Importtilladelser paa store, omfattende Varegrupper, gav fuld Dækning for Behovet af de vigtigste Varearter og slet ingenting til de mindst vigtige. Desuden kom man ind paa at nedsætte sagkynlige Udvalg af Erhvervenes Folk, som skulde have Tilbuddene fra Udlandet forelagt og udvælge de fordelagtigste, saaledes at det blev Tilbuds Fordelagtighed, der blev afgørende for, om Importøren skulde have Bevilling, og ikke hans Importtal. Man opnaaede ved denne Ordning at faa de mest fordelagtige Varer ind forlods og at slippe en vis Frihed og Konkurrence ind i Systemet. Paa den anden Side medførte den mere skønsmæssige Fordeling af Bevillerne i Stedet for de tidligere faste Regler, at Myndighederne blev meget afhængige af Brancherepræsentanternes sagkyndige Medvirken, hvilket yderligere styrkede Erhvervsorganisationernes Magt baade overfor deres Medlemmer og overfor Myndighederne.

III. FREMTIDEN

Den Importeringspolitik, der hidtil har været ført, har været et Forsøg paa til Trods for Importreguleringen saa vidt muligt at bevare status quo i det danske Erhvervsliv for ikke at vanskeliggøre en senere Tilbagevenden til Liberalismen. Derfor og for ikke at genere Landbrugets Afsætningsmuligheder blev der holdt igen paa Industriens Ekspansion, og man undlod alle Forholdsregler, der kunde forrykke Forholdet mellem de forskellige Led i Produk-

tionen og Omsætningsprocessen. De enkelte Forslag, der har været fremme om en dyberegaende Regulering af Erhvervslivet, er blevet skrinlagt af Frygt for, at man herved skulde komme ud i en Udvikling i Retning af Socialisering.

Det har imidlertid vist sig, at det alligevel ikke har været muligt at hindre en Udvikling bort fra Liberalismen i Erhvervslivet, blot er denne Udvikling ikke kommet til at gaa i Retning af Socialisering, men derimod i korporativ Retning. Statsmonopoler og Statsproduktion er blevet undgaaet, men til Gengæld er Erhvervslivet blevet mere og mere gennemsyret af Branchemonopolisme, og Erhvervenes Hovedorganisationer har faaet en dominerende Indflydelse paa den økonomiske Politik, medens den folkevalgte Repræsentations Indflydelse paa denne er traadt stærkt i Baggrundsen.

Selvom det skulde blive muligt i den kommende Tid at gaa til en Afvikling af Importreguleringen, hvad intet tyder paa, vilde dette derfor paa ingen Maade betyde en Genoplivelse af liberalistisk Konkurrenceøkonomi. Langt snarere vilde det betyde, at den Indflydelse, Staten nu har paa Erhvervslivets Udvikling, vilde overgaa til de stærke, private Erhvervsorganisationer.

Der kan utvivlsomt ved Bevillingstildelingerne og ved Tilrettelæggelsen af Rationeringerne, hvor saadan endnu bestaar, gøres en Del fra Statens Side for at give bedre Vilkaar for Konkurrencen mellem de Erhvervsdrivende, men man maa se i Øjnene, at Korporationsaanden har sejret i en saadan Grad i Erhvervslivet, at der ad denne Vej næppe vil kunne opnaas altfor meget i Retning af Konkurrence. Det Erhvervsliv, der saa længe har vænnet sig til den sikre, i mange Tilfælde ligefrem statsgaranterede, Omsætning og Fortjeneste, kan næppe i større Omfang tvangsliberaliseres, selvom Outsidere sikkert hist og her vilde bringe et Pust af Konkurrence ind i Systemet, hvis en Ophævelse af Restriktionerne eller en Ændring af deres Form i mere konkurrencefremmende Retning blev gennemført.

Hovedinteressen kommer derfor til at samle sig om det Spørgsmaal, hvorledes Samarbejdet mellem Staten og Erhvervs korporationerne vil komme til at forme sig: om Staten vil kunne beherske Korporationernes Politik, eller om Korporationerne vil komme til at beherske Statens økonomiske Politik.

Da man ved Importreguleringens Opbygning havde gjort Retfærdighedssynspunktet overfor de enkelte Erhvervsdrivende til Hovedprincipet, var det naturligt, at de Erhvervsdrivendes Orga-

nisationer fik større og større Indflydelse paa Administrationen, thi i dette Hovedsynspunkt var der sjældent Modstrid mellem Erhvervenes og Myndighedernes Interesser, og det var derfor naturligt i stigende Omfang at overlade Varefordelingen til Erhvervenes egne valgte Repræsentanter.

Den Stigning i Monopolismen, dette har fremkaldt, har imidlertid gjort det stedse mere paakrævet, at Staten giber aktivt ind til Fremme af andre Synspunkter end Retfærdigheden i Forholdet mellem de Erhvervsdrivende indbyrdes, nemlig til Fremme af en mere retfærdig Varefordeling til Forbrugerne, en Nedpresning af Pris- og Omkostningsniveauet samt en Tilrettelæggelse af Import og Produktion, hvor de mest vigtige Behovgaard forud.

Paa Baggrund af de Erfaringer, man i Førkrigstiden gjorde med udenlandsk Indblanding i vor Importregulering og Investeringspolitik, er det naturligt at spørge, om en Styrkelse af Statens Magt over Erhvervslivet ikke vil give Udlandet yderligere Muligheder for at øve Pres paa vor økonomiske Politik.

Saalænge der i Udlandet bestaar en vidtgaaende Statskontrol med Im- og Eksport, vil en stærk Samhandelspartner imidlertid altid kunne øve Pres paa vor økonomiske Politik ved Underbinding af vore Tilførsler af vigtige Varer eller ved at knytte Betingelser til Aftagelsen af vor Eksport. Der er ingen Tvivl om, at Aktiviseringen af Stormagternes Handelspolitik vil komme til yderligere at begrænse de smaa Landes Muligheder for at føre en uafhængig, økonomisk Politik, men i denne Udvikling vil Omfanget af vore Statsindgreb i det økonomiske Liv sikkert blive mere afgørende for hvilke Former, det uundgaaelige udenlandske Pres vil iklæde sig, end for selve Styrken af Presset.

Stormagternes forøgede økonomiske Pres paa de smaa Nationer i Forbindelse med Forarmelsen af vore hidtidige Storkunder England og Tyskland vil utvivlsomt i Fremtiden udsætte dansk Økonomi for en haard Belastning. Med stadig større Styrke vil det Spørgsmaa da trænge sig paa, om Bestemmelsen over den danske Produktions Retning og Omfang fremdeles kan overlades til monopolistiske Erhvervsorganisationer, hvis Opgave det er at varetage deres Medlemmers Særinteresser uden Hensyn til Følgerne for Landets Økonomi som Helhed.

PRISOPGAVER

Nationaløkonomisk Forenings Fonds Prisopgaver.

Nationaløkonomisk Forenings Fond har utsat følgende Prisopgaver:

1. Der ønskes en Plan til en Undersøgelse af de væsentligste Sider ved Opsparing, Investering og Formuedannelse i Danmark.

Foruden en teoretisk Undersøgelse, der kan tjene som Forberedelse til den praktiske, ønskes en Oversigt paa Grundlag af det allerede offentligt tilgængelige Materiale og en Redegørelse for, paa hvilke Omraader og ad hvilke Veje yderligere Oplysninger kan tilvejbringes. En mindre, forsøgsmaæsig Indsamling af nyt Materiale vil eventuelt vise sig ønskelig.

2. En Undersøgelse af Metoder for Beregning af Landbrugets Udbytte (Rentabilitet, Arbejdsfortjeneste etc.).

Den bedste Besvarelse af hver af de to Opgaver kan belønnes med 5.000 Kr. Gode Besvarelser vil, selv om de ikke opnaar Prisen, kunne belønnes med mindre Beløb.

Besvarelserne indleveres mærket og med lukket Navnekonvolut inden 1. Januar 1949 enten til Nationaløkonomisk Tidsskrifts Redaktion eller til et Medlem af Bedømmelsesudvalget, der bestaar af Nationalbankdirektør C. V. Bramsnæs, Økonomidirektør Holger Koed, Professor, Dr. polit. Axel Nielsen og Professor, Dr. polit. F. Zeuthen.

Det forudsættes, at Afhandlingerne udarbejdes paa videnskabeligt Grundlag i almentilgængelig Form og ikke overstiger ca. 200 trykte Oktavsider.

*Nationaløkonomisk Forenings og Socialøkonomisk Samfunds
mindre Prisopgaver.*

Der udsættes følgende 3 Prisopgaver:

1. En Vurdering af den danske Jordbeskatning med særlig Hensyn paa Grundstigningsskylden.
2. Monopolernes Virkning paa Realindtægten og dens Fordelelse.
3. En Redegørelse for og en Vurdering af de Forhold, der paavirker det nuværende og det fremtidige Boligbehov.

Opgaverne kan besvares af statsvidenskabelige og forsikringsvidenskabelige Kandidater, som ikke har været Kandidater i mere end 10 Aar. Den bedste Besvarelse af hver Opgave belønnes med 300 Kr. og vil saa vidt muligt mod sædvanligt Forfatterhonorar blive offentliggjort som Artikel i Nationaløkonomisk Tidsskrift. Besvarelserne maa ikke fylde mere end 25 Sider af Tidsskriftets Format og indsendes mærket og med lukket Navnekuvert til Redaktionen inden den 1. Juli 1948.

Bedømmelseskomiteén bestaar af Tidsskriftets Redaktionsudvalg og Redaktør.

BOGANMELDELSE

»KYKLOS«. — International Review for Social Sciences. A. Francke A/G. Verlag, Bern.
Pris: 36 sv. Franc pr. Aar.

Fra Begyndelsen af dette Aar er startet et nyt internationalt, socialvidenskabeligt Tidsskrift, »Kyklos«. Kyklos betyder Kredsen og har til Hensigt at søge tilvejebragt et Samarbejde mellem alle de Videnskaber, Arbeitsmethoder og videnskabelige Skoler, som ud fra forskellige Synspunkter beskæftiger sig med Samfundsproblemer. Teoretisk Nationaløkonomi, økonomisk Politik og Finansvidenskab nævnes i første Række, men hertil kommer økonomisk og social Historie, Dogmehistorie samt Sociologi. Et andet og ikke mindre væsentligt Maal er Genoptagelsen af det internationale Samarbejde. I Modsatning til Tidsskriftet »Econometrica«, Organet for den matematisk orienterede, teoretiske og statistiske, økonomiske Forskning, som med Held opretholdt et internationalt Samarbejde under Mellemkrigstidens spændte Forhold ved at begrænse sig til det videnskabelige Haandværk, kaster »Kyklos« sig straks i det foreliggende første Hefte ud i de livsvigtige, økonomisk-politiske Hovedproblemer, som hænger sammen med Tidens indre og ydre Modsatninger. Som Schweizeren Salin siger i en af Artiklerne: de praktiske Spørgsmaal skal klares nu, og det drejer sig om Afgørelser, som gaar langt ud over den rene Økonomis Rammer. Hvis det virkelig lykkes at holde Ensidighed og usaglig Propaganda ude, maa man herefter vente sig værdifulde Bidrag til Løsning af Tidens Vanskeligheder. Kredsen af Udgivere tyder godt: Aftalion, Paris; Einaudi, Rom; Eucken, Freiburg; Alvin Hansen, Harvard; Heckscher, Stockholm; Hicks, Oxford; Rappard, Genève; Rist, Paris; Joan Robinson, Cambridge; Röpke, Genève; Salin, Basel; Schumpeter, Harvard og Alf. Weber, Heidelberg. Man haaber paa senere at faa Deltagelse ogsaa fra de slaviske Lande. Redaktøren er Dr. Hermann Bieri og Forlaget A. Francke i Bern.

F. Zeuthen.

Samuel Lurie: PRIVATE INVESTMENT IN A CONTROLLED ECONOMY; GERMANY 1933—1939. Columbia University Press, New York, 1947. XI + 243 Sider. Pris 3 \$.

Den nedenfor omhandlede Bog om de private Investeringers Stilling og Udvikling under den nazistiske Krigsøkonomis Svangerskabsperiode 1933—39 er skrevet af en belgisk Ingeniør og Økonom, som under Krigen har arbejdet for sin Regering i U. S. A. Venter man, udfra Forfatterens ingenør-mæssige Uddannelse, at finde en nærmere Redegørelse for alle de mange specielle administrativt-tekniske Problemer, som nødvendigvis maa dukke op for Investeringskontrollen under en reguleret Økonomi, bliver man skuf-

fet; direkte administrative Paabud og Forbud synes trods alt at have spillet en relativt underordnet Rolle i den tyske Investeringspolitik i denne Periode, idet Investeringerenes Omfang og Retning i høj Grad blev dirigeret gennem at lede Indkømsterne og navnlig Opsparingen ind i saadanne Baner, som maatte give det ønskede Resultat: Forøgelse af Krigspotentiellet. I Overensstemmelse hermed er Vægten i Fremstillingen lagt paa en Skildring af de Ændringer i Indkomstdannelsen og i Indkomstanvendelsen, som Nazistyret hidførte. Bogens første 6 Kapitler beskæftiger sig væsentligt med dette og med Betydningen heraf for Financieringen af Virksomheder, medens kun Kap. 7 er helliget den mere specielle Investeringskontrol.

En vis Underbalancering fra det offentliges Side maa altid finde et Modstykke i en tilsvarende monetær Opsparing i den private Sektor. Udoover en kraftig Underbalancering paa Statsregnskabet bestod nu paa dette Punkt Nazisternes Politik i at sørge for, at den hertil svarende Opsparing fandt Sted i Virksomhederne og ikke udenfor disse. Dette skete dels gennem det allerede i 1933 indførte og altid meget strikte gennemførte Lønstop, dels gennem en kraftig Udbyttebegrænsning, alt kombineret med Rationering af vigtigere Forbrugsvarer. Tanken, der laa bag, var den, at en tvangsmæssig Begrænsning af Konsumefterspørgselen i Forbindelse med en stærkt øget Opsparing skulde virke fremmende paa Investeringerne. Aarsagssammenhængen skulde altsaa gaa fra stor Opsparing til stor Investering, og betænker man, at denne Politik blev startet i en Situation med meget stor Ledighed (der var altsaa ikke blot Tale om at skabe »Plads« til et stort Investeringsvolumen under fuld Beskæftigelse), kan Synspunktet maa ske forekomme noget paradoxsalt, ligesom man maa ske ogsaa kan undre sig over, at denne Politik havde saa stor Fremgang, som den havde. Forklaringen ligger imidlertid, som Forf. indgaaende skildrer, bl. a. i hele den institutionelle Ramme, hvori det tyske økonomiske Liv blev spændt ind. Paa mange forskellige Maader blev Kapitalisternes Incitament til at investere opsparede Midler i *egen* Virksomhed forstærket, dels gennem høje garanterede Profitter, dels gennem særlige Skattebegunstigelser ved visse Former for Realinvestering, dels gennem en mere almindelig Begrænsning af andre (finansielle) Anbringelsesmuligheder, o. s. v. Naar saa videre Prispolitiken fra det offentliges Side blev indrettet saaledes, at Avancerne blev fastsatte bl. a. under Hensyntagen til Virksomhederne Behov for Udvidelser, ligesom private Emmissioner i det aabne Marked blev sterkt begrænsede, er det forstaaeligt, at Opsparingen blev paa en helt anden Maade formaalsbestemt, end det er sædvanligt at regne med: Virksomhederne opsparede for at blive i Stand til at realinvestere, og i det Omfang dette bliver Tilfældet kan en høj Opsparingskvote naturligvis ikke i sig selv betyde nogen Bremse paa Expansionen. — Dette er blot et af flere Eksempler paa, hvorledes Ændringer i den institutionelle Ramme ændrer de økonomiske Sammenhænge i væsentlig Grad.

Det er Forfatterens Hovedtese, at Nazisternes »Styring« af Investeringerne væsentlig foregik ved at spille paa Profitmotivet. For at øge Investeringerne i al Almindelighed blev hele Profitniveauet holdt højt og sikkert, og for at fremkalde Forskydninger i Investeringerenes Retning anvendtes Differenciering af Profittens Højde. Som en logisk Følge heraf bliver Statens og Industriens Interesser ganske vanskelige at skille ud fra hverandre. Billedet

forstærkes af Tvangskartelliseringerne, Afskaffelsen af »usund« Konkurrence og de private Erhvervsorganisationers Overtagelse af afgørende Dele af Administrationen af Kontrollen. I Modsætning hertil staar Fagbevægelsens Likvidation. Forfatteren understreger paa udmaerket Maade Betydningen for Expansionens Forløb af den voldsomme Diskriminering, som Organisationerne i retlig Henseende blev utsat for, og søger ogsaa at paavise, hvorledes Arbejdernes Stilling som Følge heraf forringedes. Paa dette Punkt synes han dog at være paa gyngende Grund. For at bevise, at Arbejdslønnen som Resultat af den overfor Arbejderne førte Politik relativt var for nedadgaaende, anføres nogle Tal for Lønudgifternes Andel af Bruttosalgssummen i Industrien. Rent bortset fra, at den anførte Nedgang er saa ringe, at man har svært ved uden videre at acceptere den som significant, maa man vel spørge, om det samme Fænomen ikke nemt vilde kunne fremkomme i en ikke-reguleret Økonomi, hvor en gennemmonopoliseret Industri forøger Produktionen fra et meget lavt Niveau. Ogsaa her kan de gennemsnitlige variable Omkostninger godt være faldende, samtidig med at Salgsprisen er uændret eller stigende.

I det hele taget faar man det Indtryk, at det er meget vanskeligt at naa frem til en holdbar Vurdering af Nazistyrets Fordelagtighed og Ufordelagtighed (saa vidt denne skal maales i økonomiske Størrelser) for de forskellige Samfundsgrupper, netop fordi det volder Besvær at skille det ud, som er at henføre til selve det Faktum, at der fandt en stærk Expansion Sted. Man maatte vel egentlig ind paa at sammenligne det faktiske Forløb med et Standardexpansionsforløb *uden* Nazisme, men vil det mon være muligt at ændre en Faktor af denne Karakter og holde alt andet lige? Bliver der overhovedet noget tilbage, som vil være »lige«? Og endelig: hvis een af de Ting, der holdes lige, er, at det er et arbejderfjendsk Parti, der sidder ved Statsroret, er det saa muligt at tænke sig en statslig Expansion forløbe helt frem til fuld Beskæftigelse naas og opretholdes, uden at samme Regering, som en højst sandsynlig Konsekvens af selve Expansionspolitiken, vil gribe til akkurat de samme Midler, som Nazisterne benyttede sig af, f. Eks. Lønstop, der for at blive virkelig effektivt kræver en mer eller mindre stærk Kastration af Fagbevægelsen?

Ved Læsningen af Luries Bog kan man kun vanskeligt lade være med at gøre sig en Mængde politiske Reflektioner af denne Art, selv om Lurie selv ikke indlader sig herpaa. Bogen er overordentlig stimulerende, ogsaa i denne Henseende, og efter endt Læsning stiller man sig uvilkaarligt det Spørgsmaal, om ikke denne klare og grundige Undersøgelse af denne Side af Nazistersnes Politik faktisk — tilsigtet eller utilsigted — staar som et stærkt Memento til de Økonomer, hvis universelle Bodemiddel mod denne Verdens Plager er Underbalancering og Lønstop. Erfaringerne fra Tyskland, og vel ogsaa fra andre Lande end Tyskland, peger stærkt hen paa, at en økonomisk Politik af denne Art i de rette Omgivelser let vil indebære ubehagelige Følger, som ganske vist i nogen Grad falder udenfor Økonomernes sædvanlige Tankeskemaer og Arbejdsmønster, men som derfor ikke er mindre betydningsfulde.

Bent Hansen.

Allan G. B. Fisher: **ECONOMIC PROGRESS AND SOCIAL SECURITY**, MacMillan, London 1946.

—: **INTERNATIONAL IMPLICATIONS OF FULL EMPLOYMENT IN GREAT BRITAIN**. Royal Institute of International Affairs, London 1946.

De to Bøger, som her skal omtales, handler ligesom praktisk talt alle Professor Fishers tidligere Arbejder om Spørgsmaal vedrørende den økonomiske Politik. Forfatteren følger nøje med i den teoretiske Forskning, men de Problemer, han stiller sig, er altid den praktiske Anvendelse af denne Forsknings Resultater. Det ligger i Teoriens Natur, at de er Forenklinger; intet er mere farligt, end når teoretiske Konstruktioner anvendes som Recepter ved Løsningen af praktiske Problemer; der vil altid være et stort Antal Faktorer, som ikke kan indpasses i noget System, men som det er nødvendigt for Statsmanden at tage Hensyn til. Professor Fisher er en Mester i at se og fremdrage dette Mylder af Kræfter og skønne om deres Vægt i den sociale og økonomiske Sammenhæng. Af denne Grund vil det forekomme mange, at hans Arbejder savner klare Problemstillinger og eksakte Løsninger, men den, der vil gøre det Arbejde, som det er at fordybe sig i dem, vil bemærke Forfatterens lagttagelsesevne, Livserfaring og velafbalancede Skøn, og han vil være en betydelig visere Mand efter Læsningen end før.

Hvis man skulle give en kortfattet Karakteristik af denne Forfatter, maatte det blive følgende. Han er skeptisk for ikke at sige nærer Uvilje mod alle Ismer, Doktriner, skematiske Løsninger. Livet er for mangfoldigt til, at det kan indpasses i saadanne Systemer. Man maa dømme hver enkelt Foranstaltning paa sine egne Meriter uden Hensyn til, om man derved kommer i Konflikt med et eller andet logisk System. Det er for ham sjældent et Enten-Eller, men oftest et Baade-Og. »Disse Ting burde man gøre og ikke forsømme hine« citerer han efter Mattheus XXIII, 23. Han anfører to andre Citater som Motto for den første af de her nævnte Bøger. Det hedder saaledes hos Edwin Canan: *The Economic Outlook*:

»If anyone asks me if I am a socialist, and demands an answer yes or no, in the rude way ill-informed people have, I say no. But if anyone asks me if I am an anti-socialist or an individualist, I say no with equal readiness. I am not an anti-socialist, because I think progress involves a great extension of conscious organization, and I do not object to that extension and try to hinder it as much as possible On the other hand, I refuse to call myself a socialist, because I am not prepared to take the line of advocating or opposing things simply on the ground that they seem to be in accordance with a general principle.«

Eller følgende Citat fra Oliver Lyttelton:

»If anybody asks whether there should be more socialism or Government planning or more free enterprise, my answer is that there ought to be a great deal more of both.«

Vender vi os fra denne almindelige Karakteristik af Forfatterens Samfundssyn til den første af de her nævnte Bøger: *Economic Progress and Social Security* er hans Hovedsynspunkt, at Tryghed vel er et særdeles efterstræbelsesværdigt Gode, men efter hans Mening maa større Tryghed i mange Tilfælde købes med at give Afkald paa Fremskridtet og under tiden med en direkte Forringelse af en tilvært Levestandard. Thi Ændringer

i Teknik og Forbrugsvaner inden for det økonomiske Verdenssamfund kræver en stadig Forskydning baade i Erhverv og Metoder, som nødvendigvis maa udsette den enkelte Erhvervsdrivende og Arbejder for Risiko.

Forsøger man i sin Stræben efter Stabilitet og Tryghed at undgaa dette ved at fryse de økonomiske Forhold fast i en nedarvet Form, risikerer man gennem den Forarmelse, som følger deraf, at sætte baade Fremskridtet og Sikkerheden overstyr. Men atter her kommer hans Eklekticisme frem, idet han siger:

»Hvis vi ønsker Tryghed, vil vore Bestræbelser herfor i en moderne Verden med Nødvendighed blive forgæves, med mindre vi samtidig af alle Kræfter stræber efter Fremskridt. Og paa samme Maade, omend af andre Grunde, kan vore Bestræbelser for Fremskridtet blive resultatløse, medmindre vi samtidig kan tilvejebringe i det mindste noget højere Grad af Tryghed end den, der almindeligt herskede i Mellemkrigsperioden, idet Erindringen om den Utryghed, som da herskede, fremkalder en stædig Modstand mod saadanne Forandringer, som er Betingelse for Fremskridt.«

Efter at Forfatteren nu i nogle Kapitler har undersøgt de fremskridts-hæmmende Kræfter, kommer han ind paa Muligheden for at fjerne dem for gennem en Forøgelse af Levefoden at skabe en solid Basis for en Tryghed, som det europæiske Menneske kan akceptere.

Han vender sig med nogen Sarkasme mod dem, der har ment, at vores Erfaringer under Krigen har lært os Vejen til baade Fremskridt og Tryghed. Det lykkedes under Krigen at afskaffe Arbejdsløsheden, men kun fordi man af Hensyn til det overordnede Maal, man havde, var villig til at ofre Levestandarden og Forbrugernes Ønsker. Saadanne Ofre vil Folk ikke gøre i Fredstid.

»Krigstidens Erfaringer kan ikke kaste noget nytigt Lys over det umulige Problem, som mange opstiller, nemlig at tilvejebringe produktiv Beskæftigelse for enhver i det Erhverv og paa det Sted, hvor vedkommende tilfældigvis befandt sig før Krigen« »Det kan i Sandhed ikke overraske, at mange af dem, som er mest ivrige for at opretholde Krigstidens økonomiske Struktur i Fredstid i Virkeligheden ofte nærer en dyb Foragt for Forbrugernes Ønsker.«

Det forekommer Anmelderen, at Forfatteren overser, at nogle af de Metoder, man under Krigen benyttede til at mobilisere Arbejdskraften for Krigsformaal ogsaa kan benyttes i Fredstid uden at ofre Forbrugernes Interesser. Er der stor Arbejdsløshed, vil selv de mest uproduktive offentlige Arbejder ikke gøre noget Indhug i Forbrugsmulighederne, men tjene til at frigøre dem; dermed skal naturligvis ikke fra min Side være sagt, at dette at grave Huller i Jorden og fyde dem igen er en ideel Løsning af Problemet, men der turde ogsaa være adskillige andre Muligheder.

Hvis man nu prøver paa med et Slagord at karakterisere Forfatterens Løsning, vilde jeg nævne følgende:

- 1) Tilpasning til strukturelle Ændringer og
- 2) Forbrugernes Souverænitet.

Man kan sagtens faa sat Folk i Arbejde, naar man er lige glad med, hvad de laver. Men skal de lave det, som Folk ønsker, og efter den Rangfordning de ønsker det lavet, maa der være Villighed til Flytning baade lokalt og fagligt, og de Ubehageligheder, som dermed følger, kan og skal mildnes,

men undgaas kan de ikke. Et Hovedpunkt i Bestræbelserne maa det derfor være at fremme Mobiliteten og Tilpasningsevnen.

Anmelderen konstaterer med Glæde, at Forfatteren kommer ind paa samme Tanke, som jeg har fremsat i min Bog: Pengeteori og Pengepolitik, at man skal fremme baade Tryghed og Mobilitet ved at yde fuld Erstatning til Arbejdsløse, »Ventepenge«, paa Betingelse af, at de er villige til at tage det Arbejde, som anvises dem, hvor og ved hvad det findes.

Iøvrigt er Forfatterens Program ikke særlig originalt. Det drejer sig om ved Tilskud at hindre, at Familieforpligtelser for stærkt svækker Mobiliteten, at sørge for Skoling og Omskolning o. lign., at fjerne Hindringerne for Initiativets Udfoldelse, at bryde Monopolernes Magt.

Den meget moderne Patentmedicin, der gaar under Navnet Planøkonomi, offer Forfatteren et langt Kapitel paa. Han paaviser, at bortset fra Rusland er det, som gaar under denne Etikette, i Virkeligheden enten Ønsker eller en sporadisk Gennemførelse af Projekter uden Hensyn til Befolkingens Ønsker og Behov, saaledes som den selv føler disse:

»Vi ved betydeligt mere om de Maal (»targets«), som med visse Mellemrum proklameres som Plan for en given Periode af de forskellige Regeringer, som har antaget denne Fremgangsmaade, end vi ved om den Grad, i hvilken de faktiske Resultater stemmer overens med den lagte Plan.«

Vi maa være interesseret i, siger Forf., at faa at vide, ved hvilke Midler de udarbejdede Planer skal gennemføres, og vi faar faktisk ogsaa en hel Del at vide om det Administrationsapparat, man tænker sig at oprette. Men inden vi akcepterer f. Eks. Oprettelsen af en Institution, der skal have Kontrol over Landets Kapitalinvestering, maa vi fornuftigvis spørge, hvilke Principper en saadan Myndighed vil anvende ved Fordelingen af Landets Ressourcer. »Ingen Investeringskontrolmyndighed vil nogensinde blive i den heldige Situation, at den vil være i Stand til at udføre alle de Projekter, for hvis Gennemførelse gode plausible Grunde kan anføres.« Det maa altid dreje sig om et Valg mellem flere Muligheder, og det er Principerne for et saadant Valg, vi er interesseret i at kende. »Nogle af de mere filosofisk indstillede »Planøkonomer« indrømmer, naar man gaar dem paa Klingen, at de planlæggende Myndigheder vil anvende de sedvanlige Overvejelser angaaende Udbytte og Omkostninger; der er en omfattende socialistisk Litteratur, som har til Formaal at vise, hvorledes saadanne Afvejelser i forsinet Skikkelse kan gøres effektiv i en gennemført Planøkonomi, men der fremføres ikke mange Vidnesbyrd fra Erfaringen med Hensyn til, hvorvidt og hvorledes de hidtil faktisk er blevet anvendt i Samfund, hvor en virkelig Planøkonomi er gennemført.«

Den Opfattelse fremføres undertiden, at i Fremtidens Samfund vil og skal det blive etiske Hensyn mere end »Prismekanismens Funktion«, som skal blive afgørende i det økonomiske Liv. Men, spørger Forf., hvilken Maalestok vil de planlæggende og udførende Personer anlægge ved Afgørelsen af, hvad der er godt og rigtigt. Han fortsætter ordret: »Maaske karkerer jeg »Planøkonomernes« Synspunkter en lille Smule, men jeg er næppe meget uretfærdig, naar jeg siger, at Svaret paa vort Spørgsmål er: »Lad bare mig om det« Hvis Planøkonomerne faar deres Vilje, er det sandsynligt, at Forbrugerne vil befinde sig i den Situation, at de sidder og spekulerer over den interessante Modsætning mellem det foragtede 19. Aar-

hundrede, da Folk kun talte lidt om at hæve Levestandarden, men uden synderlig Reflektion gik løs paa den praktiske Opgave faktisk at hæve den, og den Tidsalder, man nu opfordrer os til at gaa ind i, hvor der vil blive rigeligt med Snak om at hæve Levestandarden, men hvor meget lidt maaske vil blive gjort for, at det faktisk sker.«

Forf. kommer ind paa de storstiledede Projekter til Kapitalinvestering, som Planøkonomerne fremsætter, og som i mange Tilfælde langt overstiger, hvad det overhovedet med de Ressourcer, der er til Raadighed, er muligt at udføre, saaledes at en Reduktion maa finde Sted. Han fortsætter:

»Selv efter at Investeringskravene er reduceret, er det let for de paagældende Myndigheder at overbevise sig selv om, at lidt tvungen Opsparing og yderligere spænden-Livremmen-ind vilde være i Almenhedens Interesse, saaledes at den faktiske Opnaaelse af en højere Levestandard, som er den mest lokkende Madding, man bruger for at formaa Folk til at føje sig efter Planøkonomernes Ordrer, rykker yderligere i Baggrunden. Gammeldags Socialister har ofte været sarkastiske overfor religiøst sindede Folk, der prøvede at vende andres Tanker mod højere Ting: Vi interesserer os ikke saa meget for Lagkage i Himlen, naar vi dør, sagde de. De moderne Planøkonomer tilbyder i Virkeligheden paa samme Maade deres Tilhengere eller deres Tilhængeres Efterkommere en noget hypotetisk jordisk Lagkage, og tilmed i en ligesa hypotetisk og fjerntliggende Fremtid.«

Forf. gør derefter opmærksom paa det Faktum, at Planerne baade skal lægges og udføres af almindelig dødelige Individer, noget Planøkonomerne ofte søger at tilsløre ved at tale om abstrakte Institutioner som Staten eller Samfundet, men som Historikeren George Unwin siger: »Staten er ikke »et noget« som er forskelligt fra os selv, og som er udstyret med en særlig Evne og Vilje til Retfærdighed, men skaldede Herrer, som besidder et Embede, er udstyret med stærke Klassefordomme, har Tilbøjelighed til at overvurdere deres egen Autoritet og lever i dyb Uvidenhed m. H. t. de Vilkaar, hvorunder $\frac{1}{10}$ af de Individer lever, over hvilke de udøver deres Myndighed.«

Om den »Korporative Stat«, hvad enten man tænker sig den efter fascistisk Mönster, Laugssocialisme eller andre Former for en Stat, der bygger paa faglige Organisationer, siger han:

»Det er ikke urimeligt kynisk at havde, at selv det mest højsindede faglige Raad maa holdes under stadig Kontrol, hvis det skal undgaas, at det, maaske med de bedste Hensigter, falder for Fristelsen til at forveksle snævre faglige Interesser med Samfundets Interesser.«

Hvis man, siger Forf. videre, skulde indlade sig med et eller andet af disse Korporationssystemer, som har til Formaal at betrygge Tilværelsen for Forretningsfolk, kommer man ikke udenom en grundig Overvejelse af de Principper, efter hvilke Erhvervslivets Ledere opnaar høje Indtægter. Der er ikke noget mærklig i, siger han, at de holder af baade at nyde de høje Indtægter, som de mere heldige af dem opnaar i et Samfund baseret paa fri Konkurrence, og Embedsmændens økonomiske Tryghed.

Forf. advarer meget stærkt imod selv paa Betingelse af Statskontrol at give Organisationerne Ret til at regulere Tilgangen til Branchen eller Konkurrenceforholdene. Betydningen af den potentielle Konkurrence er tilstrækkeligt faaetlaaet, siger han, gennem den store Ivrighed man i visse Kredse nærer efter at komme af med den.

Om de Folk, der i Tide og Utide taler om Værdien af »det private Initiativ«, siger han, at det ikke er helt ubegrundet at mistænke mange af dem for, at de lægger alt for megen Vaegt paa »private« og alt for lidt paa »Initiativ«.

Den resterende Del af Bogen drejer sig om den internationale økonomiske Tilpasning. Først et Kapitel om Landenes indbyrdes økonomiske Afhængighed. Derefter en interessant Fremstilling og Kritik af Landenes Handelspolitik i Mellemkrigsperioden. Hvorefter Bogen slutter med et Kapitel om de mange Ideer og Tanker, som har været fremme om det internationale Handelssamkvem i Fremtiden.

Forf. egen Løsning synes ikke radikal; han foregøler sig ikke en Tilbagevenden til en uhæmmet Frihandel, men blot Muligheden af, at Folkene erkender det internationale Samarbejdes Betydning, og i Konsekvens deraf skaber de elementære Forudsætninger for, at det kan foregaa. Den Lære, vi med størst Sikkerhed kan uddrage af de økonomiske Konflikter og Skuffelser i Mellemkrigsperioden, siger han, er den paatrængende Nødvendighed af en eller anden Form for institutionel Ramme, indenfor hvilken Staterne stadig bevarer deres Frihed til at træffe deres egne Afgørelser, men dog bundet af noget, der svarer til de Lovregler og Koutumer, der inden for den enkelte Stat holder den frie Borger mere eller mindre paa den rette Vej. Ved at danne en saadan Ramme kan vi have Haab om at sikre os, at de, som former og har Ansvarret for den nationale Politik, bliver beskyttet mod at komme i en Situation, hvor de ser sig nødsaget til at træffe kortsynede Afgørelser, som tilsyneladende er i deres egen nationale Interesse, men som ikke desto mindre, fordi de undlader at tage tilstrækkeligt Hensyn til deres Virkninger i andre Lande, næsten med Sikkerhed vil blive ødelæggende m. H. t. den paagældende Stats virkelige Interesse.

Der maa med andre Ord skabes en international Institution, som opstiller en Kode for anstændig international Opførsel og overvåager dens Overholdelse. Mere revolutionært er det ikke, og dog kan det maaske være vanskeligt at naa saa vidt, men det er faktisk dette, som tilstræbes gennem den internationale Organisation, som man i Øjeblikket, Juni 1947, er i Færd med at søge oprettet under Navnet I. T. O.: International Trade Organization.

Den anden af de i Overskriften nævnte Bøger er Resultatet af Arbejde udført af et Udvalg af Økonomer nedsat af Royal Institute of International Affairs, hvor Professor Fisher siden 1937 har beklædt et Forskningsprofessorat.

Gruppen har arbejdet paa den Maade, at man først gennem en Drøftelse har fastlagt Rammerne for Emnet, derefter har Professor Fisher udarbejdet en Disposition, der ligeledes har været gjort til Genstand for Drøftelse i Udvalget. Professor Fisher har paa Grundlag heraf udarbejdet Bogen, der Kapitel for Kapitel har været forelagt Gruppen til Kritik. Denne Kritik er der taget Hensyn til ved Bogens endelige Form, men Professor Fisher staar dog som den eneste ansvarlige for Bogens Indhold og har derfor sandsynligvis kun kunnet foretage saadanne Rettelser, som stemte med

den Opfattelse, han efter Drøftelsen er kommet til. Nogle af Gruppens Medlemmer har imidlertid ikke følt sig fuldt tilfredsstillet herved og har knyttet kritiske og supplerende Bemærkninger til Prof. Fishers Rapport.

Det Problem, Bogen behandler, er: Hvilke Følger faar det for Englands Forbindelse med Omverdenen, hvis England strengt gennemfører den, som det synes, af næsten alle ønskede Politik, at holde fuld Beskæftigelse. Vi maa altsaa være klar over, at Bogen ser Tingene ud fra et britisk Synspunkt, men dette udgør dog ingen Hindring for, at den har Interesse for andre, ikke mindst for et Land som Danmark, der som England er stærkt afhængig af Udenrigshandel.

Med Kendskab til Forf.'s Aversion mod »Absolutter« kan man ikke undre sig over, at han ikke nærer nogen stor Sympati for Udtrykket »fuld Beskæftigelse«. Han begynder derfor med en Analyse af dette Begreb. Hvad han i denne Henseende anfører har ikke slaaet Anmelderen som særlig originalt. Der er ikke mange, der, naar de taler om fuld Beskæftigelse, mener, at Folk skal være beskæftiget hver Dag og i alle Døgnets Timer; det er i det hele taget i Reglen ret klart, hvad man mener dermed. Dog maa Forf. have Lov at anholde Lord Beveridge, naar han til fuld Beskæftigelse kræver, at alle skal kunne finde Beskæftigelse til »fair wages« og i Fag og paa et Sted, som man med Rimelighed kan forlange af dem; thi her maa være tænkt paa Realløn, og ingen Regering kan paatage sig at sikre alle Folk Arbejde til en bestemt Realløn eller i bestemte Omgivelser. Derimod er det mindre berettiget, naar han ogsaa anholder en Definition, som gaar ud paa, at fuld Beskæftigelse betyder »such a state in which everybody who wants to work can find it at established rate of pay«, thi her er aabenbart Tale om Pengeløn, og i saa Fald er der intet at invende derimod.

Forf. kommer derefter ind paa Spørgsmaalet om Midlerne til at oprettholde fuld Beskæftigelse og stiller sig naturligvis ogsaa kritisk til et saa letkøbt Slagord, som at man blot skal holde Totalefterspørgslen konstant. Han har let ved at paavise, at bortset fra, at dette i sig selv kan voldte praktiske Vanskeligheder, er Arbejderne ikke en saa homogen Masse, at de uden videre kan flyttes fra Fag til Fag. Men atter her forekommer det mig, at det ikke er helt rimeligt at skyde nogen i Skoene, at de har tænkt sig dette. Hvad, de har tænkt, er, at dette er en nødvendig omend ikke tilstrækkelig Forudsætning for, at Beskæftigelsen skal kunne være uforandret, og et af de fundamentale Midler til at forøge Mobiliteten.

Men lad os vende os fra disse indledende Betragtninger og se paa Forf.'s Besvarelse af det stillede Spørgsmaal: Er, hvad han kalder »An open international economic order« for England forenelig med en Politik, der gaar ud paa Gennemførelsen af fuld Beskæftigelse, naar man definerer denne paa en saadan Maade, at den overhovedet er teknisk mulig.

Ved Besvarelsen af dette Spørgsmaal kommer han ind paa de forstyrrende Indflydelser, der kan kommeude fra, og Muligheden for at fjerne og dæmpe dem. Han omtaler herunder en Række Forslag og Ideer, som har været fremme og stiller sig meget skeptisk over for dem, der fæster Lid til skrevne stærkt detaillerede Regler, som skal binde Nationerne til en Politik, der sikrer eller tilstræber Stabilitet. Først fordi Nationerne vogter paa deres »Uafhængighed«, saaledes at saadanne Overenskomster vanske-

ligt lader sig gennemføre, dernæst fordi Erfaringen har godtgjort, at saadan Regler, selvom de er nedskrevet og akcepteret, ikke overholdes, og han kommer derfor til det Resultat, at »en virkelig Forstaaelse mellem de toneangivende nationale Økonomier, selvom den savnede bindende konstitutionel Form, kan vise sig at være et meget mere effektivt Maal at stræbe efter end et mere formelt Dokument, som var saa detailleret, at det dækkede alle Tilfælde og omfattede alle Stater, uanset hvorledes deres Stilling maatte være. Det er aabenbart den Tanke om en Kode for anständig international Opførsel, som han fremsætter i den ovenfor omtalte Bog, der hergaard igen.

Den Kilde til Uro, som man i England særlig har frygtet, er det i økonomisk Henseende overmægtige U.S.A. Det er under Henvisning til tidligere Erfaringer, særlig fra 30'erne om Ustabiliteten i dette Lands Konjunkturer og dennes Indflydelse paa Efterspørgselen efter andre Landes Produkter, og U.S.A.'s Konkurrence paa andre Markeder, der hos store Kredse i England har dannet Basis for den Opfattelse, at man maa ofre den frie Handel med Udlandet for at udelukke denne forstyrrende Indflydelse.

Forf. hører ikke til den Skole, som har denne Opfattelse. Han kan ganske vist ikke benægte, at Amerika har været et stærkt destabiliseringe Element i Fortiden, og han indlader sig ikke paa at yde nogen Garanti for, at det ikke vil blive det i Fremtiden. Men han kan dog ikke betragte det som helt uden Betydning, at der i U.S.A. netop har hersket et meget stærkt Krav om, at Staten skal føre en Politik, som sikrer fuld Beskæftigelse, og at dette i 1940 har givet sig Udslag i en Lov, der lægger Ansvaret paa Beskæftigelsens Opretholdelse paa Regeringen og forpligter den til at bruge alle hensigtsmæssige Midler til at nå dette Maal. Ligesaa urimeligt det vilde være at gaa ud fra, at Problemets vedtagelsen af denne Lov er løst, ligesaa urimeligt vilde det være overhovedet ikke at tillægge dens Vedtagelse nogen Betydning, og han tilføjer:

»Vi kan ikke føle os sikre paa, at U.S.A. vil skabe netop de Betingelser, som Resten af Verden netop kunde ønske sig, men ligesaa lidt er der Grund til at tage det for give, at overhovedet intet i den Retning vil ske. En saadan Pessimisme vilde desuden medføre den yderligere Fare, at vi ved at betragte det som en Selvfølge, at det værste vil hænde, kan ændre noget, som kun var en Mulighed, til en ubehagelige Virkelighed, som vi maa ikke kunde have ydet vor Medvirken til at undgaa.«

Dertil kommer yderligere, efter Forf.'s Opfattelse, at hvis Europa overhovedet skal have væsentligt økonomisk Samkvem med U.S.A., kan Virkningerne af voldsomme Fluktuationer i dette Lands Erhvervsliv alligevel ikke undgaa at paavirke Forholdene her, og det andet Alternativ, næsten udelukkende at indstille sig paa Handel med andre Lande, vilde føre til saa lav en Levestandard, at den ikke kunde tolereres. For som Fof. siger: »Man ønsker nok fuld Beskæftigelse i England, men ikke til victorianske Lønninger.«

Uden paa nogen Maade at nære sangvinske Forhaabninger om et 1000 Aars Rige sætter Forf. sin Lid til den Række internationale økonomiske Organisationer: Den internationale Bank, Det internationale Valutafond, som nu er skabt. Hertil kommer I.T.O., til hvis Oprettelse England

gennem Laaneoverenskomsten med U.S.A. har forpligtet sig at medvirke. Han venter, at disse Organisationer i det mindste skal danne Basis for permanent internationale Forhandlinger om økonomiske Problemer og lægge en Dæmper paa den snævre Egoisme ved stadig at fremholde den Interesse, ethvert Land paa længere Sigt har i at undgaa Forstyrrelse i andre Landes Forhold.

Han er ikke under nogen Omstændigheder blind for, at dette at være Medlem af et aabent internationalt System medfører en betydelig Risiko for indre Ustabilitet, men han mener, at den Risiko, England vilde udsette sig for ved at afslaa dette, vilde blive endnu større, og at man derfor ikke har noget Valg. Maalat: fuld Beskæftigelse billiger han fuldt ud, og han mener ogsaa, at meget kan og skal gøres for at realisere det, men strenge Krav paa dette Punkt maa ikke købes ved at bremse Fremskridtet eller give Afkald paa at nyde godt af den internationale Arbejdssending. Naar man blot kan sikre, at Forbrugerernes Købeevne nogenlunde opretholdes, bør det ikke betragtes som en Ulykke, at der periodevis inden for Eksportindustrien eller i Investeringsvirksomheden er en vis Ledighed.

Som allerede nævnt har der indenfor Udvalget været en Del Divergencer i Synspunkterne, som ikke alle har kunnet udjævnes. Et Par Grupper har ønsket at give disse Udtryk i nogle Kommentarer til Prof. Fishers Rapport.

Mens man erklaerer sig fuldstændig enig med Forf. i, at det er nødvendigt at bevare et aabent internationalt System, mener man, at han tillægger Opretholdelse af fuld Beskæftigelse for ringe Betydning og bedømmer Konsekvenserne af en saadan Politik urigtigt, naar han mener, at den betyder en Fastfrysning af det økonomiske Liv og en lavere Levestandard. Det nye Synspunkt, som takket være Keynes er blevet fremherskende, nemlig at Staten ved en Rakke forskellige Midler kan drage Omsorg for Opretholdelsen af Efterspørgselen, vil tværtimod at gøre Systemet mere stift netop skabe Mulighed for større Mobilitet, og gøre det mindre paa-krævet at opretholde Industrier, som er i Tilbagegang. Naar man giver Forbrugerne Midler i Hænde til at opretholde deres Totalefterspørgsel, vil denne netop trække Produktionsmidlerne derhen, hvor de gør mest Nyttie, maalt med Forbrugerernes Ønsker. Man er enig med Prof. Fisher i, at Begejstring for nye Ideer ikke bør gøre Folk blinde for det, der er værdifuldt i de gamle Ideer, men man har en Følelse af, at Prof. Fisher har en Tilbøjelighed til at gøre det modsatte.

En anden Gruppe kritiserer Forf. for hans Skepsis overfor bilaterale Arrangementer mellem Landene, hvilket de mener kan være af stor Værdi for mindre Lande, der staar i en svag Position. Hertil kunde Prof. Fisher have svaret, at det ligesaa vel kan anføres, at de smaa Landes Svaghed netop vil komme særligt frem ved bilaterale Overenskomster, naar denne sker med større og mægtigere Stater, og da de sjældent vil kunne undvære at handle netop med disse, er det særdeles vel muligt, at disse Lande har en særlig Interesse i et aabent internationalt System. De smaa Lande er næppe mindre interesseret i at undgaa handelspolitisk end militær Krig, idet de er sikre paa i begge Slags Krigsførelse at trække det korte Straa.

En Beskyldning mod Forfatteren for nogen Kølighed overfor en Del af de mere moderne Ideer er næppe helt uberettiget, men paa den anden Side er mange af Tilhængerne af disse ogsaa gaaet saa let hen over de praktiske Muligheder for og Konsekvenser af at gennemføre disse Ideer efter et Skema, at en Fremdragen netop af den Mangfoldighed af Hensyn, den praktiske Statsmand maa tage, er fuldt ud paa sin Plads.

Jørgen Pedersen.

Max Kjær Hansen: AFSÆTNINGSØKONOMI. Einar Harcks Forlag. København 1945. 140 Sider.

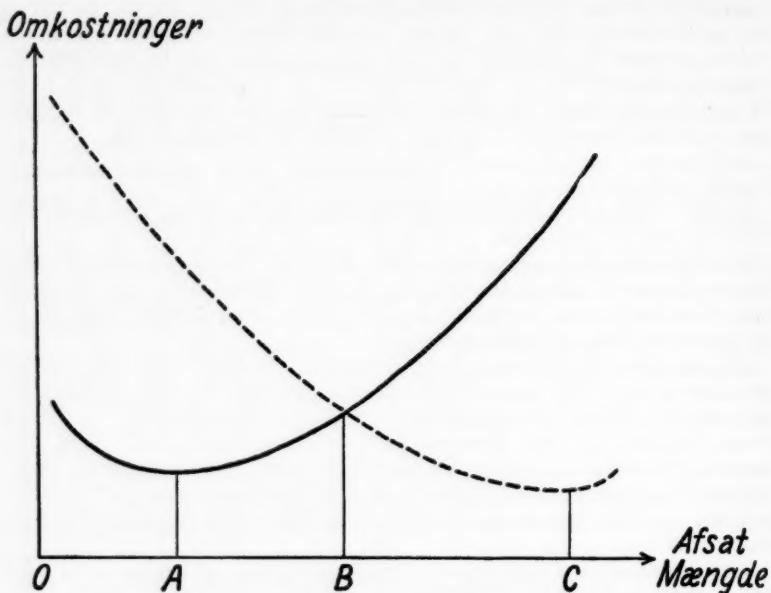
Som Basis for Gennemgangen af det Pensum i Afsætningsøkonomi, der kræves til første Del af Diplomprøverne ved Handelshøjskolen i København, har den meget skrivende Professor Max Kjær Hansen begaet en ny Bog med Titlen *Afsætningsøkonomi*.

I Bogens fem Hovedafsnit — der bærer Overskrifterne, Det afsætningsøkonomiske Grundlag, Markedsinddelingen, Salgsorganisation og Salgsomkostningerne, Salgspolitikken og De salgstekniske Funktioner — og i ikke mindre end syvogtredive Underafsnit beskrives og behandles — ofte ikke særlig dybtgaaende — en lang Række økonomiske, psykologiske og salgstekniske Spørgsmaal, som under forskellige Forudsætninger og Omstændigheder kan have Betydning for det forberedende og gennemførende Salgsarbejdes Succes.

Fremstillingen vil i det store og hele kunne læses af enhver uden særlige Forkundskaber eller Vejledning, og adskillige praktiske Forretningsfolk vil sikkert kunne læse den med Interesse og Udbytte. Maalt med viden-skabelige Alen er Bogens Standard ikke høj; men Grunden hertil ligger vel i, at dens Formaal ikke saa meget er at give et Bidrag til den teoretiske afsætningsøkonomiske Forskning som at give en samlet Oversigt over de Konklusioner, som denne Forskning er naaet til i Dag, og at finde og fremhæve de Omraader og Tilfælde, hvor Kendskab til nævnte Konklusioner kan medvirke til en mere rationel praktisk Handling ved Salgspolitikkens Fastlæggelse og praktiske Gennemførelse. Salgspolitikkens praktiske Gennemførelse og de dertil anvendelige Hjælpemidler behandles særskilt i Bogens sidste Afsnit, men berøres tillige adskillige andre Steder i Bogen, og iøvrigt udtrykker Forfatteren i Forordet Haabet om at kunne vende tilbage til en Behandling af disse Problemer i en ny Bog.

De benyttede skematiske Fremstillinger af de salgstekniske Opgaver og salgstekniske Funktioner giver en god Oversigt, men det generer Læseren af Skemaets Tekster, at den ene Teksthavdel har Læseretning vinkelret paa Teksten i Skemaernes anden Halvdel. Den benyttede Opstilling — der forøvrigt er meget anvendt — ser meget elegant ud, men den er upraktisk.

En Del af Bogens øvrige grafiske Fremstillinger synes ret overflødige. Dette gælder saaledes Fig. 15 og Fig. 16, der ikke alene er overflødige, men ogsaa ganske fejlagtige. Paa Side 92 og 93 indeholder Bogen i Til-knytning til Fig. 15 en Fremstilling af de gennemsnitlige Salgsomkostnings Højde pr. afsat Vareenhed (den fuldt optrukne Kurve) og af de gennemsnitlige Produktionsomkostninger pr. Enhed, der vil medgaa ved Fremstillingen af de Enheder, for hvis Afsætning Salgsomkostningerne er konstateret (den stiplede Kurve).

Bogens Fig. 15 er angivet ovenfor. Den ledsages af følgende Bemærkninger: »Man vil se, at Minimumsomkostningerne for henholdsvis Salg og Produktion vil opnaas ved vidt forskellig Mængde. Rent salgsmæssigt naar man Omkostningsminimum ved Afsætningen af Mængden OA, medens man produktionsmæssigt først naar Optimum ved Fremstillingen af Varemængden OC. Da der imidlertid skal arbejdes paa at naa samlede Minimumsomkostninger baade for Produktion og Afsætning, bliver Resultatet, at Optimumspunktet for Virksomhedens ligger dér, hvor de to Kurver skærer hinanden. Det vil sige, at den Mængde, som kan fremstilles og afsættes med de laveste gennemsnitlige Produktions- og Salgsomkostninger, er OB. (Fremhævelsen af Anmelderen).

Endvidere siges det Side 92, af det er nødvendigt at se paa hele Omkostningskompleksets Variationer, naar man vil finde den Varemængde, som det med Henblik paa Bedriftens samlede Økonomi vil være mest rentabelt at producere og afsætte. Forfatteren adderer da ogsaa de to Kurver og faar i Bogens Fig. 16 et grafisk Billede af de samlede Gennemsnit somkostninger pr. Vareenhed, et Billede hvorom det skrives, at det viser, at den *gunstigste* Omkostningskonstellation opnaas ved Mængden OB, »den samme som vi naaede til i Fig. 15.«

Til alt dette er nu først at sige, at det ikke er sikkert, at den Mængde, der svarer til de laveste totale Gennemsnit somkostninger, er den *gunstigste*. Den Virksomhed, som Kurven antages at gælde for, er efter Forfatterens Beskrivelse en Monopolvirksomhed, og det vil være et Træf, om den maximale Gevinst for en saadan Virksomhed netop svarer til den Af-

sætning og Produktion, der giver de mindste totale Gennemsnitsomkostninger.

En større og elementær Fejl er det, at Forfatteren paastaar og tilmed gentager — som ovenstaaende Citat og Referat viser det — at de laveste totale Gennemsnitsomkostninger opnaas for den Mængde, der svarer til Skæringspunktet mellem Gennemsnitsomkostningskurven for Salget og Gennemsnitsomkostningskurven for Produktionen. Hvis dette var Tilfældet, og hvis Virksomheden netop producerede og afsatte nævnte Mængde, havde Forfatteren ganske kunnet spare sig sine Meditationer andetsteds i Bogen over, hvor stor en Andel Salgsomkostningerne udgør af de samlede Omkostninger. Andelen vilde have været nøjagtig 50 pCt. Det kan selvfølgelig hænde, at Punktet B fundet som Abscisse til Skæringspunktet svarer til de totale Omkostningers Minimum; men nogen generel Lov er det langtfra. Generelt kan der derimod siges, at Minimum for de totale Gennemsnitsomkostninger svarer til den Mængde, for hvilken de to i Figuren afgivde Kurvers Hældninger nominelt er lige store og reelt har modsat Fortegn.

Det forekommer mig, at Brugen af grafiske Fremstillinger i al Almindelighed ingen Nutte gør, naar Problemet, der behandles, ikke er mere indviklet end i det foreliggende Tilfælde, og direkte skadeligt bliver den, naar Fremstillingen oven i Købet er forkert. Det Forfatteren bruger næsten 3 Sider (includerende to grafiske Fremstillinger) til, kan udtrykkes saaledes: De nødvendige Betingelser for at opnaa Minimum for de *totale* Gennemsnitsomkostninger er, at den først afledede af Gennemsnitsomkostningsfunktionen for Salget nominelt er af samme Størrelse som den først afledede af Gennemsnitsomkostningsfunktionen for Produktionen, og at de to afledede reelt har modsat Fortegn — eller kort udtrykt: Det er en nødvendig Betingelse, at den først afledede af Sumkurven (Kurven i Fig. 16) skal være Nul. D. v. s. at Stigningen i de gennemsnitlige Salgsomkostninger netop udligenes gennem en tilsvarende Nedgang i de gennemsnitlige Produktionsomkostninger.

Forfatteren skriver Side 94, at man almindeligvis i Omkostningsberegningen maa arbejde med Grænseomkostninger i Stedet for med Gennemsnitsomkostninger, og Læseren spørger derfor uvilkårligt sig selv, hvorfor denne Metode da ikke anvendes her. Den havde givet en klarere Fremstilling af Problemet, som ogsaa kunde forstaas af Læsere, der ikke er matematisk trænet — og hvad der er det vigtigste, Fremstillingen var sandsynligvis blevet korrekt.

Bogen er paa mange Punkter velskrevet og interessant, men Læseren gør klogt i for sin egen Skyld af lægge al Autoritetstro til Side og holde sin kritiske Sans vaagen.

Mads Thomsen.

N. Elkær-Hansen: BEDRIFTSØKONOMI. Forlaget Fremad, København 1946. 143 Sider.

Det maa hilsés med Glæde, at Arbejdernes Oplysningsforbund har taget Initiativet til Udgivelsen af en Bog, hvis Formaal det er at give en let tilgængelig Fremstilling af Driftsøkonomiens Problemer. En saadan Fremstilling har længe været savnet. Den hidtil foreliggende danske Litteratur om Emnet har ofte været for svær at kapere for den utrænede Læser,

og ofte har den kun beskæftiget sig med en enkelt af Driftsøkonomiens Funktioner eller Hjælpdiscipliner.

Den foreliggende Bog bestaar — foruden af Forordet forfattet af Arbejdernes Oplysningsudvalg — af tre Hovedafsnit: Virksomhedens Anlæg, Virksomhedens Drift, Salgspolitik og Udbyttepolitik. Bag i Bogen findes et kortfattet men udmærket Sagregister og en Fortegnelse over supplerende dansk Litteratur.

I det første Afsnit faar Læseren en kort Skildring af Virksomhedsformer, Kapitalformer, Beliggenhedsproblemet samt i Tilgift et Par Ord om »Mestergrise« og Fabrikslovgivning. Andet Afsnit er Bogens vægtigste. Den indeholder en lang Række Betragtninger, som det vil være gavnligt for Arbejderne at gøre sig fortrolige med, hvis de vil have fuld Nutte af Samarbejdsudvalgene og gøre sig Haab om at kunne øve en virkelig Indsats indenfor disse. Jeg tænker her specielt paa de Anvisninger, som Forfatteren giver m. H. t. at læse og analysere et Regnskab og drage Slutninger om en Virksomheds Økonomi ud fra dens Status og Driftsregnskab samt paa den efter Bogens Format ret udførlige Behandling, som bliver Omkostningsproblemerne til Del.

I sidste Afsnit, Salgspolitik og Udbyttepolitik, behandles Prispolitikken dels for Virksomheder, der drives efter det erhvervsøkonomiske (eller i Bogens Terminologi: privatkapitalistiske) Princip og dels for kooperative Virksomheder og offentlige Værker.

Især i dette sidste Afsnit — men ogsaa spredtvis paa de øvrige Sider i Bogen — skinner Forfatterens politiske Indstilling meget stærkt frem, og ganske uanset om man er enig i denne Indstilling eller ej, kan det ikke undgaas, at dette Forhold bevirker, at Bogen faar et stærkt Skær af Subjektivitet — som ikke pynter Faglitteratur — og at Forordets Paastand: »Her betragtes Problemerne udelukkende ud fra økonomiske Synspunkter og *kun set ud fra den enkelte Virksomhed*« (Fremhævelsen foretaget af Anmelderen) maa tages med nogen Forbehold. Jeg behøver i denne Forbindelse kun at henvise til Side 44 3. Linie f. o. og fremefter: »Set fra Samfundets Synspunkt . . . , eller til en Overskrift som paa Side 131: *Er Reklamen samfundsgavnlig?* Dette maa ikke forstaas som en Kritik af, at Bogen ogsaa tager samfundsøkonomiske Hensyn i Betragtning, tværtimod er det efter min Mening nødvendigt i Driftsøkonomien at beskæftige sig ogsaa med de samfundsmaessige Virkninger af de enkelte Virksomheders Positioner, men Kritikken er rettet imod, at omtalte Paastand fremstilles i Forordet samtidig med, at der i Bogen fremsættes Betragtninger, som i højere Grad hører hjemme i en politisk Diskussion end i en, som det hedder i Forordet ».... let tilgængelig Fremstilling af de Problemer, som man møder i den enkelte Industrivirksomhed, naar den ledes saa økonomisk som muligt.«

Som megen anden populær Faglitteratur lider ogsaa denne Bog adskilige Steder af en uprecis Terminologi og Fremstilling i det hele taget. Paa Side 73 3. Linie f. o. tales der om, at Lagerbeholdninger kan være opført med en *forkert Værdi*. Man søger uvilklaarlig Oplysning om, hvad den *rigtige Værdi* da er, men en saadan Forklaring findes — af yderst gode Grunde — ikke. I det hele taget er Vurderingsproblemet ikke Genstand for den Be-

handling, som vilde have været naturlig i Forbindelse med Gennemgangen af en Virksomheds Status.

Flere Steder (Side 79 og Side 129) taler der om, at Virksomheder opkøber Patenter paa Anlægsgenstande — ikke for at udnytte dem, men for at undgaa Tab paa det gamle Anlæg: Det er muligt, at saadant finder Sted i Praksis, men hvorfor ikke oplyse om, at i saa Fald følger nævnte Monopolvirksomheder netop ikke det privatkapitalistiske Princip om størst mulig Udbytte. Ved Afgørelsen af, hvorvidt en Virksomhed skal gaa over til nye Metoder eller et nyt Anlæg, foretages den nødvendige rationelle Kalkulation ganske uden Hensyn til det gamle Anlægs bogførte Værdi. Det vil føre for vidt at komme nærmere ind paa, hvilke Størrelser, der indgaar i en saadan Kalkulation, men saa meget kan siges, at m. H. t. det gamle Anlæg har kun Kassationsværdien i Kalkulationsøjeblikket Interesse, den bogførte Værdi er ganske irrelevant.

Adskillige Gange faar man — maaske netop p. Gr. a. en uprecis Formulering — det Indtryk, at Forfatteren ikke evner at give en klar Fremstilling af Omkostnings- og Pristeorien. I Begyndelsen af Bogens tredie Hovedafsnit læses det, at den privatkapitalistiske Virksomheds Formaal antages at være det størst mulige Udbytte, og at de afgørende Faktorer for Udbytteets Størrelse er Omkostningerne og Salgsindtægten, hvad næppe nogen vil benægte, men Fortsættelsen, at det gælder om at gøre Omkostningerne saa smaa som muligt kan i hvert Fald ikke referere sig til Totalomkostningerne, selv om Begrebets Jævnførelse med Salgsindtægten maa give Læseren Indtryk heraf.

I Bogens sidste Afsnit, hvor Forfatteren paa Side 119 nederst mener, at en Monopolvirksomhed, har Interesse i at erobre saa stort et Marked, at den kan udvide sin Produktion til det Punkt, hvor Gennemsnitsomkostningerne pr. produceret Stk. bliver mindst, savner man ogsaa en nærmere Forklaring. Alle, der har beskæftiget sig lidt med Økonomi, ved jo dog, at Monopolpunktet findes ud fra den nødvendige Betingelse, at Grænseindtægten skal være lig med Grænseomkostningerne, og at dette absolut ikke behøver at være Tilfældet ved den Produktionsstørrelse, hvor Gennemsnitsomkostningerne er mindst. Grænsebetragtninger undgaas i det hele taget ret konsekvent og Fremstillingen lider derunder, den indeholder — og det gælder især det sidste Afsnit — for megen Taagetale og for mange svævende Forklaringer, som maaske i nogen Grad skyldes den manglende Objektivitet, men som en sagkyndig Forfatter burde have undgaaet.

Formalet med Elkær-Hansens Bog er helt rigtigt, men adskillige Indvendinger kan rettes mod dens Indhold. Alligevel vil Bogen sikkert blive benyttet flittigt i Studiekredse, hvor man ønsker at blive introduceret i almindelig Bedriftsøkonomi. Interessen for Emnet er stor, og Muligheden for gennem en samlet Fremstilling i en populær dansk Bog at modtage Oplysning om Emnet er ikke saa stor, at man har Raad til at være alt for kræsen.

Mads Thomsen.

Ursula K. Hicks: PUBLIC FINANCE. Cambridge economic handbooks. London og Cambridge 1947. XX + 392 Sider. Pris 10 sh. 6 d.

Finansvidenskab var først og fremmest en tysk Specialitet. I den angelsaksiske Verden har der aldrig været nogen større Interesse blandt Økonomer for Problemerne vedrørende de offentlige Finanser. Det er maaske netop takket være dette, at man i England i Modsatning til Tyskland aldrig er havnet i en særlig Afgrænsning af Faget.

Ursula K. Hicks har nu med sin Bog paa knap 400 smaa og letlæste Sider givet os en engelsk Oversigt over Emnet, der afgrænser Omraadet en Del videre end Tilfældet normalt har været i Tyskland og Norden. Mr. Hicks deler sin Bog i tre Dele.

Den første handler om *The Public Accounts*. Den bedste Maade at beskrive for danske Læsere, hvad denne Del indeholder, er vist at nævne, at Indholdet, men ikke Behandlingsmaaden, svarer til *Hans Bjarnes* Om Finansforvaltningen i Staten. Alle disse Regler om Budgettets Tilblivelse, Regnskabs Aflæggelse, Revision o. l. er det særdeles gavnligt for en Økonom, der skal ind i offentlig Administration, at vide noget om, men har i og for sig intet med Økonomi at gøre. Men det forekommer mig, at vi af Ursula K. Hicks Bog kan lære, at vi ved Undervisning bør tage noget mere Hensyn til dette her i Landet, end vi hidtil har gjort.

Det næste Afsnit er langt Bogens vigtigste, hvad ogsaa fremgaar af, at det beslaglægger over Halvdelen af Bogens Sider. Afsnittet kaldes *The Theory of Taxation*, og det indeholder, hvad der i Danmark traditionelt kaldes Finansvidenskab. Det rummer en Gennemgang af de forskellige Skatter, behandler deres Særegenskaber, deres Fordele og Mangler. Her behandles ogsaa Overvæltningslæren. Denne har som bekendt endnu den Dag i Dag omrent den Form, hvori *Seligman* lod den gaa i Arv til Eftertiden. Forfatteren til denne Bog tager den paany op til Revision, foretager en Rakke Ændringer og Forbedringer, Tilpasninger til vor Tids Forhold, men bringer ikke den dybtgaende kritiske Revision, som Anmelderen har paa Fornemmelsen, at hele denne Lære trænger til. Fremstillingen i disse Kapitler kan siges at give en letlæst Oversigt over Finansvidenskabens almindelige Synspunkter, lidt præget af nyere (tildels »keynesk«) Terminologi.

Der er et Par Kapitler i dette Afsnit, man læser med særlig Interesse. Det ene er Kap. XV om *The Theory of Local Taxation*. Dette Felt er nyt inden for Finansvidenskaben og man kan mærke, at det har haft Forfatterens ganske særlige Interesse. I Virkeligheden er Spørgsmalet om Forholdet mellem Staten og Kommunerne et af vor Tids mest brændende Problemer inden for Finansvidenskaben. Med ganske særlig Interesse læser man dette Indlæg af en Engländer, fordi England utvivlsomt er Landet, hvor man er kommet videst med, at Staten skaffer Pengene til Kommunerne Udgifter, uden at Kommunerne »synker ned« til at blive lokale Statskontorer, og saa er England Landet, hvor man har eksperimenteret mest paa dette Omraade.

Det følgende Kapitel om *The Incidence of British Taxation and Expenditures* virker ogsaa meget interessant. Det er for en stor Del et Referat af nogle af de Resultater *Tibor Barna* kom til i sin Bog *Redistribution of Incomes through Public Finance in 1937*. Det til trods fører det sig vel

ind blandt Bogens Kapitler og giver gode statistiske Oplysninger om den fordelingsmæssige Virkning af Englands Finanspolitik.

Bogens tredie og sidste Del handler om *Public Finance in the National Economy*. Det drejer sig kort sagt om den nye Del af Finansvidenskaben, der i Norden først og fremmest er blevet opdyrket af Myrdal og Anmelderen, og i Amerika af Alvin H. Hansen, der har døbt denne Gren af Økonomien Fiscal Policy. Afsnittet er kort. Det giver en god Oversigt over Emnet, men bringer intet nyt for nordiske Læsere. Anmelderen finder, at Forfatteren i visse Tilfælde er vel traditionel i sine Betragtninger. Dette gælder f. Eks., naar hun er betenklig ved i en Arbejdsløshedsperiode at lade et Budgetunderskud financiere ved Centralbankkredit og i Stedet foretrækker almindelig Laanefinanciering. Betaenkighederne begrundes med, at det første har inflatoriske Virkninger. Det er rigtigt, at den første Fremgangsmaade har mere ekspanderende Virkninger — takket være bl. a. at den fører til et lavere Renteniveau — end den sidste, men dette er vel kun en Fordel, fordi man da hurtigere eller ved et mindre omfattende Indgreb nær til det forønskede Beskæftigelsesniveau. Takket være den stærkere ekspanderende Virkning virker den selvfølgelig ogsaa mere inflatorisk, men kun hvis man anvender saa sterke Doser, at man lader den ekspanderende Politik føre ind i det uønskede Omraade, hvor man faar en Inflation. Men al Slags ekspanderende Politik fører ved Overdosering til Inflation, saaledes ogsaa offentlige Udgifter financierede ad Laanevejen, ja endog skattefinancierede Udgifter. Man kan naa til det samme Resultat ved mange forskellige Slags ekspanderende Politik; de fører alle mod større Beskæftigelse og Inflation. Styrken bestemmes af Indgrebets Art, men om man faar Beskæftigelsesforøgelse eller Prisforhøjelse er praktisk taget uafhængigt af Indgrebets Art, men alene afhængigt af Samfundets Struktur. Man naar saaledes det samme ved Anvendelse af de forskellige Fremgangsmaader, men naar det lettere og under Anvendelse af mindre Doser ved Centralbankkredit.

Bogen bærer Præg af at være tænkt som Lærebog. Den er utvivlsomt velegnet som Begynderbog, giver en god, velskrevet og forholdsvis letfatteelig Oversigt, men stadig mangler det virkelige Grundlag for et videnskabeligt Studium af Finansvidenskaben.

Selv om Bogen selvfølgelig først og fremmest er beregnet for engelske Læsere, har den ogsaa Interesse for nordiske. Den henter ganske vist væsentligst sine Eksempler fra engelsk og amerikansk Lovgivning, men den er ikke saa insulær, som engelsk Litteratur plejer at være. Forfatteren har Øjnene aabne for, at der findes en Verden hinsides Kanalen, selv om Eksemplerne hentede fra den Verden synes præget af, hvad den nu tilfældigvis af disse Landes finansvidenskabelige Litteratur har været oversat til Engelsk. Men den behandler gennemgaaende Emnerne saa abstrakt, at langt det meste af, hvad der fremstilles, ogsaa er af umiddelbar Interesse for nordiske Læsere. Hertil kommer saa, at det selvsagt ogsaa er af Betydning for disse at vide noget om engelske Forhold.

Kjeld Philip.

98

